

**KİT'AB-I MUKADDES VE
KUR'AN-I KERİM'DE NİYET**

Zeynep MANİSALI

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT
2021
Her Hakkı Saklıdır.**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

Zeynep MANİSALI

KİTAB-I MUKADDES VE KUR'AN-I KERİM'DE NİYET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT**

ERZURUM-2021

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Niyet" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

[15.11.2021]

Aslı ıslak imzalıdır

[Zeynep MANİSALI]

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT danışmanlığında, Zeynep MANİSALI tarafından hazırlanan bu çalışma 15/10/2021 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Abdulali ALIEV

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Aslı ıslak imzalıdır

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
II. METOD VE KULLANILAN MATERYALLER	1
III. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
A. Niyet Kavramı	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KİT'AB-I MUKADDES'TE NİYET

1.1. İÇERİĞİ BAKIMINDAN NİYET ÇEŞİTLERİ	6
1.1.1. İyi Niyet – Kötü Niyet.....	7
1.1.2. Doğru Niyet – Doğru Olmayan Niyet	8
1.1.3. Açık Niyet – Gizli Niyet	8
1.1.4. Şeytani Niyet	9
1.2. VARLIKLAR AÇISINDAN NİYET ÇEŞİTLERİ	10
1.2.1. Tanrı'nın Niyeti.....	11
1.2.2. Peygamberlerin Niyeti.....	15
1.2.3. İmanlıların Niyeti	17
1.2.4. Günahkârların Niyeti.....	18
1.2.5. Kâfirlerin Niyeti	22
1.2.6. Şeytanın Niyeti	23
1.3. KİTÂB-I MUKADDES'TE NİYETİN ÇEŞİTLİ ALANLARLA İLİŞKİSİ....	25
1.3.1. Niyet – Bilgi İlişkisi	25
1.3.2. Niyet – İrade ilişkisi	28
1.3.3. Niyet – İhlas İlişkisi	29
1.3.4. Niyet – İbadet İlişkisi	30
1.4. NİYET – SONUÇ İLİŞKİSİ.....	36
1.4.1. Tanrı'nın Kutsaması ve Lanetlemesi.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE NİYET

2.1. İÇERİĞİ BAKIMINDAN NİYET ÇEŞİTLERİ	42
2.1.1. İyi Niyet – Kötü Niyet.....	42
2.1.2. Doğru Niyet – Doğru Olmayan Niyet	44
2.1.3. Açık Niyet – Kapalı Niyet.....	45
2.1.4. Şeytani Niyet	46
2.2. VARLIKLAR AÇISINDAN NİYET ÇEŞİTLERİ	47
2.2.1. Tanrı'nın Niyeti	47
2.2.2. Peygamberlerin Niyeti.....	50
2.2.3. İmanlıların Niyeti	52
2.2.4. Günahkârların Niyeti.....	54
2.2.5. Kâfirlerin Niyeti	56
2.2.6. Şeytanın Niyeti	57
2.3. KUR'AN'I KERİM'DE NİYETİN ÇEŞİTLİ ALANLARLA İLİŞKİSİ.....	58
2.3.1. Niyet – Bilgi İlişkisi	59
2.3.2. Niyet – İrade ilişkisi	61
2.3.3. Niyet – İhlas İlişkisi	62
2.3.4. Niyet – İbadet İlişkisi	64
2.4. NİYET – SONUÇ İLİŞKİSİ.....	66
2.4.1. Allah'ın Hidayete Erdirmesi ve Dalalete Düşürmesi	66
SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ.....	82

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KİTAB-I MUKADDES VE KUR'AN-I KERİM'DE NİYET

Zeynep MANİSALI

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT

2021, 82 Sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT

Dr. Öğr. Muhammet KIZILGEÇİT

Dr. Öğr. Abdül Ali ALİYEV

Sosyal bir varlık olan insan, hayatı boyunca birçok eylemde bulunmaktadır. Akıl ve kalp süzgecinden geçirilerek fiiliyata dökülen davranışlar, niyetlerin mahsulü olarak kabul edilir. Zuhur etsin ya da etmesin mutlaka her fiil ya da davranışı besleyen bir niyet olsa da her niyet kati surette bir davranışa dönüşmek zorunda değildir. Niyetler temelde dini ve dünyevi olmak üzere ikiye ayrılır. Bu çalışmada dini perspektiften ele alınan niyet, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ı Kerim özelinde incelenmiştir.

İlâhi kaynaklı dinler olarak Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın kutsal kitaplarının niyet konusundaki görüşlerine yer verilen çalışmada genel olarak niyetin tanımı, içeriği ve varlıklar bakımından çeşitlerine değinilmiştir. Niyetin bilgi, ihlas, irade ve ibadet gibi önemli konularla ilişkisine de yer verdiğimiz çalışmada son olarak sözü edilen kutsal kitaplar nazarında insanın niyetleri doğrultusunda kutsanması/hidayete erdirilmesi ya da lanet edilmesi/dalalete düşürülmesi üzerine verilen ifadeler tetkik edilmiştir. Netice itibarıyla davranışların tohumu olarak görülen niyet, farklı bakış açılarının mevcudiyetine rağmen ilahi kaynaklı dinlerde önemli bir husus olarak kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Kitab-ı Mukaddes, Kur'an'ı Kerim, Niyet, İnsan

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****INTENT IN THE BIBLE AND IN THE QUR'AN****Zeynep MANİSALI****Advisor: Assist. Prof. Dr. Muhammet YEŞİLYURT****2021, Pages****Jury: Assist. Prof. Dr. Muhammet YEŞİLYURT
Assist. Prof. Dr. Muhammet KIZILGEÇİT
Assist. Prof. Dr. Abdül Ali ALİYEY**

Man, as a social being, takes many actions throughout his life. Evaluating the mind and heart, behaviors that are put into action are considered as the product of intentions. Whether it occurs or not, there is an intention that feeds every action and behavior. However, not every intention has to turn into a behavior. Intentions are basically classified as religious and secular. In this study, the intention, which is discussed from a religious perspective, has been examined in the context of the Holy Bible and the Qur'an.

In the study, which includes the views of the holy books of Judaism, Christianity and Islam, as religions of divine origin, the definition of intention, its content and types in terms of assets are mentioned in general. In the study, in which we also include the relationship of intention with important issues such as knowledge, sincerity, will and worship, the statements given on the blessing/guidance or cursing/ estraying of man in line with his intentions in the view of the last mentioned holy books were examined. As a result, intention, which is seen as the key of behavior, is regarded as an important issue in religions of divine origin, despite the existence different perspectives.

Keywords: Religion, Bible, Holy Qur'an, Intention, Human

KISALTMALAR DİZİNİ

AİBÜİFD	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİD	: Amasya Üniversitesi İlahiyat Dergisi
BUÜSBE	: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
C.	: Cilt
CİD	: Cumhuriyet İlahiyat Dergisi
Çev.	: Çeviren
ÇÜİFD	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DAD	: Dini Araştırmalar Dergisi
Der.	: Derleyen
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DD	: Diyanet Dergisi
DİBD	: Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi
DÜİFD	: Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EAD	: Ekev Akademi Dergisi
EÜSBE	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
GOPÜİFD	: Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hız.	: Hazreti
HÜEFD	: Harran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
HÜEFD	: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
HÜİFD	: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İAD	: İslam Araştırmaları Dergisi
İMD	: İslam Medeniyeti Dergisi
İTBD	: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi
İÜSBE	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
Müt	: Mütercim
MÜSBD	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
NEÜSBE	: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
KA	: Kelam Araştırmaları

KÜİFD	: Kahramanmaraş Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
KÜİFD	: Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
KSBD	: Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
KÜFBD	: Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi
KÜSBD	: Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
MAÜİFD	: Muş Alparslan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
PÜİFD	: Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: Sayfa
S	: Sayı
ss	: Sayfa Aralığı
s.a.v	: Sallallahu aleyhi vesellem
SBD	: Sosyal Bilimler Dergisi
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜİFD	: Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TİTD	: Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi
TDA	: Türkiye Diyanet Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TİAAD	: Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi
trs	: Tarihsiz
UÜSBD	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
USAD	: Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi
vd	: Ve Diğerleri
vs	: Vesaire
YYÜSBE	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yor.	: Yorumlayan
JAD	: Journal of Analytic Divinity

ÖNSÖZ

Niyet, en genel haliyle bireyin kalbî eylemleri olarak tanımlanmaktadır. Konusu insan olan her şeyin içerisinde var olduğunu bildiğimiz niyetler, kaynağı itibariyle birtakım olumlu ya da olumsuz duyguların tesiriyle şekillenmektedir. Diğer yandan yine insan ve toplumları etkileyen niyetler, psikoloji ve sosyolojinin olduğu gibi teolojinin de konularından birini oluşturmaktadır.

Kutsal Kitaplar tarafından önemi konusunda çok sayıda çıkarsamaların yapılabileceği niyet, davranışların kaynağını teşkil etmektedir. Niyet, dini perspektiften bakıldığında, iyi ve güzel duyguları ifade etmekle ilişkilendirilen, bazen de kötü duygu ve düşüncelerin emaresi olarak görülmektedir. Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ı Kerim'de niyetleri incelediğimiz bu çalışmada, İlk olarak niyetin, içerik ve varlıklar açısından yakın olduğu alanlarla ilişkisine değinilmiş, ardından niyetlerin sonuçları ele alınarak söz konusu kutsal kitaplarda neticeleri bakımından niyetle ilişkilendirilebilecek, doğrudan ya da dolaylı olarak vurgulanan ödül ve cezalardan bahsedilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmamızın hazırlanması sürecinde bilgi, tecrübe ve sabrı ile değerli katkılarını esirgemeyen, Danışman hocam Sayın Dr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT Bey'e saygı ve şükranlarımı sunarım.

Maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşim Mehmet MANİSALI'ya, saygıdeğer babam Hanifî AĞIRMAN Bey'e ve çok sevgili annem Songül AĞIRMAN Hanım'a sevgi, saygı ve şükranlarımı sunarım. Çıktığım bu yolda beni her zaman destekleyen kardeşlerim Serpil, Cansu ve Muhammet Emin AĞIRMAN'a ve sevgili arkadaşlarım Emine ERTUGAY, Duygu ARSLAN ve Mine TOPRAK Hanım'a sevgi ve saygılarımı sunarım.

Erzurum – 2021

Zeynep MANİSALI

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Niyet, kabile mahiyetinde gelişmemiş toplumlarda dinlerinden itibaren günümüze kadar bütün din ve inanışların konusu olmuştur. Yapısı itibariyle konusu insan olan her şeyin içinde yer alan niyet, teolojinin de ilgi alanına girmiştir. Anlam itibariyle gaye, hedef, kasıt gibi manaları içerse de dini olarak Tanrı'nın rızasını kazanma yolunda fiile yönelen irade olarak da ifade edilmiştir. Bireyin benliğini ortaya koymasını sağlayan niyetler bu yönüyle insanın duygularının içsel birer tezahürüdür. Netice itibariyle davranış haline gelen bu sürecin dini perspektiften incelenmesi tezimizin konusunu oluşturmaktadır.

Kitab-ı Mukaddes'te ve ilahi kitapların sonuncusu olan Kur'an'ı Kerim'de niyetin işlendiği çalışmada, niyetin insan davranışlarına yansımaları bakımından iyi, kötü, doğru, doğru olmayan, açık, gizli ve şeytani niyetlere değinilmiştir. Varlıklar açısından izdüşümlerine bakmak suretiyle Tanrı'nın, peygamberlerin, inananların, günahkarların ve şeytanın niyeti incelenmiş, niyetin diğer alanlarla olan ilişkisi irdelenmiştir. Niyetin yakından alakalı kabul edildiği bilgi, iman, ihlas ve ibadet gibi alanlar detaylandırılarak, sözü edilen alanların niyet üzerindeki tezahürleri mercek altına alınmıştır. Araştırmada son olarak niyetlerin, neticeleri itibariyle faili bağlayıp bağlamadığına bakılmış, niyet-sorumluluk kapsamı altında değerlendirilerek, kutsal kitaplar aracılığıyla Tanrı'nın insanı hangi şart ve koşullarda kutsayacağı ya da lanetleyeceği yönünde olmuştur.

İnsanın yaratılışından itibaren insanda mevcut olan bir özellik olarak varlığını sürdüren niyet konusunda çeşitli bilimsel disiplinlerce araştırmalar yapılmış olsa da Dinler Tarihi penceresinden konunun incelenmediği tespit edilmiştir. Bu tez çalışması, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim özelinde “niyet”i ele almak suretiyle literatürdeki sözü edilen eksikliği bir nebze de olsa giderme çabasında olacaktır.

II. METOD VE KULLANILAN MATERYALLER

Dinler tarihi disiplinin çok sayıda araştırma metodu bulunmaktadır. Çalışmamızda dinler tarihi alanında çok bilinen ve kullanılan metotlardan olan “nitelendirici

(deskriptif)” metodu kullanıldı. Objektif olarak değerlendirmeye çalıştığımız bu aşamada, müntesibi olduğumuz din ve inanışların etkisinde kalınmamaya özen gösterildi.

Dini fenomenlerin yapısını ve hakiki manalarını araştırmayı görev edinen fenomenoloji metodu araştırmamız içerisinde kullanılan metotlardan birisi olmuştur. “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an’ı Kerim’de Niyet” ifadesinde de anlaşılabacağı üzere bir fenomen olarak günümüzde varlığını sürdüren “niyet” teriminin yapısı, özü ve hakiki anlamını değerlendirirken fenomenolojik metodunun kendisinden istifade edildi. İncelenen fenomenin benzer ve ortak noktalarına odaklanan metodun, yetmediği ve yetersiz kaldığı hususlarda Karşılaştırmalı Dinler Tarihi disiplini en çok yararlanan metotlardan biri olan “karşılaştırma” metodu kullanıldı. Bu metot sayesinde, kutsal kitapların muhatabı olan, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’ı konuya olan bakışlarına değinildi. Benzerlikler yanında farklılıkların da belirtilmesini mümkün kılan metot, faydalanılan metotlardan biri olmuştur. Araştırmamız çerçevesinde kullanılan son metot, Dinler Tarihi disiplinine son yıllarda dahil edilen hermönötik (yorumlayıcı) metottur. Bu aşamada, her zaman eleştiriye açık olan, kendi yorum ve değerlendirmelerimizi de çalışmamıza dahil edildi.

Sosyal bilimleri diğer disiplin ve bilimlerden farklı kılan husus, insanlığın existansiyel dünyasını ve bu dünya içerisinde gerçekleşen durum, olay ve olguları izaha talip olmasıdır. Sözü edilen açıklamaların sosyal bilimler alanında ulaşılan nihai nokta olmaması, konusu değişken bir varlık olan insan ve insanın fiilleri hususunda her zaman aynı neticelere ulaşılmaması ile açıklanabilir.

Sürekli gelişen ve yenilenen bir alan olan sosyal bilimler alanına en çok katkı sağlayan alanlardan biride Dinler Tarihi bilimidir. “Din” ve “insan” iki kompleks olguyu ve iki olgu arasındaki etkileşim ile ortaya çıkmış dini yapı, durum, olay ve olguları incelemektedir. İlâhi kaynaklı dinlerin Kutsal kitaplarının beyan ettiği ifadelere bakılırsa, “din” ve “insan” arasında gerçekleşen bu etkileşim ilk insanla başlayıp, “kıyamet” adı verilen, dünyanın ve evrenin yok olacağı ve ardından yeni bir hayatın başlayacağı ana kadar devam etmiştir. Dinler tarihi, bu zaman aralığında gerçekleşen ilişki ve dini yapıları kendine özgü yöntem, teknik ve metotlarıyla inceleyen bir disiplindir. Buna ilaveten hayatımız içerisinde cereyan eden birtakım olguları tespit edilip inceledikten sonra edinilen bilgileri insanlara aktararak sosyal bilimlerin gelişimine katkı sağlamak

durumundadır. Bu olgulardan biride, “niyet” terimidir. Söz konusu olguyu incelemek üzere yapılan çalışmada, konuyla alakalı kaynaklar taranmak suretiyle aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak “niyet” kavramı, her ne kadar dinin özünü ifade etse de din bilimleri disiplinleri çerçevesinde yapılan bilimsel çalışma ya da araştırmalar, tespit edildiği kadarıyla, sayı ve hacim bakımından henüz doyurucu nitelikte değildir. Kaynak taramasının çerçevesini mümkün olduğunca geniş tutarak ve ilişkili olduğu düşünülen alanlara ve kaynaklara başvurularak bu eksiklik giderilmeye çalışıldı. Araştırmamız esnasında kitap, bildiri, makale, ansiklopedi maddesi, lügat ve internet kaynaklarından da faydalanılan bu süreçte çok sayıda materyali konuya dahil edildi. Çalışmaya istifade edilen batılı kaynaklar olan Arapça ve Türkçe kaynakları da eklendi. İlahi kaynaklı dinler söz konusu olduğunda önceliğin bu dinlere ait kutsal kitapların olduğu bilinciyle konu özelinde mutlaka Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ın görüşlerine yer verildi. Konuyla alakalı olarak Eski ve Yeni Ahit'te esas alınan kaynak, Yeni Yaşam Yayınları tarafından basılan kaynak “Açıklamalı Kutsal Kitap” olmuştur. Kur'an'da konu ile alakalı geçen ayetler için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın beş ciltten oluşan, “Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri” isimli eserden yararlanıldı. Diğer taraftan “niyet” konusunu inceleyen az sayıda batılı kaynak tespit edilmiştir. Shulamit Ambalu tarafından kaleme alınan The Religions Book(Din Kitabı), Icek Ajzen tarafından yazılan Attitudes, Personalty And Behavior(Tavırlar, kişilikler ve Davranışlar), Basic Blackwell tarafından ortaya konulan İntention(Niyet) bunlardan birkaçını oluşturmaktadır. Konuyla alakalı olarak Rodger K. Bufford'un The Human Refleks: Behavior Psychology in Biblical Perspective(İnsan Refleksleri: İncil Perspektifinde İnsan Davranışları), Thomas Kazen'in Emtions an Biblical Law(İncil Hukuku) ve aynı yazarın kaleme aldığı Jesus and Purity Halakhah(İsa, Saflık ve Halakhah) isimli eserine de müracaat Edildi. Buddi Wibowo'nun “Religiosity and Entreprenenurial İntention”(Dindarlık ve Girişimci Niyet) ve Michael Angyle'nin “İbadet ve Dua” isimli makalelerine de başvurduğumuz çalışmada tezimiz ile alakalı kısımlara yer verilmeye çalışıldı. İslam'ın niyete olan bakışını Dinler Tarihi özelinde ortaya koyan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak konuya ilişkin en yakın ve önemli kaynak Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin İbrahim Kafi Dönmez tarafından yazılan “Niyet” başlığıdır. Buna ilaveten Prof. Dr. Ahmet Güç tarafından kaleme alınan “Dinlerde Mabet ve İbadet” ve Prof. Dr. M. Fatih Kesler'in tarafından yazılan “Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar Kur'an-ı Kerim'de Ehli Kitap”

konuya dair ifadeler bulunan esere yer verilmeye çalışıldı. Buna ilaveten Dr. Muhammed Muhdi Gündüz'ün “Niyet Kavramı ve Din Eğitimi Açısından Anlam Katmanları” ve İbrahim Çetintaş'ın “Niyet Kavramı Bağlamında Fiillerin Hakikat Değeri” isimli makaleleri her ne kadar din eğitimi ve din felsefesi alanında yapılan çalışmalar olsa da araştırmamızda istifade edilen çalışmalardan birkaçını oluşturmuştur.

III. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Niyet Kavramı

Anlam itibariyle “yönelmek, ciddiyet ve kararlılık göstermek” gibi manalara gelen niyet kavramı, “kalbin hemen veya sonucu itibariyle maksada uygun bulduğu, yani bir yarar sağlayacağına yahut bir zararı savacağına hükmettiği fiile yönelmesi” şeklinde tarif edilebilir.¹ Kur'an'da “çekirdek” anlamında kullanılan *nevâ*² kelimesi haricinde aynı kökten bir kelimeye rastlanmamaktadır.

İslam alimleri tarafından “kulluğun sırrı, amelin özü, ruhu ve direği” olarak tarif edilen niyetin, amellerin Allah katında kıymetli veya değersiz sayılması hususunda önem arz ettiği görülmektedir. Azim, kasıt, irade ve inayet kelimeleri yerine de kullanılan niyet kelimesinin insandaki mahalli konusunda çeşitli tartışmalar ortaya konulmuş, çoğunluğa göre bu yer kalp olarak kabul edilmiştir.

Davranışın önem derecesinin niyetlere göre değerlendirilmesi, kişinin fiillere olan yöneliminde doğru bir tavır sergilenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. “Ameller fiil, kavi, hareket, celp, def, fikir, zikir” gibi birçok kısma ayrılrsa da fiillere niyetin tesiri bakımından üç ana grupta toplandığı ifade edilebilir.

- a) *Yasaklanmış fiiller*
- b) *Yapılması emir ve tavsiye edilmiş fiiller*
- c) *Serbest bırakılmış fiiller*

Yukarıda sıralanmış fiillerin ilkinde fiillerin hükmü niyetle değişmemektedir. İkinci madde olan yapılması emir veya tavsiye edilmiş fiillerin ön hazırlık bölümünde yer

¹ İbrahim Kafi Dönmez, “Niyet”, *Türki Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, XXXIII, 169-172.

² Enam, 6:95.

alan niyetler kişiyi ibadete hazırlayan bir aşama olarak görölmektedir. Sözü edilen aşamada kişinin ciddiyyet ve samimiyetle Tanrı ile olan buluşmasına odaklanması önemli bir husustur. Serbest bırakılmış fiiller kişinin ödöl ya da ceza ile derecelendirilmediği fiillerdir. Bu aşamada işlenecek fiil, mûbah kılınması dolayısıyla icra ediliyorsa kişiye sevap ya da günah kazandırmaz ancak kötü niyet ile yapılıyorsa mâsiyete dönüşerek cezayı gerektirmekte, iyi niyet ile yapılıyorsa karşılında bir ecir verilmektedir.³

³ Dönmez, “Niyet”, XXXIII, 169-172.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİT'AB-I MUKADDES'TE NİYET

Hıristiyanlığın Kutsal Kitabı'nın İngilizce nüshalarında niyet; gaye, hedef, kasıt gibi anlamları da içinde ihtiva eden 'Intent' kelimesi ile ifade edilmiştir. 'Intention' ise bunun inanca dönüşmüş haline karşılık gelir. Tespitimize göre bu kelime Kutsal Kitap'ta dört defa geçmektedir. Bunlardan ilki Eski Ahit'te⁴, geriye kalanlar ise Yeni Ahit'te⁵ bulunmaktadır. Doğrudan geçen bu anlatımların dışında dolaylı olarak "ışık⁶, yürek⁷, gönül⁸, eylem⁹" gibi kelimelere de niyet anlamı yüklenmiştir.

1.1. İÇERİĞİ BAKIMINDAN NİYET ÇEŞİTLERİ

Sami dinlere göre insanoğlunun dünyadaki tarihi Âdem ve Havva'nın Tanrı tarafından dünyaya gönderilmesi ile başlamıştır. İlk insandan bu tarafa milyonlarca canlı türüne ev sahipliği yapmış olan evren devasa bir ekosistem oluşturmuş, akıl ve irade nimetiyle diğer varlıklardan ayrılan insanoğlunun hizmetine sunulmuştur. Bunun karşılığında insandan yalnızca kendisine bu nimetleri bahşeden Yaratıcısını tanıması ve ona kulluk etmesi istenmiştir.

İnsanın diğer canlılardan farklı olması yalnız dinin değil bilimin de konusu olmuştur. İnsan konulu araştırmalarda yüzlerce varsayım, binlerce tez üretilmiş, bu çalışmalar neticesinde hiçbir insanın diğeriyle aynı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna verilebilecek en çarpıcı örnek, birbirinin kopyası olarak doğan tek yumurta ikizlerinin parmak izlerinin farklı olduğunun keşfidir. Söz konusu durum sadece tıbbi alanda değil davranışçı psikolojide de geçerlidir. Aynı evde doğup büyümüş, aynı havayı solumuş kardeşlerin bile aynı konu hakkında farklı fikirleri ve eğilimlerinin olması bunun bir misalidir.¹⁰

⁴ Eyüp, 34:14.

⁵ II. Korintliler, 9:6; Galatyalılar, 4:17; Koloseliler, 3:8.

⁶ Matta, 6:22-24.

⁷ Matta, 15:18; Markos, 7:21-22; Luka 22:3.

⁸ Filipeliler, 1:17; Süleyman Özdeyişleri 2:3.

⁹ Yakup, 3:13.

¹⁰ Ali Osman Engin, Mustafa Capaloğlu, Mehmet Ali Seven, A. Kadir Yörük, "Davranışlarımızın Genetik ve Çevresel Boyutları", *Kafkas Üniversitesi Fen Bilgisi Dergisi*, 1(2), 2008, 49-50.

Konu dahilinde yaptığımız araştırma, “niyet” olgusunun yukarıda sözü edilen “eğilim” kavramıyla çok yakından ilişkili olduğunu, dolayısıyla ‘niyet’ kavramı için ‘eğilim’ anlamının verilebileceğini göstermiştir. Ancak niyeti duygu ve düşünceden uzak, salt bir eğilim biçimi olarak da görmemek gerekir. Bu bağlamda niyetin kaynağına inilmeli, mahiyeti ortaya konulmalıdır.

1.1.1. İyi Niyet – Kötü Niyet

Niyet kavramına eğilim anlamı verilebileceğinden ve insan duygu ve düşüncelerinin eğilim ya da niyette belirleyici olmasından hareketle niyet, kabaca iyi ve kötü niyet olarak sınıflandırabilir.

Batıda ‘iyi’ ve ‘kötü’ kavramları üzerine yapılan tartışmalar, Antik Yunan dönemine kadar uzanır. Dönemin en önemli filozoflarından olan Platon ve onun öğrencisi Aristoteles’e göre tutkuları/duyguları yönetmek, akli yönetmekten çok daha zordur.¹¹ Yeni Ahit’in Matta İncilinin ilgili bablarında bu duruma şöyle değinilmektedir:

“Bedenin ışığı gözdür. Gözünüz sağlamsa, tüm bedeniniz aydınlık olur. Gözünüz bozuksa, tüm bedeniniz karanlık olur. Buna göre, içinizdeki ‘ışık’ karanlıksa, ne korkunçtur o karanlık! Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez. Ya birinden nefret edip öbürünü sever ya da birine bağlanıp öbürünü hor görür.”¹²

Yukarıda verilen Kutsal Kitap’ın ilgili bablarında Tanrı’nın göz organı ile niyetler arasındaki ilişkiyi bir metafor üzerinden anlattığı görülmektedir. Bu metafora göre, gören bir göz nasıl bütün vücudu karanlıktan aydınlığa çıkarıyorsa, yüreğinde iyi niyet tohumları taşıyan insanın da paranın kölesi olmayarak kendi ruhunu aydınlatmış olacağı ima edilir. Buna ek olarak kötü niyetle dolu kalplerin karanlığa mahkûm olduğu belirtilerek ruhun iki niyete (iyi-kötü) aynı anda teslim olmayacağına, birinin diğerine muhakkak baskın geleceğine işaret edilmiştir.

Niyet üzerine hatırı sayılır çalışmalar yapan isimlerden biri Hristiyan kültürü etkisinde yetişmiş, Alman asıllı felsefeci İmmanuel Kant’tır. Ona göre niyet, sınıflandırılabilir bir olgu değildir. İnsanın tüm eylemlerinin temel ilkesi iyi niyet

¹¹ Icek Ajzen, *Attitudes, Personalty And Behavior*, Ajzen Publishing, New York, 2005, 142.

¹² Matta, 6:22-24.

olmalıdır.¹³ Ancak niyetin muhakkak özel bir anlam taşıması veya tesirinin iyi olması da beklenmez, niyet saf hali ile iyidir. Kant'ın bu görüşü İslam ahlakıyla da benzerlik göstermektedir. ¹⁴ Ancak bu konuya 3. Bölümde yer verileceği için burada detaya girilmemiştir.

1.1.2. Doğru Niyet – Doğru Olmayan Niyet

Niyet üzerine yapılacak bir diğer sınıflama ise doğru ve doğru olmayan niyetlerdir. Kutsal Kitaba göre doğru niyet; Rabbin yasasına göre yaşayan, O'nun koyduğu kurallara dikkatli ve kararlı bir şekilde uyup, bütün yüreğiyle O'nun yolunda yürüyen kişiler üzerinden tarif edilmiştir.¹⁵ Buna ek olarak; haksızlık yapmama¹⁶ ve doğru yoldan sapmama¹⁷ gibi kaideler de doğru niyetli kişilerde aranan özellikler olarak gösterilmiştir.

Kutsal Kitap'ta niyetlerin doğru olmaması; zorbalık¹⁸ ve dik başlılık¹⁹ olarak beyan edilmiş, bu niyete sahip kişilerin sapık dilli,²⁰ ve doğru yoldan sapmış kişiler²¹ olduğu da eklenmiştir. Tanrı, kutsal yasaya uygun yaşamayan ve buyruğuna uymayan insanların; böyle devam etmeleri halinde başlarına büyük belalar getireceğini söylemiştir.²² Bunun yanında Rabbin sözlerini can kulağı ile dinleyip buyruklarına uyanları ise kutsayacağını²³ söyleyerek müjdelemiştir.

1.1.3. Açık Niyet – Gizli Niyet

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren yaşam boyu devam edecek olan bir öğrenme sürecine dahil olur. İlk olarak temel beslenme ihtiyacını karşılamak amacıyla annesinin bedenini keşfe çıkan bebek, bütün varlıkları olduğu gibi bu bedeni de

¹³ İbrahim Çetintaş, "Niyet Kavramı Bağlamında Fiillerin Hakikat Değeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(32), 2014, 62

¹⁴ Çetintaş, 63, 65.

¹⁵ Mezmurlar, 119:1-5.

¹⁶ Mezmurlar, 119:3.

¹⁷ Romalılar, 3:12.

¹⁸ Süleyman'ın Özdeyişleri, 10:11.

¹⁹ II. Petrus, 2:9-10.

²⁰ Süleyman'ın Özdeyişleri, 10:32.

²¹ Romalılar, 3:12; 2.Petrus, 2:15.

²² Yeremya, 32:23.

²³ Yasanın Tekrarı, 15:4-5.

kendisinin bir parçası olarak görür. Ancak girdiği bu etkileşim aslında onun ilk kişilerarası iletişim deneyimidir.²⁴

Kişilerarası iletişim; en genel haliyle “kaynağını ve hedefini insanın oluşturduğu iletişim”²⁵ biçimidir. Bunu, hayatını anlamlandırmak isteyen bireyin başkalarının varlığına duyduğu ihtiyaç olarak da tanımlayabiliriz.²⁶ Sözlü ya da yazılı olarak gerçekleşen bu iletişim biçiminde güvenli bir bağ oluşabilmesi için anlaşılır ve net bir dil kullanımı çok önemlidir. Buna ek olarak; merak edilen konuların uygun bir dille sorulması ve niyetlerin açık bir şekilde ifade edilmesi, kurulan iletişimin sıhhatini korumaya yönelik uygulamalardır.

Niyetlerin açıklığı yani şeffaflığı, Kutsal Kitap’ta da üzerinde çokça durulan bir konu olmuştur. İlgili baplarda niyetlerini açık bir şekilde ifade edenler akıllı²⁷ olarak nitelenirken saklamaya çalışanların yüreklerinin hile ve nefret dolu olduğu²⁸ söylenmiş, bu kişilerin sakladıklarını sandığı şeylerden Tanrı’nın haberdar olduğu²⁹ hatırlatılmıştır. İnsanların toplanacağı, herkesin Tanrı’nın yüceliğini göreceği gün,³⁰ açık niyetli olan kişilerin paylarına düşecek olan övgüyü alacakları³¹ da belirtilerek açık niyetli olmaya teşvik edilmiştir.

1.1.4. Şeytani Niyet

Kutsal Kitap’ın ilk bölümünde yaratılış sürecinden bahsedilir. Bu süreç bir plan dahilinde yerin yaratılması ile başlar, göğün ve diğer canlıların yaratılması ile devam eder.³² Evrenin yaratılışını altı günde tamamlayan Tanrı, yedinci gün dinlenmeye çekilmiş; bugünü kutsal gün olarak belirlemiştir.³³

²⁴ S. Ece Karadoğan Doruk, *İletişim Bilimi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını, İstanbul 2017, 75.

²⁵ Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1994.

²⁶ Karadoğan Doruk, 76.

²⁷ Süleyman’ın Özdeyişleri, 20:5.

²⁸ Süleyman’ın Özdeyişleri, 26:24.

²⁹ Yeşeya, 29:15.

³⁰ Yeşeya, 66:18.

³¹ I. Korintliler, 4:5.

³² Yaratılış, 1:1; Yaratılış, 1:7.

³³ Yaratılış, 2:2-3.

Tanrı daha sonra kendi suretine benzeyen, evrene egemen olacak bir insan yaratmayı istemiş;³⁴ topraktan yarattığı insana ‘Âdem’ ismini vererek içinde türlü türlü meyvelerin olduğu Aden bahçesine yerleştirmiş, ona bahçede istediği her ağacın meyvesinden yiyebileceğini ancak iyi ile kötüyü bilme ağacından yememesi gerektiğini yoksa öleceğini söyleyerek ikaz etmiştir. Daha sonra Âdem’in kaburga kemiklerinden birini alarak Kadın’ı yaratmış ve onu Âdem’in eşi yapmıştır.³⁵

Şeytan, ilk olarak Yaratılış kitabında Âdem ve Havva’nın Aden bahçesine yerleşmelerinden sonraki kısımda geçmektedir. Bu bölümde ilk günahın müsebbibi olarak tarif edilen şeytan yabanıl hayvanlardan biri olan yılan kılığında resmedilir.³⁶ Kutsal Kitap’a göre bütün insanoğlunun atası kabul edilen Âdem ve Havva’nın;³⁷ Aden bahçesinden çıkarılmalarına sebep olan günah, yasak meyvenin yenmesidir. Şeytan, yasak meyveden yediğinde Tanrısal bilgiye sahip olacağını söyleyerek Âdem ve Havva’nın aklını çelmiştir.³⁸

Şeytanın; insanın niyetlerine tesiri, günahı doğurmuştur. Hristiyanlıkta söz konusu günahların en büyüğü olan yasak meyveden yenmesi ‘Asli Günah’³⁹ olarak isimlendirilir; bahis konusu günahın varisi olarak da Âdemoğlu görülür. İnsanoğlunun iradesi dışında gelişen ve nesilden nesile aktarılan bu günahın ‘vaftiz’⁴⁰ ile arındırılacağına inanılmıştır. Vaftiz edildikten sonra tekrar günah işleyenlere ise ‘günah çıkarma’⁴¹ işlemi ile tövbe kapısı açık bırakılmıştır.

1.2. VARLIKLAR AÇISINDAN NİYET ÇEŞİTLERİ

Bir önceki başlıkta insanoğlunun düşüncelerinin değişmesiyle niyetlerinin de o yönde şekillendiği ifade edilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde ise başta Tanrı olmak üzere varlıkların niyetleri üzerine değinilmiştir.

³⁴ Yaratılış, 1:26-27.

³⁵ Yaratılış, 2:7-24.

³⁶ Yaratılış, 3:1.

³⁷ Yaratılış, 3:20.

³⁸ Yaratılış, 3:5-6.

³⁹ Bilal Doğan, *Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2008, 23.

⁴⁰ Nuh Yılmaz, “Tertullian’ın Vaftiz Anlayışı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(31), 2015, 122.

⁴¹ Doğan, 27.

1.2.1. Tanrı'nın Niyeti

Tanrı kavramı Kutsal Kitap'ın hemen hemen her bölümünde geçmektedir. Ancak öncelikle hem bu kavramın izahının doğru bir şekilde yapılabilmesi hem de “Tanrı'nın niyeti” konusunun sağlıklı bir şekilde ortaya konulabilmesi için Kutsal Kitap'ı bir bütün şeklinde taramak yerine, Yahudilik ve Hristiyanlık teolojisinde Tanrı konusunda mevcut olan inanç ve anlayışların kısaca izah edilmesi daha isabetli olacaktır. Bu noktada, belirtilen iki ilahi kaynaklı din özelinde Eski ve Yeni Ahit'ten örnekler vermek suretiyle konu derinleştirilmiştir.

İlahi dinlerin ilki olarak kabul edilen din Yahudiliktir.⁴² Yahudilik, ‘Tanrı Tasavvuru’ konusunda İslamiyet ile daha yakın bir profil izlemektedir. İslam dininde Tanrı tasavvuru konusu ikinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de Niyet başlığında inceleneceği için bahsi geçen konu Yahudilik özelinde anlatılıp farklılıklar ortaya konulmaya gayret gösterilecektir.

İlahi kaynaklı dinlerin en eskisi olan Yahudilikte, Tanrı Rab'dir.⁴³ Rab'den korkulması ve O'na kulluk edilmesi istenir.⁴⁴ “Ruhumuzun ruhu”⁴⁵ olarak ifade edilen Tanrının,⁴⁶ gücünün sınırsız olduğu⁴⁷ kutsallıkta bir benzerinin bulunmadığı belirtilmektedir.⁴⁸

Eski Ahit'te tasvir edilen Tanrı'nın birtakım insani özellikler taşıdığı görülmektedir.⁴⁹ Tarihsel süreç içerisinde Tanrı'yla alakalı sözü edilen çeşitli antropomorfik ifadeler Yahudi otoriteler tarafından yorumlanarak zamanla aşkın bir Tanrı anlayışı ortaya konulmuştur.⁵⁰ Tevrat'ta bulunan ‘Tanrı'nın eli’⁵¹, ‘Rabbin gözü’⁵² gibi ifadeler de zikredilen konuya örnek teşkil etmektedir. Mezkûr ifadelerin Tanrı'yı

⁴² Salime Leyla Gürkan, “Yahudilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2013, XLIII, 226.

⁴³ Yasanın Tekrarı, 32:39; 1.Krallar, 8:60; 2.Krallar, 19:19; Yeşaya, 45:5; Yeremya, 10:10; Hoşea, 13:4; Mika, 7:18; Malaki, 2:17.

⁴⁴ Yasanın Tekrarı, 6:13, 10:12, 20; Yeşu, 24:14; 1.Samuel, 12:24.

⁴⁵ Mezmurlar, 145:18.

⁴⁶ Mısırdan Çıkış, 15:18; Yasanın Tekrarı, 3:24; Yeşu, 7:7; Hakimler, 16:28; 1.Samuel, 15:2, II.Samuel, 7:8; I.Krallar, 8:53.

⁴⁷ Nahum, 3:9.

⁴⁸ I.Samuel, 2:2.

⁴⁹ John Hick, “Yahudilik ve Hristiyanlıkta Tanrı Kavramı”, (Çev.: Dr. Aydın Topaloğlu), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 2005, 213.

⁵⁰ Baki Adam, (Ed.), *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, 89.

⁵¹ Ezra, 7:28; Eyüp, 19:21; Mezmurlar, 118:5; Yeşaya, 5:25; Hezekiel, 1:3.

⁵² Mezmurlar, 33:18, Süleymanın Özdeyişleri, 15:3.

insanlara anlatırken kolaylık sağlaması için kullanıldığı görülmektedir.⁵³ “Yahudiliğe göre Tanrı, her şeyi yaratan ve hükmeden yüce bir varlıktır. O, ezeli ve ebedidir. Onun bedeni, şekli, eşi, benzeri ve ortağı yoktur. Bu yüzden hiçbir şekilde resmi ve heykeli yapılamaz.”⁵⁴

Yahudilik adı verilen din için çeşitli isimlendirmeler yapılmıştır. Bunlar; Musevilik, İsrail ve İbraniliktir. Yahudiler, Hz. Musa’nın dinine bağlı olmalarından dolayı Musevi,⁵⁵ Hz. Yakup’un Tanrı ile güreşerek O’nu yendiği için İsrail,⁵⁶ Babil sürgünü sonrasında Filistin’de bulunan Yahuda bölgesine nispetle Yahudi,⁵⁷ Hz. İbrahim soyundan gelmeleri hasebiyle de İbrani⁵⁸ isimlerini almışlardır. Eski Ahit’te geçen pasajlardan da anlaşılacağı üzere Yahudiliğin; dışa kapalı, Yahudi milletine özgü bir din olduğu izlenimi verilmektedir. Zikredilen dinin müntesipleri bu dini kendilerine has bir din, Rab’bin de kendilerine ait bir Tanrı olduğu fikrindedir.⁵⁹

Eski Ahit perspektifinde Tanrı’nın niyetleri incelendiğinde bütün ulusların arasından Yahudi milletini seçerek anlaşma yaptığı⁶⁰ görülmektedir. Söz konusu anlaşmanın içeriği; Rab’bin tek Tanrı olarak tanınması, yalnız O’na ibadet edilmesi ve ırkın bozulmaması için Yahudi kadınlarla⁶¹ evlenip çoğalmalarını istemesinden oluşmaktadır.⁶² Tanrı, istekleri karşılığında inanan ve buyruklarına uyanlara kutsal toprakları vaat etmektedir.⁶³ Ancak isteklerine uymayarak başka Tanrı’lar edinen insanları yok etme niyetinde olduğu da ilgili pasajlarda görülmektedir.⁶⁴

Hristiyanlıkta Tanrı’nın niyetleri konusunda tespitlerimize geçmeden önce, Tanrı tasavvuruna ilişkin yapılacak kısa bir anlatım konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Vahiy ve Kutsal Kitaba dayanan Hristiyanlık ilahî kaynaklı dinlerin ikincisidir. Hristiyanlığın ilk yıllarında din müntesiplerinin Yahudilerden oluştuğu, Hristiyanlığa

⁵³ Adam, *Dinler Tarihi*, 89.

⁵⁴ Adam, *Dinler Tarihi*, 89.

⁵⁵ Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi II*, (1.Baskı), Gözlem ve Gazetecilik Basın Yayın A.Ş. İstanbul 2001, 432.

⁵⁶ Ömer Faruk Harman, “İsrail”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2001, XXIII, 193.

⁵⁷ Salime Leyla Gürkan, “Yahudi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2013, XLIII, 183.

⁵⁸ Salime Leyla Gürkan, “İbraniler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2.Baskı, Ek:1, 2016, 626.

⁵⁹ M. Fatih Kesler, *Kur’an-ı Kerim’de Yahudiler ve Hristiyanlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017, 15-16.

⁶⁰ Levililer, 26:9.

⁶¹ Ezra 9:10-14, 10:1-44; Nehemya, 13:23-27.

⁶² Yaratılış, 1:27-28, 17:20, 22:17, 28:3, 48:4; Levililer, 26:9.

⁶³ Yaratılış, 26:3-4; Mısırdan Çıkış, 32:13; Yasanın Tekrarı, 6:3; Yeşeya, 54:1-17.

⁶⁴ Yasanın Tekrarı, 8:19-20, 28:1-2, 28:15.

geçişin zamanla gerçekleştiği, bu geçişle beraber Yahudilikte bulunan Tektanrıci din anlayışının Hz. İsa'ya yüklenen misyonla beraber Teslis inancına evirildiği görülmektedir.⁶⁵ Teslis, arapça “selase” kelimesinden türetilen bir kavramdır. Sözlük anlamı itibariyle “üç yapma”, “üçleme” gibi anlamlara gelmektedir. Deyim olarak “Tanrı, üçtür; üç Tanrı- bir Tanrıdır; Tanrı, üçten biridir” şeklinde izahı yapılan teslis kelimesi Hristiyanların dini akidesi veya amentüsünü ifade etmek için kullanılır.⁶⁶ Teslis akidesi; her şeye hâkim olan Baba Tanrı, alaca tenlileri iyi eden, hastaları iyileştirip ölüleri diriltten Oğul Tanrı ve onlar gökyüzünde iken yeryüzündeki işleri yürütmekle görevli Kutsal Ruha inanmayı gerekli kılan inanç sistemidir.⁶⁷ Üç unsurdan oluşan teslis inancı Hristiyan din adamları tarafından monoteist zeminde açıklanmaya çalışılmış ve en sonunda “akılla anlaşılabilen ancak inanılması zorunlu sır” olarak ifade edilmiştir.⁶⁸ Hristiyan camiasında -küçük bir azınlığı oluşturan Üniteryenler hariç- Teslis inancında mutabakata varıldığı gözlenmektedir.⁶⁹

Hristiyanlıkta Tanrı Tasavvuru Baba-Oğul-Kutsal ruh üzerinden yapıldığı için Tanrı'nın niyeti; Baba Tanrı, Oğul Tanrı ve Kutsal Ruhun niyeti şeklinde alınmalıdır. Yeni Ahit'e göre niyetleri Teslis inancı içerisinde incelediğimizde Baba Tanrı'nın, ademoğlunun varisi olduğu ‘Asli günahı’ silmek için oğlunu yeryüzüne kullarının arasına göndermesi bu niyetinin tezahürü olarak görülebilir. Oğul Tanrı; Hz. Adem'in günahının bedelini ödemek ve insanoğlunun üzerine kara bir leke gibi düşen asli günah suçunun cezasından onları kurtarmak için kendini feda ederek yeryüzündeki görevini tamamlamış, babanın sağındaki yerini almıştır.⁷⁰

Yeni Ahit'te Oğul Tanrı'nın niyetleriyle alakalı çıkarımlarda da bulunulabilir. Sözü edilen çıkarımlardan ilki, İsa'nın, insanlara ‘Müjdeyi’ anlatırken⁷¹ kullandığı metaforlarla alakalıdır. Kalbinde iman bulunan kullar tarafından anlaşılacağı ifade edilen bu benzetmeler Tanrının egemenliğine girmek isteyen kullar için yol gösterici olmaktadır.⁷²

⁶⁵ Adam, *Dinler Tarihi*, 155-156.

⁶⁶ Mehmet Bayraktar, *Bir Hristiyan Dogması Teslis*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2007, 36.

⁶⁷ Adam, *Dinler Tarihi*, 155-156.

⁶⁸ Tahir Uluç, “Tevhid-Teslis Polemiğinin İslam Felsefesindeki Yansıması: Yahya Bin ‘Adi ve Makale Fi’t Tevhid”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(9), 2006, 85.

⁶⁹ Adam, *Dinler Tarihi*, 156.

⁷⁰ Jacques Waardenburg, “Teslis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2011, XL, 548,549; Fikret Soyak, *İlk Dönem İslam Kelamcılarının Teslis Eleştirileri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, 85.

⁷¹ Efesliler, 3:7-11.

⁷² Matta, 13:10-17.

Zikredilen anlatım biçiminin kalbinde fesatlık bulunan insanları Tanrı'ya yaklaştırmayarak onların Tanrı'dan iyice uzaklaşmalarına neden olacağı da belirtilmiştir.⁷³

İncillerde İsa'nın, havarileri ile şehir şehir gezip insanlara Tanrı'yı anlattığı, şifa bulma umuduyla hastaları iyileştirdiği görülmektedir. Halkın mezkûr durumları hayretle izlediğini, inanmadığını ve kendisini küfürle suçladığını görünce onlara 'imanlı' olmalarını tembihlemiş, Tanrı'nın istemesi halinde hiçbir şeyin zor olmadığını belirtmiştir.⁷⁴ İsa ile ilgili bu ve buna benzer anlatımlardan yola çıkarak İsa'nın "oğul tanrı" kimliğiyle insanlar hakkındaki niyetinin "iyi" olduğunu, insanların faydasına olacak fiilleri onlar üzerinde gerçekleştirmek istediğini ve tebliğde bulunduğu kişileri "doğru" ve "iyi" olan amellere yönelttiği sonucuna ulaşılabilir.

Kutsal Ruh; teslisin unutulmuş kişisi, üçlemenin en zor anlaşılana olmuştur. Bu durum Kutsal Metin'de onunla alakalı hususi bilgilere az yer verilmiş olmasından kaynaklanır.⁷⁵ Yuhanna İnciline göre İsa havarilerine onları bırakıp Tanrı'nın yanına yükseleceğini ve Baba Tanrı'nın daha sonra onlara her şeyi öğretmesi için bir ruh göndereceğini söylemiştir.⁷⁶ Sözü edilen ruhun yaşamlarına bir kutsiyet katacağına inanan takipçileri onu Kutsal Ruh olarak çağırmışlar, dönüştürücü gücün hayatlarını değiştireceğine inanmışlardır. İsa'nın havarileri bu ruh sayesinde bilmedikleri dillerde vaaz vermişlerdir. İnanan insanların yaşadığı bu yoğun tecrübeye Kutsal Ruh tarafından 'Vaftiz' denilmiştir.⁷⁷

Kutsal Metin'de teslisin üçüncü uknumu olan Kutsal Ruhla alakalı pasaj sayısının az olduğunu belirtmiştik. Çalışmamız içerisinde Kutsal Ruhun niyetlerini incelemek için ilgili pasajlara baktığımızda; onun Baba Tanrı'nın yeryüzündeki yardımcısı olduğu görülür. Netice itibariyle Kutsal ruhun genel olarak edilgen bir varlık olarak resmedildiği ifadeler de niyet faktörüne rastlanılmamaktadır.

⁷³ Matta, 13:10-17; Markos, 4:10-12; Luka, 8:9-10; Romalılar, 1:18-24.

⁷⁴ Matta, 9:1-7.

⁷⁵ Shulamit Ambalu vd., *The Religions Book, Dinler Kitabı*, (Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım), Alfa Yayınları, 2014, 219.

⁷⁶ Yuhanna 16:5; 14:26.

⁷⁷ Ambalu, 219.

1.2.2. Peygamberlerin Niyeti

Peygamberlerin niyeti başlığı konunun daha doğru bir şekilde izah edilebilmesi için Eski Ahit ve Yeni Ahit özelinde Yahudilik ve Hristiyanlık perspektifinden açıklanacaktır.

Peygamber Farsça bir kelime olup “haber getiren” anlamına gelmektedir.⁷⁸ Yahudilikte peygamber kavramı, “navi”, “roe”, “hoze” ve “iş ha-elohim” gibi terimlerle ifade edilmektedir.⁷⁹ Peygamberlerin ilki Hz. İbrahim, sonuncusu ise M.Ö. beşinci yüzyılda yaşadığı düşünülen Malaki’dir. Yahudi kaynaklarında elli beş civarında peygamber zikredilse de aslında mütevatir net bir liste yoktur. Yahudiler Malaki’yi son peygamber olarak gördüklerinden İsa ve Muhammed’i peygamber olarak kabul etmezler. Tanrı ile aracısız bir şekilde konuşmuş ve vahiy almış olan Hz. Musa, Yahudi tarihinde peygamberlerin en büyüğü olarak kabul edilmiştir. İçinden bazılarının aynı dönemde görev yaptığı bilinen peygamberlerin bir kısmı, ilahi kaynaklı dinlerin sonuncusu İslam’ın Kutsal Kitabı Kur’an-ı Kerim’de de geçmektedir.⁸⁰

Yahudilikte kişisel çabayla elde edilemeyen peygamberlik, mucize ile ispat edilmesi gereken bir durumdur. Peygamberliğini mucize ile ispat eden ya da önceki peygamberlerden biri tarafından tasdik edilen kişiden tekrar bir mucize göstermesi beklenmemektedir. Ancak sözü edilen durumla beraber her mucize gösterenin peygamber olduğu da kabul edilmemeli önceki hayatında da dürüst ve dindar bir insan olup olmadığına bakılmalıdır. İsrail oğullarına gönderilmiş peygamberler Kutsal Kitabı yorumlayabilir, hayata dair yeni kanunlar önerebilir ancak yasaya aykırı bir cümle ifade etmemelidirler⁸¹ Dolayısıyla başka kaynaktan bilgi aktaran kişilerin de peygamberlik vasfına şüpheyle yaklaşılmalıdır.⁸² Buna ilaveten Yahudilikte peygamberler de diğer

⁷⁸ Alim Kahraman, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, XXXIV, 257.

⁷⁹ Ömer Faruk Harman, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, Cilt: IX, 1995, 133-135; Eldar Hasanov, “Yahudilikte Peygamberlik ve peygamberler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(4), 2014, 693; Adam, *Dinler Tarihi*, 92.

⁸⁰ Ömer Faruk Harman, “Yahudi ve Hristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamber Evlilikleri”, *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul s. 45; Adam, *Dinler Tarihi*, 92.

⁸¹ Adam, *Dinler Tarihi*, 93.

⁸² Ömer Faruk Harman, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, Cilt: IX, 1995, 136.

insanlar gibi günah işleyen varlıklar olarak kabul edildikleri için günahlarının bedelini ödemekle de yükümlü görülürler.⁸³

Eski Ahit'te peygamberlerin görevlerinden yola çıkarak onların niyetleri konusunda birtakım çıkarımlardan söz edilebilir. Musa başta olmak üzere İsrail oğullarına gönderilen bütün peygamberler Tanrı'nın dinini tebliğ etmeye gelmişlerdir.⁸⁴ Söz konusu tebliği yaparken de önce bunu kendileri uygulamaya çalışarak⁸⁵ topluma rol model olmuşlardır.

Hristiyanlıkta peygamberlik kurumu Yahudilik ve İslam dinine göre farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıkların ilki Hz. İsa'ya olan bakıştır. "Hz. İsa Hristiyanlıkta Tanrı Oğlu, Tanrı Kelamı hatta bizzat Tanrı olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak Kur'an-ı Kerim, Hz. İsa'ya vahyedilen bir İncil'den bahsederken; Hristiyanlar Hz. İsa'nın vahiy almadığını, kendisinin ete kemiğe bürünmüş vahiy olduğunu savunmaktadırlar..... İsa'dan önceki peygamberler, Tanrı'dan aldıkları vahyi açıklayan, Tanrı adına konuşan veya Kutsal Metinleri yorumlayan kişilerdir. İsa'dan sonraki peygamberler ise, İsa'nın sözlerini ve davranışlarını aktaran kimselerdir....."⁸⁶ Hristiyan teolojisinde peygamber özellikleri konusunda yaşanan ihtilaflar ve İsa'nın tanrılaştırılması gibi nedenler dolayısıyla peygamberlik kavramı ve nitelikleri hususunda bir uzlaşmaya varılamamıştır. Ancak İsa Mesih özelinde yapılacak olan araştırmada Yeni Ahit'te bulunan pasajlara ilişkin çıkarımların Eski Ahit'tekinden pek de farklı olmadığı görülecektir. Peygamberlerin gönderildiği toplumdaki yeri ve önemini açıklamak ve niyetlerinin buna paralel bir çizgide olacağını görmek açısından Yuhanna İncilinin ilgili pasajları örnek teşkil etmektedir. Örnek pasajlardan ilki Yuhanna İncilinin beşinci bölümünde ifade edilmektedir. Bahsi geçen pasajların ilkinde İsa'nın tebliğ yaptığı kavme hitaben Tanrı'nın elçilerinden biri olduğunu Musa peygambere inananların kendisine de inanması gerektiğini belirtilmektedir.⁸⁷ İkinci ifade de⁸⁸ ise İsa, inananlara, Tanrı'nın isteğinin, gönderdiği peygamberlere inanmaları olduğunu söylemektedir. Söz konusu cümle, bir

⁸³ Eldar Hasanov, "Yahudilikte Peygamberlik ve peygamberler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(4), 2014, 681.

⁸⁴ Mısırdan Çıkış, 32:34.

⁸⁵ Mezmurlar, 39:1; Eyüp, 27:1-6, 31:7-40.

⁸⁶ Muhammet Tarakçı, *Hristiyanlıkta Vahiy ve Peygamberlik*, Kuran Araştırmacıları Merkezi Yayınları, İstanbul 2018, 170.

⁸⁷ Yuhanna, 5:46.

⁸⁸ Yuhanna, 6:29.

nevi Tanrı–insan arasındaki ilişkiyi kurmada peygamberin önemini belirterek peygamberlerin Tanrı’nın emrini yaymak dışında bir niyetleri olamayacağını ima etmektedir.

1.2.3. İmanlıların Niyeti

İman, sözlükte “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak”, terim olarak ise “din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi doğrulamak” anlamlarına gelir.⁸⁹ “İmanlı kişi” Yeni Ahit’te, inancı ölçüsünde sağduyulu olan kişi olarak tanımlanır.⁹⁰

Hristiyanlar; Eski Ahit’te bulunan imanın kendilerini Mesih’in gelişine hazırladığına, Yeni Ahit’in gelmesiyle beraber iman edenlerin yasanın denetimi altında bulunmadığına inanırlar. Mesih’e inananların Tanrı’nın oğlu sayıldığı, vaftiz olanların ise metaforik anlamda Mesih’i giyindikleri düşünülür. İnananların erkek, kadın, Grek, Yahudi, köle ya da özgür olmalarına bakılmaksızın Mesih’e ait oldukları, İbrahim’in soyundan geldikleri ve vaadin mirasçısı oldukları kabul edilir.⁹¹ Adı geçen pasajlarda Tanrı’nın iman eden kişilerin yüreğini arındıracağı,⁹² imanı kalpten olanların aklanacağı belirtilmektedir.⁹³ Kutsal Metin’de iman ederek vaftiz olanların kurtulacağı imanlı olmayanların hüküm giyecekleri belirtilmiş,⁹⁴ onları bekleyen sonsuz bir yaşamın var olduğu hatırlatılmıştır.⁹⁵

Yeni Ahit’te imanlı kişilerin niyetlerine Elçilerin İşleri 2:43-47’de yer verilmiştir. Sözü edilen ifade de imanlı kişilerin bir arada bulundukları, her şeyi ortak kullandıkları ve var olan maddi varlıklarını ihtiyacı olanlar için satıp harcadıklarından bahsedilmektedir. Ayrıca zamanlarının çoğunu tapınakta geçiren imanlı insanların, sevinç ve sadelikle yiyeceklerini insanlarla paylaşan kişiler olduğu ve bunu yaparken Tanrı’yı övdükleri ifade edilmiş; iman halkasının zamanla genişlediği ve Tanrı’nın her gün bu topluluğa yeni kişileri eklediği belirtilmiştir. Bahse konu olan imanlı topluluğun, toplumun beğenisini kazanmış kişilerden oluştuğu söylenerek de yeni iman edecek

⁸⁹ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII, 212.

⁹⁰ Romalılar, 12:3.

⁹¹ Galatyalılar, 3:23-29.

⁹² Elçilerin İşleri, 15:9.

⁹³ Romalılar, 10:10.

⁹⁴ Markos, 16:16.

⁹⁵ Yuhanna, 6:47.

insanlara dinin doğru tanıtımının sağlanması için rol model olmanın önemine işaret edildiği söylenebilir. İlgili bapda imanlı kişilerle alakalı bilgiler verilerek iman edecek kişilerin niyetlerinin ve davranışlarının nasıl olması gerektiği sezdirilmiştir.

1.2.4. Günahkârların Niyeti

Çalışmamızın bu kısmında Kutsal Kitap’a göre günahkârın niyetleri incelenmiştir. Fakat öncesinde Yahudilik ve Hristiyanlığa göre günah kavramının tanımı yapılmış, günah sayılan bazı davranışlara değinilmiştir.

İbranicede günah kavramının sözlükteki karşılığı hata anlamına gelen ‘Het’ kelimesidir. Kutsal Kitap’ta günah kavramını karşılayan yaklaşık yirmi kadar kelime geçmektedir.⁹⁶ Mezkûr ifadelerden en sık kullanılanı ise ‘Het’, ‘Peşa’ ve ‘Avon’ kelimeleridir. Günah kelimesinin terim anlamı “Mitsva”nın (emirlerin) yerine getirilmemesi yani yasaya aykırı davranma olarak kabul edilmiştir. Kişinin insanlara ya da yasaya karşı işlediği günahlarından dolayı Tanrı’ya karşı sorumlu olduğu görülmektedir.⁹⁷

Yahudiler tıpkı Hristiyan ve Müslümanlarda olduğu gibi Âdem ve Havva’nın yasak meyveden yemesini ilk günah (Asli Günah) olarak kabul etmişlerdir.⁹⁸ Âdem’ in bu hareketiyle kötü örnek olduğu, onun soyundan gelecek insanların olası suçlara meyilli olmasının sözü edilen duruma bağlandığı görülmektedir. Yahudiler suç işleme psikolojisini incelerken insan doğasını göz önünde bulundurarak kişinin ‘bünyesinde’ kötülüğe karşı yatkınlık anlamına gelen bir genin olabileceği ihtimali üzerine durmuşlardır. Bunu dini literatürde kötülüğe yatkınlık anlamına gelen ‘Yetser Ara’, iyiliğe olan yatkınlığı ise ‘Yetser Atov’ olarak isimlendirmişlerdir. Ademoğlunun bu ikisi arasında seçim yapma imtihanını ise bir irade sınavı olarak görmüşlerdir.⁹⁹

Eski Ahit’te günahla ilgili pasajlara bakıldığında günahın nesilden nesile aktarımı düşüncesinin zamanla değiştirilmiş olduğu görülmektedir. Eski Ahit’in ilk bölümlerinde

⁹⁶ Ömer Faruk Harman, “Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1996, XIV, 280-281.

⁹⁷ Besalel, 192; Hatice Yılmaz, *Yahudilikte Günah Kavramı ve Büyük Günahlar* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bursa 2019, 22-25.

⁹⁸ Günay Tümer, “Asli Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1991, III, 496.

⁹⁹ Fatma Seda Şengül, Muhammet Tarakçı, “Yahudilikte Asli Günah Eleştirisi: Hasday Cresdas Örneği”, *İslami İlimler Dergisi*, 11(2), 2016, 160; Merve Pekalkan, *Kur’an ve Tevrat’ta Büyük Günahlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, 19.

babaların günahının çocuk ve torunlarında aranacağı belirtilirken,¹⁰⁰ ilerleyen bölümlerde babaların günahını oğullarının, oğulların günahını da babaların taşımayacağı söylenmektedir. Bahsi geçen mevzuda kötülüğün kötü kişinin üzerinde bulunduğu ancak kişi, yapmakta olduğu kötülükten vazgeçer ve hak olan davranışlara yönelirse ona hesap sorulmayacağı, yaptıklarının suratına çarpılmayacağı hatırlatılmaktadır.¹⁰¹

Eski Ahit'te günahkarların işlediği birtakım büyük günahlar vardır. Bu günahlar sırasıyla şunlardır:

1. Puta Tapmak (Avoda Zara)¹⁰²
2. Yalan Yere Yemin Etmek¹⁰³
3. Şabat Yasağını İhlal Etmek¹⁰⁴
4. Adam Öldürmek¹⁰⁵
5. Hırsızlık Yapmak¹⁰⁶
6. Zina Yapmak¹⁰⁷
7. Sihirbazlık Yapmak¹⁰⁸

Eski Ahit'te insanlar arasında işlenen ilk günahın Âdem ve Havva'nın çocukları Habil ve Kabil arasında işlenen cinayet olduğu belirtilmektedir. İbranice kaynaklarda yaygın olarak "Abel" ve "Kayin"¹⁰⁹ ismi ile anılan Habil ve Kabil kardeşlerin arasında doğan kıskançlığın cinayetin sebebi olduğu zikredilmektedir.¹¹⁰

Kardeşler arasında geçen bu hadiseye Yaratılış Kitabının dördüncü bölümünde yer verilmektedir. Âdem ve Havva'nın beraber yatmaları neticesinde Tanrı'nın yardımıyla ilk çocukları Kayin, sonra onun erkek kardeşi Habil doğmuştur. Kayin çiftçilik, Habil ise çobanlık yaparak geçimini sağlamıştır. Kayin toprağının ürünlerinden, kardeşi Habil ise sürüsünün ilk doğan hayvanlarından Tanrı'ya sunmuş, Tanrı Habil'i ve sunduğu

¹⁰⁰ Çıkış, 20:5, 34:7; Sayılar, 14:18; Tesniye, 5:9.

¹⁰¹ Hezekiel, 18:19-22.

¹⁰² Sayılar, 33:50-52.

¹⁰³ Krallar, 1:29; Hakimler, 21:18; Çıkış, 20:7; Zekeriyya, 5:1-3.

¹⁰⁴ Çıkış, 20:8-11, 31:14.

¹⁰⁵ Levililer, 24:17.

¹⁰⁶ Çıkış, 20:10

¹⁰⁷ Levililer, 18:4-22.

¹⁰⁸ Levililer, 20:27.

¹⁰⁹ Mustafa Öztürk, "Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Habil-Kabil Kıssası" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 2004, 2.

¹¹⁰ Zeynep Sağlam, *Kur'an-I Kerim ve Tevrat'a göre Habil ve Kabil Kıssası*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, 9-10.

hayvanları kabul etmiş, Kayin ve sunduğu zirai ürünleri reddetmiştir. Kayin yaşadığı bu durum karşısında üzülmüş Tanrı onu teskin etmek için ‘doğru olanı yapmadığı’ için onu reddettiğini, öfkeye kapılarak hareket ederse günaha yenileceğini belirtmiştir. Kayin, kardeşi Habil’i tarlaya çağırarak ve orada ona saldırarak öldürmüştür. Tanrı Kayin’e kardeşinin nerede olduğunu sormuş, ondan “bilmiyorum” yanıtını alınca Habil’in kanının topraktan kendisine seslendiğini söylemiştir. Tanrı, olay neticesinde kardeşinin kanını döktüğü için Kayin’i lanetlemiş, işlediği cinayetten dolayı topraktan ürün alamayacağını söyleyerek cezalandırdığını bildirmiştir.¹¹¹

Yaratılış kitabının dördüncü bölümünde verilen bu pasajda günahkârların niyetini gözler önüne seren birkaç önemli noktaya işaret edildiği söylenebilir. Sözü edilen günah özelinde günahkârın niyetinin kıskançlık ve çekememezlik gibi insani duygularla şekillendiği,¹¹² bunu önlemenin en önemli yönteminin öfkeye kapılmayarak sakinliği koruma olduğu görülmektedir. İlgili pasajda irade eksikliğinin günah işlemenin birincil nedeni olduğu da anlaşılmaktadır. Bahsi geçen konudan çıkarılabilecek bir diğer sonuç ise inanan insanların mezkûr ifadeleri doğru anlaması ve hayatına doğru yansıtmasıdır.

İncil’de günah kavramını karşılayan terim ‘Hamartia’ kelimesidir. Kökeni Grekçe olan bu terim hedeften uzaklaşarak, yanlış yola sapmak manasında kullanılır.¹¹³ Ancak bunun yanında insanların diğer insanlara yönelik kötü niyetli davranışları da Tanrı’ya karşı işlenmiş günahlar olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla dinen günah kabul edilen suçun sadece Tanrı’ya yönelik değil insanlara yönelik davranışlarda da ortaya çıktığı görülmektedir. Hristiyanlık teolojisinde günahlar temelde iki başlıkta değerlendirilmektedir. İlki Âdem ve Havva’nın “yasak meyveyi” yiyerek cennetten çıkarılmalarına sebep olan ve her doğan çocuğun taşıdığı, vaftiz olup günahtan temizlenmeden ölürse cennete giremeyeceği belirtilen ‘Asli Günah’ tır. İkincisi ise insanoğlunun bile isteye kasıtlı olarak işlediği günahları ifade eden ‘Fiili Günah’ tır. Fiili günahlar bağışlanabilen ve bağışlanamayan günahlar olmak üzere ikiye ayrılır. Bağışlanamayan günahlardan kasıt Tanrı’ya ortak koşma, kul hakkı gibi büyük günahlardır. Bağışlanabilenler ise ademoğlunun cehalet, düşüncesizlik veya dikkatsizlik sonucu işlediği günahlardır ki geriye kalan bütün günahlar bu sınıfa girmektedir. Birey

¹¹¹ Yaratılış; 4:1-12.

¹¹² İbrahim Yıldız, “Kur’an’da Kardeş Şiddeti: Habil-Kabil ve Hz. Yusuf Kıssalarına Psikolojik Bir Bakış” *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(1), 2020, 76.

¹¹³ Yılmaz, *Yahudilikte Günah Kavramı ve Büyük Günahlar*, 15.

başılanabilen günahlardan işlediğinde Tanrı'nın dostluğunu ya da sevgisini kaybetmez ancak ruhunun barındırdığı güzellikleri kaybedeceği öngörülür.¹¹⁴ Matta İncili'nin muhtelif baplarda “Gözün seni günaha sokuyorsa onu çıkar, elin günaha sokuyorsa onu kes”¹¹⁵ gibi ifadelerle konunun önemine dikkat çekilmiştir. Hristiyan için büyük kabul edilen diğer günahlar ise şunlardır.

1. Kibir¹¹⁶
2. Haset¹¹⁷
3. Öfke¹¹⁸
4. Tembellik¹¹⁹
5. Açgözlülük¹²⁰
6. Şehvet¹²¹
7. Oburluk¹²²

“Hristiyanlıkta Eski Ahit geleneğinden hareketle Tanrı'nın suretinde yaratıldığı düşünülen insan bedeninin, Tanrı'nın bir mabedi olduğu anlayışı vardır.”¹²³ Dolayısıyla Tanrı tarafından yaratılmış olan bu mabedin temiz olarak muhafaza edilmesi ve kirletilmemesi gerekir. Bireyin kendisine verilen mabedi temiz tutması için birtakım faziletlerle sahip olması beklenir. Sözü edilen faziletler; sağduyu, adalet, hoşgörü, tutkuların esiri olmamak gibi özelliklerdir.¹²⁴

İlahi kaynaklı dinlerin sonuncusu olan İslamiyet'te olduğu gibi Hristiyanlıkta da insanların günah işlemeye mütemayil olduğu kabul edilir. Ancak İslamiyet ve Hristiyanlığın günahattan arınmaya bakış açılarında bir farklılık görülür. İslamiyet'te kişi günah işledikten sonra Allah'a yapacağı nasuh bir tövbe ile günahından temizlenirken, Hristiyanlık dininde Tanrı ve inanan insan arasında bağlantıyı sağlayacak bir din adamına ihtiyaç duyulur. Hristiyanlıkta kişinin papaza işlediği günahları anlatarak

¹¹⁴ Yılmaz, *Yahudilikte Günah Kavramı ve Büyük Günahlar*, 17.[Bilgi ve kaynaklar için bkz. Behnan Konutgan vd., *Kutsal Kitap Sözlüğü*, Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları, İstanbul 2016, 245]

¹¹⁵ Matta, 9:29-30; 18:8-9.

¹¹⁶ Markos, 7:20-23.

¹¹⁷ Romalılar, 1:28-30; II.Korintliler, 12:20.

¹¹⁸ Matta, 5:22.

¹¹⁹ II.Selanikliler, 3:7-11.

¹²⁰ Markos, 7:20-23.

¹²¹ Matta, 5:28.

¹²² Filipililer, 3:19.

¹²³ Gündüz, *Hristiyanlık*, 107.

¹²⁴ Gündüz, *Hristiyanlık*, 107.

günahlarından arınacağına inanılır. Hristiyan teolojinde sözü edilen işleme ‘Günah İtirafı’ işlemi denir.¹²⁵

Yeni Ahit’te günahkârların niyeti konusunda çıkarsamada bulunulabilecek az sayıda pasajın olduğu tespit edilmiştir. Zikredilen ifadelerin ilki Yuhanna 3:12’de geçmektedir. Söz konusu bapta Kayin’in işlediği cinayet ve bunun sebebinden bahsedilmektedir. Tanrının gözünde doğru olanı yapmayan Kayin, kardeşi Habil’i doğru olanı yaptığı için kıskanmış ve ondan kurtulmak istemiştir. Günahkârların niyeti konusunda fikir verebilecek ikinci pasaj için ise Yuhanna 16:1-4 örnek verilebilir. İlgili ifade Yuhanna İncilinin on altıncı bölümünde yer almaktadır. Sözü edilen ifade de inananlar uyarılarla günahkarlara karşı temkinli olmaları istenmiştir. Pasajın ilerleyen kısımlarında günahkarların bu günahı Tanrı’ya hizmet etme bilinciyle yapacaklarından bahsedilmektedir. O gün geldiğinde söylenenleri hatırlamaları ve hazırlıklı olmaları istenmiştir. İzahatı verilen bapta günahkârları günaha götüren davranışta saklı olan niyetin asıl nedeninin dini bilgiler konusunda cahillik ve bilgisizlik olduğu söylenebilir.

1.2.5. Kâfirlerin Niyeti

Kâfir kelimesi sözlük anlamı itibariyle “Tanrıtanımaz veya Tanrı’nın emirlerine inanmayan kişi” olarak tanımlanmaktadır.¹²⁶ Çalışmamız kapsamında Kafirlerin niyeti başlığı özelinde Eski ve Yeni Ahit arasında benzerlikler görüldüğü için bir bütün halinde Kutsal Kitap çatısı altında incelenecektir. Bu çerçevede önce kâfirlerin ortak özellikleri ifade edilecek, daha sonra bahsi geçen konuya dair verilecek bir örneklerle “Kâfirlerin Niyeti”nin tasviri sağlanacaktır.

Tespitimize göre kâfirlerin nitelikleri dört ana maddeden oluşmaktadır:

- 1) Tanrı Rab dışında tanrı ya da tanrılar edinmeleri, bu tanrılar için putlar yapmaları ve ibadetlerini kendi elleriyle yaptıkları putlar için sergilemeleri¹²⁷
- 2) Kâfirlerin niyet ve düşüncelerinin kötü olması
- 3) Mucize görmeden inanmayacaklarını söylemeleri¹²⁸

¹²⁵ Yılmaz, *Yahudilikte Günah Kavramı ve Büyük Günahlar*, 17. [Osman Cilacı, “İlahi Dinler Açısından Günah Kavramı”, *Diyanet Dergisi*, 24(4), Ankara 1988, 41-49.]

¹²⁶ “Ateizm”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ateizm>. (Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2021)

¹²⁷ Mısırdan Çıkış, 20:4.

¹²⁸ Yuhanna, 4:48.

4) Yalancı olmaları.¹²⁹

Kâfirlerin niyetleri konusunda fikir veren örneklerden biri Yuhanna İncilinin on birinci bölümünde yer almaktadır. Sözü edilen cümlede İsa'nın gösterdiği mucizelere şahit olan Yahudilerin O'na ve tebliğ ettiği dine inandıkları fakat aralarında azınlıkta olan bir grubun İsa'ya inanmayarak bu durumu Ferisiler'e haber verdikleri ifade edilmektedir. Ferisilerden ve baş kâhinlerden oluşan kurulda İsa'ya inanan insanların sayısının giderek artmasını engellemenin yolları üzerine tartışmalar yapılmıştır. Bahsi geçen tartışmalar neticesinde İsa'nın tebliğ ettiği dine girerek kendilerinden uzaklaşan halkı bir kayıp olarak gördükleri için kendi ulusları yerine tek bir adamın kaybının -ölümünün- daha uygun olacağına karar vermişlerdir. İsa'yı öldürmek konusunda fikir birliğine varan kurulun bu kararından İsa'nın haberdar olduğu, dolayısıyla Yahudilerin yanında yaşamayı ve onlara tebliğ yapmayı tehlikeli olarak gördüğü için havarilerini de yanına alarak çöle yakın bir şehir olan Efraim kentine gittiği zikredilmektedir. Ayrıca Kurul'un İsa'yı öldürmek için aramalara devam ettiği ve bu konuda halktan destek istediği de ifade edilmektedir.¹³⁰ Verilen pasajda İsa'ya karşı yürütülen propagandanın hareketle kâfirlerin niyetlerini etkileyen birkaç sebepten söz edilebilir. İlk neden kâfirlerin niyetlerinin kötü düşünce etrafında şekillenmesi, ikinci neden ise iktidar ve güç hırsı ile önlerine çıkan engelleri ortadan kaldırmak istemeleridir. Bahsi geçen durumda önlerine çıkan şeyin İsa ve onun tebliğ ettiği din olduğu düşünüldüğünde maddi gerekçeler ve birtakım erkler için manevi ve kutsal kabul edilen bir değer olarak görülen dinin kurban edileceği açıklıkla görülmektedir.

1.2.6. Şeytanın Niyeti

Terim anlamı itibariyle Şeytan kelimesi, “haddi aşmış, zorba, kötülüğü şiar edinen” manasında kullanılmaktadır.¹³¹ Ahdi Atikte cins isim olarak “düşman, muhalif, engel olan, dava eden, suçlayan, amacını gizleyen”¹³² manasına gelen; yoldan çıkmışlığın, kibrin ve başkaldırının sembolü olarak görülen Şeytan, ilahi kaynaklı dinlerin üçünde de

¹²⁹ Yuhanna, 12:37.

¹³⁰ Yuhanna, 11:45-57.

¹³¹ Aylin Aydın, *İlahi Dinlerde Şeytan* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, 6. [Zebidi, Muhibbuddin Ebu'l- Feyd es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseyni, “Tâcül Arûs min Cevâhiri-l Kâmus”, Beyrut 1998.]

¹³² Salime Leyla Gürkan, “Şeytan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 101.

müşahhas bir varlık olarak kabul edilmektedir.¹³³ Şeytan; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinleri içerisinde farklı özelliklerle tasvir edilse de temelde insanlığın mutluluk, huzur ve rahatını bozmaya yönelik faaliyet gösterdiği belirtilmektedir.¹³⁴

Yahudi sözlü geleneğini içeren Talmud ve Midraş gibi kaynaklarda, şeytanın önce güç sahibi bir melek olduğu daha sonra şeytana dönüştüğü ifade edilmektedir. Ezeli olmadığı ve Havva'nın yaratılışıyla beraber dünyaya geldiği kabul edilen şeytanın ebedi olmadığı da ileri sürülür. Şeytan, Kutsal Kitap'ta varlığını insanı yok etme üzerine planlayan, bütün kötülüklerin tecellisi, "kötülüğün temsilcisi" olarak görülür.¹³⁵

Şeytan'ın niyetini açıklarken verilecek en iyi örneklerden biri Eyüp kitabında yer almaktadır. Söz konusu kitapta Şeytan Eyüp peygamberin imanının Tanrı'nın vermiş olduğu zenginlik, sağlık ve evlatlara bağlı olduğunu, Tanrı'nın bu nimetleri alması durumunda imanından geriye bir şeyin kalmayacağını söylemektedir. Tanrı Şeytan'a karşı çıkarak Eyüp peygamberin sadık bir kul olduğunu söylemiş, O'nun elinden bütün nimetleri alsa da kendisine bağlı bir kul olarak kalacağını taahhüt etmiştir. Böylelikle Şeytan'ın isteği üzerine Eyüp peygamberin uzun ve yorucu imtihanı başlamıştır. Sırasıyla önce mallarını ve hayvanlarını kaybetmiş, daha sonra sağlığını da yavaş yavaş kaybederek yatağa düşmüştür. Eyüp peygamber Tanrı'ya olan bağlılığını sürdürerek zorlu sınavını kazanmıştır. Sözü edilen hadise Eyüp peygamberin sağlığına, mal ve hayvanlarına kavuşmasıyla neticelenmiştir.¹³⁶ Söz konusu ifadeden hareketle Şeytan'ın niyetini oluşturan temel sebeplere bakılacak olursa ilk olarak kötü ruhun temsilcisinin aynı zamanda kötü niyetin kaynağı olduğu da söylenebilir. Nitekim Tanrı'ya olan eski yakınlığını kaybetmiş olmanın verdiği kıskançlık ve hırsla Tanrı'ya yakın olan kullara karşı yürüttüğü karalama bunun bir göstergesi sayılabilir. Mezkûr baplardan yola çıkarak Şeytan'ın Tanrı'ya yakın olan kulları ve peygamberleri saptırmak için gösterdiği çabaların Tanrı'ya sadakatle bağlı olan kulları tarafından bertaraf edildiği, Şeytan'ın bütün niyetlerinin kötülüğe dair olduğu ve bundan kurtulmanın yolunun Tanrı'nın kanunlarına uygun bir şekilde yaşamakla olacağı sonucuna ulaşılabilir.

¹³³ Harun Işık, "Kit'ab-ı Mukaddes ve Kur'an-a Göre Şeytan", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 2018, 35.

¹³⁴ Aylin Aydın, *İlahi Dinlerde Şeytan* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, 9.

¹³⁵ Gürkan, "Şeytan", XXXIX, 102-103; Şaban Ali Düzgün, "Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız", *Kelam Araştırmaları*, 10(2), 2012, 25; Aydın, *İlahi Dinlerde Şeytan*, 15-16.

¹³⁶ Eyüp, 1:6-22; 2:1-10.

1.3. KİTÂB-I MUKADDES’TE NİYETİN ÇEŞİTLİ ALANLARLA İLİŞKİSİ

Konusu insan olan her alanda olduğu gibi niyet kavramının tanımı yapılırken de anlatımın kolaylaşması ve doğru izahın ortaya koyulması diğer alanlara başvurmayı, onlardan yardım almayı gerekli kılar. Dolayısıyla araştırmanın bu aşamasında “niyet” kavramının ilişkili olduğu kavram ve olgular incelenmiş, sözü edilen kavram ve olguların niyet ile bağlantıları detaylandırılmaya çalışılmıştır.

1.3.1. Niyet – Bilgi İlişkisi

Niyet kelimesinin gaye, hedef, kasıt gibi anlamları barındırdığı daha evvel ifade edilmişti. Batı dünyası Yunan Medeniyetinden itibaren irade, amaç, niyet, arzu gibi dışsal faktörlerin; inanç, beklenti ve hafıza gibi içsel faktörler ile oluştuğu kanaatinde olmuştur. Konuyla ilgili yapılmış deneysel davranış analizleri de ilgili yargıyı doğrular niteliktedir.¹³⁷ Söz konusu çalışmalarda üzerinde durulan kavramlardan birisi de niyettir. Dışsal bir davranış olarak kabul edilen niyet olgusu da tek başına oluşmamakta, çeşitli unsurların bir araya gelmesi gerekmektedir. Kanaatimizce niyet olgusunu oluşturan unsurların ilki ‘Bilgi’ kavramıdır. Bilgi kavramının niyetle ilişkisine geçmeden önce kelimenin anlamına ve Kutsal Kitap’da nasıl geçtiğine bakılacaktır.

Bilgi; insan aklının alacağı gerçek, olgu ve ilkelerin tümüne verilen isimdir. Bilgi kelimesi Kutsal Kitap’ta birçok bölümünde farklı anlamlarda yer almaktadır. Kutsal Kitap’ta bilgi kelimesinin ilk kez geçtiği yer Yaratılış kitabıdır.¹³⁸ Şeytanın Âdem ve Havva’yı yasak meyveden yemeleri için ikna etmeye çalıştığından bahsedilen pasajda iyiyle kötünün bilgisine erişeceklerini söyleyerek kandırdığı ifade edilmektedir. Bilginin insanı Tanrı seviyesine yükselttiği ifade edilen bapta Âdem ve Havva’yı yasak meyveyi yemeye ikna eden özel bir güç olarak görüldüğü açıktır. Bilgi kelimesiyle alakalı geçen ayetlerin geriye kalan büyük bir çoğunluğu Süleyman’ın Özdeyişleri kitabında bulunmaktadır. Süleyman’ın Özdeyişleri kitabının hemen her bölümünde bahsedilen bilgi ve bilgelik kavramları Süleyman’ın ağzından, yönettiği topluma karşı verdiği öğütler şeklindedir. Kitapta yer alan bazı baplarda akıllı kişinin yüreğinin bilgi aradığından¹³⁹ ve

¹³⁷ Rodger K. Bufford, *The Human Reflex: Behavioral Psychology in Biblical Perspective*, San Francisco 1981, 181.

¹³⁸ Yaratılış, 3:4.

¹³⁹ Süleyman’ın Özdeyişleri, 15:7.

bilgiye kolayca ulaştığından bahsedilmekte,¹⁴⁰ bazı ifadelerde ise bilge kişilerin anlayışlı oldukları,¹⁴¹ onların dudaklarının bilgi yaydığı¹⁴² ve kulaklarının bilgi peşinde olduğu ifade edilmektedir.¹⁴³ Konuya ilişkin diğer cümleler de ise bilge kişinin bilgi biriktirdiği,¹⁴⁴ diğer insanlara öğrettikçe hazinesine yeni bilgiler eklediği zikredilmektedir.¹⁴⁵ Pasajlarda verilen öğütlerden hareketle bilginin toplum ve o toplumu yöneten Kral Süleyman nezdinde önemli olduğu görülmektedir. Öncekinden farklı olarak Yeşeya kitabında geçen cümlede insanoğlu yerine Tanrı'nın bilgisinden bahsedilmektedir.¹⁴⁶ Yeşeya kitabının kırkinci bölümünün ilgili babında Tanrı'nın ilmi ve bilgisinin zatından kaynaklandığı ve sınırlı olmadığına değinilmektedir. Bilgi kavramının geçtiği kaynaklardan bir diğeri Daniel kitabıdır. Daniel kitabının ilgili bölümünde bilginin anlayışlılara verildiği,¹⁴⁷ I. Korintliler kitabının on ikinci bölümünde ise kişiye iman, konuşma ve mucize yapma yetisi, peygamberlik ve bilgi iletme gibi özelliklerin ruh aracılığıyla bahşedildiği anlatılmaktadır.¹⁴⁸

Bilgi ile alakalı olarak şimdiye kadar verilmiş pasajlarda bilgiye verilen öneme değinilmiştir. Ancak çalışmamız çerçevesinde incelenecek olan Vaiz kitabında bunun tam tersi, bilgi ve bilgili olmanın olumsuz özellikler olarak lanse edildiği görülmektedir. Davut oğlu Vaiz'in öğütlerinden oluşan kitapta bilginin bazı bölümlerde yer aldığı görülür. Bu bölümlerden ilkinde Vaiz, kendisinin İsrail kralı olduğu dönemlerde kendisini gökyüzü altında var olan her şeyi bilgece araştırmaya ve gözlem yapmaya adanmış olduğundan ve bu çalışmaları sonucu kendinden önceki kralları geride bırakacak derecede bilgi kazandığından bahsetmektedir. Ancak bilgi, bilgelik, akıllılık ve deliliği de aradığı bu süreçte tüm bu arayışların rüzgârı kovalamak kadar anlamsız şeyler olduğuna, bilginin yalnızca acı ve keder getirdiğine değinmektedir.¹⁴⁹ Vaiz'in bilgelikle alakalı nasihatlerinden diğeri dokuzuncu bölümde geçmektedir. Anlam bakımından öncekiyle benzerlik arz eden cümlede Vaiz insanlara boş vakitlerini sevdikleri ile geçirmelerini,

¹⁴⁰ Süleyman'ın Özdeyişleri, 14:6.

¹⁴¹ Süleyman'ın Özdeyişleri, 2:6.

¹⁴² Süleyman'ın Özdeyişleri, 15:7.

¹⁴³ Süleyman'ın Özdeyişleri, 18:15.

¹⁴⁴ Süleyman'ın Özdeyişleri, 10:14.

¹⁴⁵ Süleyman'ın Özdeyişleri, 21:11.

¹⁴⁶ Yeşeya, 40:14.

¹⁴⁷ Daniel, 2:21.

¹⁴⁸ I.Korintliler, 12:8.

¹⁴⁹ Vaiz, 1:12-18.

hangi iş olursa olsun var olan tüm güçlerini kullanarak çalışmalarını tembih etmiştir. Ölüler diyarında iş, tasarı ve bilgeliğin olmadığını ifade etmiş, yalnızca dünyada yaşadıkları anın kendilerine kalacağını belirterek anın kıymetini bilmeyi öğütlemiştir.¹⁵⁰

Araştırmamız çerçevesinde bilgi ve bilgelikle alakalı birçok pasaja değinildiğine göre artık bilginin niyete olan etkisi ve niyeti nasıl yönlendirdiğine geçilebilir. Bununla alakalı değinilecek ilk cümle II. Tarihler kitabında yer almakta olup kitabın ilgili cümlesinde Hz. Süleyman'ın ibadet ettiği bir gece Tanrı'nın ona görüldüğü ve bir dilek hakkı verdiği, Hz. Süleyman'ın bu dilek hakkını bilgelikten yana kullandığı belirtilmektedir. Tanrı bu duruma şaşırarak onun para, mal, mülk yerine bilgelik istemesinin sebebini sormuştur. Hz. Süleyman bu soruya Kral olarak görevlendirildiği halkı yönetmek için bilgi sahibi olmasının gerekliliğine değinmiştir. Tanrı aldığı yanıtta hoşnut bir şekilde, Hz. Süleyman'a istediği bilgiye ek olarak mal, mülk ve onur da vereceğini belirtmiştir.¹⁵¹ Niyet ve bilgi arasındaki ilişkinin değinildiği ifadede ilk olarak Kral Süleyman'ın bilgiye verdiği önem görülmektedir. Süleyman tarafından yapılmış bu hareketin nedensiz olmadığı, niyetlerin doğru olmasını etkileyen faktörlerden birinin bilgi olduğu görülmektedir.

Niyet-bilgi ilişkisine verilecek diğer örnek ise Yakup kitabında yer alır. Hz. İsa'nın üvey kardeşi Yakup'un, Yahudi kökenli on iki oymağa hitaben yazdığı mektupta bilginin insanı ve niyetlerini nasıl şekillendirdiğinden bahsedilmektedir. Yakup ilk olarak bilge ve anlayışlı kişinin özelliklerini sormuş sonra toplum nazarında kendi cevabını vererek bilge insanda var olan erdemleri teker teker tarif etmiştir. Sözü edilen erdemler; olumlu yaşamak, kin, kıskançlık etmemek, gerçeği inkâr etmemek şeklinde sıralanabilir. Buna ek olarak bilge kişinin bilgisi dolayısıyla alçakgönüllü olması gerektiği, alçak gönüllü olamayan bilgi sahibinin bilgisinin kaynağının dünya, benlik ya da cinlerden olacağı izah edilmektedir. Ancak gökten inen bilgeliğin Tanrısal olduğu, alçakgönüllülükle taşınacağı belirtilerek göksel bilgi aracılığıyla bilge olanların iki yüzlü ve kayırmacı olmadıkları, barışçıl, yumuşak ve uysal oldukları anlatılmaktadır.¹⁵² Yakup'un mektubunda da görüldüğü üzere bilginin insanı doğru yola ulaştıran erdemleri ortaya çıkardığı buna

¹⁵⁰ Vaiz, 9:7-10.

¹⁵¹ II. Tarihler, 1:10-12.

¹⁵² Yakup, 3:13-18.

ilaveten kıskançlık, bencillik, kin, kayırmacılık, kibir ve iki yüzlülük gibi kötü özellikleri törpülediği görülmektedir.

1.3.2. Niyet – İrade ilişkisi

Niyeti etkileyen kavramlardan biri “irade” kavramıdır. İrade kavramının niyet ile ilişkisine geçilmeden önce irade kavramının anlamı açıklanarak, Kutsal Metin’de nasıl yer aldığına bakılacaktır.

Yaratılış bakımından farklı olduğu kabul edilen insanoğlunun bu farklılığı, akıl ve irade sahibi olmasından kaynaklanır. “Akıl”, insana verilen kavrama; “irade” ise seçme, tercih ve karar verme yeteneğini ifade etmektedir.

İnsan davranışlarının sosyal, kültürel, psikolojik ve fiziksel bazı temelleri bulunmaktadır.¹⁵³ Davranışları niyetlerin aktive edilmiş hali olarak kabul edecek olursak tutumları etkileyen unsurların niyetleri de etkileyeceği aşıkardır. Bu unsurların en önemlisi olarak görülen irade, Batı dünyasında da çeşitli tartışmaların fitilini ateşlemiştir. Bahsi geçen tartışmalardan biri akıl sağlığı arayanların danışmanlarına yönelttiği bir soru ile şekillenmiştir. İnsanın çeşitli alışkanlık ve davranışları öğrenmiş oldukları savından hareketle, yaşamı boyunca neleri kontrol edip edemeyeceği üzerine yöneltilmiş olan sualde, irade kullanarak yapılan değişikliklerin kişiyi hangi ölçüde mutlu edeceği üzerinedir. Konuyla alakalı yapılan tartışmalarda zihin-beden ikilemi üzerine durularak beden mi zihni, zihnin mi bedeni yönettiğine kafa yorulmuştur. Bahis konusu sorulara araştırmacılar ve filozoflar tarafından çeşitli cevaplar verilmiş, yorumlamalarda bulunulmuştur.¹⁵⁴ Neticede farklı bir zihin barındıran her kişinin farklı bir şeyi temsil ettiği kanaatiyle iradenin önemine değinilmiştir.

Kutsal Kitap’ta irade konusuyla alakalı birçok pasaj yer almaktadır. Söz konusu ifadelerin bir kısmı hayatın Yaratıcı’nın parmakları arasında şekillendiği, diğer bir kısmı ise irade gerektiren eylemlerin insan eli ile icra edildiği fikrine sahiptir.

İnsan yaşamını yönlendiren iradenin Tanrı’ya ait olmasıyla alakalı ilk pasaj Romalılar kitabında geçmektedir. Kitabın dokuzuncu bölümünde geçen cümlede

¹⁵³ Yener Özen, “Değerler Felsefesi Açısından İrade ve Bileşenleri (Özgür Bir İrademiz Var mı?), *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 2013, 2.

¹⁵⁴ Linda Wasserman, " *Adlerian Psychotherapy*", Elsevier Science(USA), Copyright 2002, 303.

Tanrı'nın merhametinin insanın isteğine değil Tanrı'nın iradesine bağlı olduğu belirtilir.¹⁵⁵ Aynı konu Mezmurlar kitabında Tanrı'nın oturduğu yerden herkesi gözlediği, yürekleri yaratan ve her şeyi tartanın o olduğu şeklinde yer almakta,¹⁵⁶ Rabb'in yeryüzü, gökyüzü ve denizlerde ne isterse onu yapacağı izah edilmektedir.¹⁵⁷ Süleyman'ın Özdeyişlerinde geçen bapta kişinin gideceği yolu tasarlasa da adımlarını Rabb'in yönlendireceği vurgulanmaktadır.¹⁵⁸ Konu ile alakalı son ifade Yeremya'nın onuncu bölümünde geçmektedir. Yeremya'nın duasından bahsedilen pasajda, Yeremya Tanrı'ya insan yaşamının, hayata yön veren adımlarının kendi elinde olmadığını bildiğini bu nedenle kendisini merhametiyle yargılamasını dilediği anlatılmaktadır.¹⁵⁹

Kutsal Kitap'ta önceki ifadelerin aksine insanın irade sahibi olduğuna yönelik pasajlar da bulunmaktadır. Bu durum Yeni Ahit'te insanın her boş sözü için yargı önünde hesap vereceği ve kişilerin kendi sözleriyle aklanıp yine kendi sözleri ile suçlu çıkarılacağı şeklinde geçmektedir.¹⁶⁰ Verilen ifadelerden hareketle Kutsal Kitap'ta bilgi konusunda yaşanan ikiliğin irade konusu içinde geçerli olduğu, belirtilen husus üzerine net bir yargıya varılmadığı görülmektedir.

1.3.3. Niyet – İhlas İlişkisi

İçsellik inşası olarak görülen niyetlerin, yaratılış itibarıyla farklı ilgi alanlarına alaka duyan insanoğlunda tezahürü farklı olmaktadır. İhlas kavramı ise insanın eylemlerini yönlendiren ve öznelliklerini şekillendiren farklılığın temel sebebidir. Tanrı tarafından görülen ve değer verilen niyetlerin gözlem yoluyla anlaşılması pek olası bir durum değildir. Ancak doğru insanların kendilerinin ve bazen başka insanların niyetlerini anlayabildiği söylenir.¹⁶¹ Çalışmamız çerçevesinde “ihlas” kavramının niyet kavramıyla olan alakası incelendiğinde niyetlerin ihlasla beraber güzelleştiği, değer kazandığı görülmektedir. Buradan hareketle insanoğlunun, Tanrı ile olan ilişkisinde samimiyet, içtenlik ve bağlılık gibi anlamlara gelen ihlas kavramı baz alınarak hareket etmesi ve bu

¹⁵⁵ Romalılar, 9:15-16.

¹⁵⁶ Mezmurlar, 33:14-15.

¹⁵⁷ Mezmurlar, 135:6.

¹⁵⁸ Süleyman'ın Özdeyişleri, 16:9.

¹⁵⁹ Yeremya, 10:23-24.

¹⁶⁰ Matta, 12:36.

¹⁶¹ Sonja Luehrmann, “God Values Intentions”, *Journal of Ethnographic Theory*, 7(1), 2017, 163.

doğrultuda bir hayat idame ettirmesi, niyetlerin doğru tutulması anlamında büyük önem taşımaktadır.

İhlas kavramı Kutsal Metin’de kişinin Tanrı ile münasebetinin samimiyeti ölçüsünde meydana çıkmaktadır. Zikredilen konuya verilecek ilk örnek Yeşu kitabında yer almaktadır. İlgili bapta Yeşu insanların Rabb’den hakkıyla korkmalarını, içtenlik ve bağlılıkla Tanrı’ya kulluk etmelerini istemektedir.¹⁶² Yeşeya kitabında zikredilen cümle de ise insanların İsrail soyundan geldikleri ve Yahve adına ant içtikleri halde İsrail’in Tanrı’sına içtenlik ve doğrulukla yakarmadıkları şeklinde anlatılmaktadır.¹⁶³ Verilen ifadelerde insanın davranışlarının sözleriyle uyumlu olması ve Tanrı ile ilişkisinin samimiyet temelleri üzerine kurulu olması gerekliliği hatırlatılmaktadır.

Tanrı ile insan ilişkisinde samimiyet konusuna Kutsal Kitap’tan verilebilecek en iyi örnek Eyüp kitabında yer almaktadır. Eyüp peygamberin imtihanı sonrasında Tanrı’ya yakarışının geçtiği ifadede, Eyüp peygamber bu dünyaya çıplak geldiği ve çıplak döneceğini söylemiş, kendisine verilen nimetlerin zaten Rabbe ait olduğunu ifade ederek şükürünü eda etmiştir.¹⁶⁴ Pasajdan anlaşılacağı üzere şeytanın Tanrı’ya Eyüp peygamber hususunda söylediği iddialar sonuçsuz kalmış, Eyüp peygamberin samimiyeti ve içtenliğini bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Konuyu özetleyen son bap Mezmurlar kitabında geçmektedir. Söz konusu pasajda Davut peygamberin nereye giderse gitsin Rabb’in ruhundan uzaklaşamayacağı belirtmektedir.¹⁶⁵ Kral Davut’un bu sözden muradının Tanrı’ya olan içtenlik ve bağlılığı olduğu görülmektedir.

1.3.4. Niyet – İbadet İlişkisi

Dini geleneklerin hepsinde yüce bir varlığa karşı getirilmesi gereken bazı sorumluluklar bulunmaktadır. Sözü edilen sorumluluklara ibadet adı verilmektedir.¹⁶⁶ İbadet, farklı form ve anlamlarda olsa da neredeyse bütün dini rutinlerin bir parçası durumundadır.¹⁶⁷ Semavi dinlerin inanç ve ibadet algısı, kutsal kitaplar ve geçirdikleri

¹⁶² Yeşu, 24:14.

¹⁶³ Yeşeya, 48:1.

¹⁶⁴ Eyüp, 1:21.

¹⁶⁵ Mezmurlar, 139:7-8.

¹⁶⁶ İsmet Eşmeli, “Dinlerde Mabed-İbadet İlişkisi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6:11, 2019, 25.

¹⁶⁷ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XIX, 233-235.

sosyal süreçlerle şekillenir.¹⁶⁸ İlahi kaynaklı dinlerin ilki olan Yahudilikte de aynı durum geçerlidir.

Amel dini olarak kabul edilen Yahudilikte temel görev, “Mitzva”ları yerine getirmektir. 613 adet kanundan oluşan mitzvaların çoğu kurban ve sunularla alakalıdır.¹⁶⁹ Tanrı’nın bağışlaması ya da cezalandırması tamamen bu kanunların uygulanmasına bağlıdır.¹⁷⁰

Yahudiliğin ibadet algısının farklılığı, ibadetlerin genel olarak mabet merkezli ifasından kaynaklanmaktadır.¹⁷¹ Mabedin yıkılması neticesinde kurban ibadeti şekil değiştirerek yerini günlük olarak düzenli yapılan dualara bırakmıştır. Mabedin gelecek Mesih tarafından yapılacağı güne kadar simgesel görevi Sinagog tarafından icra edilecektir.¹⁷² İbadetleri; ilki Şahrit (sabah)¹⁷³, ikincisi Minha (ikindi)¹⁷⁴ ve sonuncusu ise Arvit (akşam)¹⁷⁵ vakti yapılan duadan oluşmaktadır. Geleneksel Yahudi inancına göre sabah yapılan ibadet İbrahim’in, ikindi vakti yapılan İshak peygamberin, akşam yapılan ise Yakup’un başlattığı inancı taşımaktadır. Bayram günlerinde günde üç defa yapılan ibadete bir vakit eklenmekte, Yom Kipur’da ise bu dört vakte eklenen ibadetle beraber toplam beş vakit ibadet yapılmaktadır.¹⁷⁶

Yahudilikte yapılan ibadetlerin ferdî olanları evde, cemaatle yapılanları ise sinagogta yerine getirilir. On iki yaşını tamamlamış en az on kişinin katılımı ile yapılan ibadetler Mizrah (Doğu) yönüne doğru gerçekleştirilir. Kadınların doğrudan katılamadığı ibadetlere, erkekler takke ve cübbeleriyle iştirak ederler. İbadetin en önemli kısmı Tevrat rulolarının bohçasından çıkarılarak Haham aracılığıyla okunduğu andır. Belli bir düzen ve disipline sahip olmayan ibadetlere, inananlar bazen ilahileri söyleyerek bazen de kendi

¹⁶⁸ İsmet Eşmeli, “Dinlerde Mabet-İbadet İlişkisi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 2019, 2.

¹⁶⁹ Besalel, 415.

¹⁷⁰ Baki Adam, *Dinler Tarihi*, 100.

¹⁷¹ İsmet Eşmeli, “Dinlerde Mabet-İbadet İlişkisi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 2019, 35.

¹⁷² Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hristiyanlık”, (Ed.:Baki Adam), *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınlar, Ankara 2015, s. 97; Abdurrahman Küçük, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, XIX, 239.

¹⁷³ Besalel, 659.

¹⁷⁴ Besalel, 409.

¹⁷⁵ Besalel, 74.

¹⁷⁶ Yasin Meral, “Yahudilik”, Şinasi Gündüz (Ed.), *Dünya Dinleri*, (ss. 48-102), Milet Nihal Yayınları, İstanbul 2019.

aralarında sohbet ederek katılırlar. Sinagogun içinde istedikleri şekilde hareket eden Yahudiler için ibadethaneleri, tapınaktan daha çok bir toplantı yeridir.¹⁷⁷

Tanrı'nın huzuruna çıkmak isteyen Yahudilerin ibadetlerden önce belirli hazırlıklar yaptıkları bilinmektedir. Bahsi geçen hazırlıklar; kutsal suyla yıkanmak, özel kıyafetler giyinmek, kibleye (doğu) yönelmek ve dua öncesi kendini ruhen Tanrı'ya hazırlamaktan (Kavana) oluşmaktadır. Yahudi geleneğine göre dini temizlik üç gruba ayrılmaktadır.

Bunlar sırasıyla;

1. Vücudun tamamını kutsal suya daldırmak,
2. Elleri ve ayakları yıkamak,
3. Sadece elleri yıkamaktan oluşmaktadır.¹⁷⁸

İbadet öncesi hazırlığın temizlik safhasını tamamlayan kişi, Yahudilikte özel kabul edilen giysilerden (Talit, Tefilin, Kipa) giyinmeli ve doğuya doğru yönelmelidir. Günde üç kere yapılması gereken dua ibadetine geçilmeden önce hazırlık aşamasının son safhası olan 'Kavana' işlemi tamamlanmalıdır.

İbranice kökenli 'kaven' kelimesinden türetilmiş olan "kavana", kişinin kendisini ruhen Tanrı'nın huzuruna çıkmaya hazırlaması olarak tarif edilir. Sözü edilen uygulama kişinin zihnini arındırması ve Tanrı'nın huzurunda duruyormuş gibi beklemesini içermektedir. Kavananın büyük bir ciddiyet ve saygı ile yerine getirilmesi ibadetin kalitesini etkilemesi bakımından önemlidir.¹⁷⁹ Levililer kitabının on beşinci bölümünde geçen ifadeye dayanarak oluşturulan ¹⁸⁰ uygulamaya çok önem verilmiş, kavanasız yapılan duaların bir anlamı olmadığı düşünülmüş ve takva sahibi çevrelerce süresi uzatılarak tatbik edilmiştir.¹⁸¹

Özetle; Yahudilikte ibadete olduğu kadar ibadet öncesinde yapılan hazırlığa da büyük bir önem verildiği ve söz konusu hazırlığın hassasiyetle uygulandığı söylenebilir. Yahudilikte ibadet öncesi hazırlık aşamasının dört bölümden oluştuğu, kavana bölümünün, hazırlık aşamalarının sonuncusu olduğu görülmüştür. Buna ilaveten sözü

¹⁷⁷ Abdurrahman Küçük vd., s.359-360.

¹⁷⁸ Âdem Özen, *Yahudilikte İbadet*, Ay Işığı Kıtıpları Yayınevi, İstanbul 2001, s.114-115; Abdurrahman Küçük, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:19, İstanbul 1999, s. 239.

¹⁷⁹ Besalel, 318.

¹⁸⁰ Levililer 15:16-18.

¹⁸¹ Âdem Özen, *Yahudilikte İbadet*, Ay Işığı Kıtıpları Yayınevi, İstanbul 2001, 116-117.

edilen bölümün İslamiyet'te yer alan niyet olgusuyla benzerlikler göstermesi de dikkate değerdir. Tüm bunlardan hareketle Yahudilikte ibadetlerin değerinin, Tanrı ile buluşma öncesi yapılan hazırlıklara ve niyetlere göre şekillendiği sonucuna ulaşılabilir.

Hristiyanlığın ibadet anlayışında öncelikle akılda tutulması gereken önemli hususlardan ilki bireysel çaba ve gayretin kurtuluş açısından önemidir. Başlangıç dönemi kilise adamlarından itibaren başta Augustine olmak üzere çeşitli din adamlarının kurtuluşu Mesih'e imana bağlı olduğu ve kişinin kendi davranışlarının konuya ilişkin bir rolü bulunmadığını savunmuşlardır. Bu düşünce Calvin ve Luther gibi reformasyon dönemi teologları tarafından "yalnızca iman" fikriyle sürdürülmüştür. İbadet anlayışı açısından diğer önemli konu ise bireyin yaşamına yönelik dini alanların hudutları konusunda olan yaklaşımdır. Hristiyanlık dini bireyin yaşamını her yönüyle baştan sona düzenleme fikri açısından Yahudilik dininden farklı bir duruş sergilemiştir. Sözü edilen duruş İsa'nın çarmıhta can vermesiyle beraber ilahi yasa ve onun kurallarına uymanın gerekliliğinin yitirildiği düşüncesine ilişkin bir algıdır. Dolayısıyla kişinin sosyal ve bireysel yaşantısının her yönünü ilgilendiren kaideler, uygulamalar, helal ve haramlar Mesih İsa ile birlikte hükmünü tamamlamış, bu kuralların yerini içtenlik, samimiyet ve bağlılık gibi duygular almıştır. Sözü edilen duygular Hristiyanlığa inanan insanlar üzerinde, hayatı oluşturan birey ve toplum içerisinde var olan tavır ve davranışlara yönelik seküler bir alanın oluşmasına neden olmuştur.¹⁸² Bireyin hayatında tanrısal ve kişisel (sivil) alanın farklılığına dayalı bu yaklaşımın, Matta İncilinin yirmi ikinci bölümünde "Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya, Sezar'ın hakkı Sezar'a"¹⁸³ şeklinde yer alan pasajların ürünü olduğu çok açıktır. Bahis konusu olan anlayışın, Yahudilikteki gibi insan yaşamını bütün yönleriyle ele alarak düzenlemeye çalışmaktan ziyade insanın hayatını iki farklı alan olarak ayıran ve bu alanları farklı şekilde programlayan bir yapı olduğu görülmektedir.¹⁸⁴

Kurtuluşun, hayatın her alanını kuşatan kaideler yerine iman ve sevgi ile olacağını iddia eden Hristiyanlıkta, kişinin hayatında yer alan kuralların muayyen alanlarla sınırlandırılması yönünde kanaat belirmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde Hristiyanlığın siyasallaşması ve Hristiyanların mabetleri olan kilisenin siyasal bir erk olarak

¹⁸² Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, İsam Yayınları, Ankara 2006, 157-158.

¹⁸³ Matta, 22:21.

¹⁸⁴ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, İsam Yayınları, Ankara 2006, 157-158.

kullanılmaya başlanması ile dünyevi hayatın kontrol altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Politika malzemesi haline getirilen din ile insan düşünceleri manipüle edilmiş, davranışlarına yön verilmiştir. Reform dönemi itibariyle “iki kılıç doktrini” çerçevesinde insan yaşamına yeniden yön verilmiştir. Sonraki dönemlerde tekrar alan ayrışmasına gidilerek iman, kurtuluş, kişinin tavır ve davranışları konusu, Kutsal Kitap merkezinde anlaşılmaya çalışılmıştır.¹⁸⁵

Hristiyanlık dininde ibadetlere ve ibadet öncesi yapılan hazırlıklara geçmeden evvel din özelinde ‘Kutsal şey’¹⁸⁶ olarak tarif edilen “sakrament”lere (ayinlere) değinilecektir. Manevi hediyeleri simgeleyen sakramentler, inananlara aktarılması için Mesih tarafından istenildiğine inanılan maddi gizemler olarak tarif edilir.¹⁸⁷ Aziz Augustin tarafından görünmez inayetin görünen tecellisi olarak ifade edilen sakramentlerin sayısı ve mahiyeti uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Nihayetinde Katolik ve Ortodokslar yedi Sakramenti, Gregoryan Ermenileri altı tanesini ve Protestan mezhebi ise iki sakramenti kabul etmişlerdir. Kuveykırılar ve Uniteryenler ise Tanrı ile insan arasına hiçbir varlık ve ayinin giremeyeceğini düşünerek Sakramentlerin tamamını reddetmişlerdir.¹⁸⁸ Bahsi geçen Sakramentler sırasıyla;

1. Vaftiz,
2. Evharistiya,
3. Konfirmasyon,
4. Günah İtirafı,
5. Son Yağlama,
6. Rahip Takdisi,
7. Nikah şeklinde geçmektedir.¹⁸⁹

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde belirlenmiş planlı bir ibadet sisteminden bahsedilemez. Bunun yerine inananların ferdi olarak aile içerisinde ya da toplu bir şekilde kilisede Eski ve Yeni Ahit’ten pasajlar okudukları, ibadetlerin IV. yüzyıldan itibaren sistematize edilerek daha planlı bir hale evirildiği görülmektedir. Hristiyanlıkta ibadetler,

¹⁸⁵ Şinasi Gündüz, *Dünya Dinleri*, Milet Nihal Yayınları (Ed.: Şinasi Gündüz), İstanbul 2019, 133-134.

¹⁸⁶ Abdurrahman Küçük vd. s. 438.

¹⁸⁷ Ahmet Güç, *Dinlerde Mabet ve İbadet*, Ensar Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul 2005, 202.

¹⁸⁸ Abdurrahman Küçük vd. s. 438.

¹⁸⁹ Ahmet Güç, *Dinlerde Mabet ve İbadet*, Ensar Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul 2005, 202-211; Şinasi Gündüz, *Dünya Dinleri*, Milet Nihal Yayınları (Ed.: Şinasi Gündüz), İstanbul 2019, 134-139.

kültür ve mezheplere göre farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bahsi geçen durum bütün mezheplerce temel ayin olarak kabul gören Evharistiya ayininde dahi geçerlidir.¹⁹⁰ Hristiyanlıkta yapılan ibadetler günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere üç grupta değerlendirilir. Günlük ibadetler sabah ve akşam olmak suretiyle günde iki defa kilisede toplu olarak papaz nezaretinde yapılmaktadır. Haftalık ibadet ise pazar günü sabah ve akşam olmak üzere iki vakitte gerçekleştirilir. Hristiyanlar tarafından çok önemsenen Mass Ayini (Evharistiya / Ekmek-Şarap Ayini) dolayısıyla insanlar temiz bir şekilde vaktinde kilisede yerlerini almaya gayret göstermektedir. Bazı mezhepler toplu bir şekilde yapılan bu ayini o kadar önemser ki yılda birkaç defa bu ayine katılmayı yeterli bulur. Haftalık ibadetin pazar günü icra edilmesi, o günün İsa'nın Diriliş Günü olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Pazar ibadeti esnasında Kutsal Kitap'tan pasajlar okunur, ilahiler söylenir, günahlar için Tanrı'dan af istenir ve inanç tazelenir. Bahsi geçen uygulamalara ilaveten Evharistiya Ayini ile İsa'nın bedenine manevi anlamda iştirak edilir. Yıllık ibadetler ise genel olarak sırasıyla Noel, Epifani, Paskalya, İsa'nın göğe yükselişi, Pentekost, Haç Yortusu ve Meryem Ana Günü olarak bilinir.¹⁹¹

Hristiyanlıkta dikkat çeken en önemli unsur Haç sembolüdür. Hristiyanlar haç sembolünü kilise başta olmak üzere evlerinde, iş yerlerinde ve boyunlarında asarak taşımaktadırlar. Zikredilen sembole bakmak İsa'nın yaşadıklarını hatırlatması, inançlarını canlı tutması ve manevi bir iç huzur sağlaması bakımından önemlidir. Katolik ve Ortodoks kilisesi haçlarında İsa bulunduğu, Protestanlık mezhebinin haçlarının yatay kısımlarının kısa, dikey kısımlarının ise uzun olduğu bilinmektedir. Hristiyanlıkta dikkati celbeden unsurlardan diğeri ise mum yakma uygulamasıdır. İlk dönemlerde kiliseye giren insanların mum yakması karanlık olan ortamı aydınlatma olarak görülse de ilerleyen dönemlerde bu uygulamanın devamlılığı Tanrı'ya karşı saygı ve tazimle alakalı olduğu fikrinin ağır basmasına neden olmuştur.¹⁹²

İlahi ve beşerî dinler incelendiğinde ibadet öncesi uygulanan ritüellere ek olarak bazı sözlü hazırlıklar yapıldığı görülmektedir. Bahsi geçen sözlü hazırlıklar niyetlerdir. Çalışmamız kapsamında yaptığımız araştırmada Hristiyanlık için geçerli bazı hazırlıklar

¹⁹⁰ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanlık", (Ed.:Baki Adam), *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınlar, Ankara 2015, 162.

¹⁹¹ Abdurrahman Küçük, vd. 434-438.

¹⁹² Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanlık", (Ed.:Baki Adam), *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınlar, Ankara 2015, s. 161-162.

bulunduğu tespit edilmiştir. Sözü edilen hazırlıkların ayinlerden önce ve ayinler esnasında yapılan birkaç basit uygulama ile sınırlı olduğu görülmektedir. Mezkûr uygulamalardan biri Katolik ve Ortodoks mezhebine bağlı olan kişiler tarafından uygulanan dua öncesi İstavroz (Haç) Çıkarma işlemidir. Haç çıkarma işlemi elin sırasıyla önce alına ve göğse daha sonra ise sağ ve sol omuza götürülmesi işlemi ile tamamlanır. İşlemin uygulama esnasında “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh Adıyla Âmin” ifadesi söylenmektedir. Edindiğimiz bilgilerden hareketle Hristiyanlıkta ibadet öncesi hazırlıklarda uygulanan sözlü geleneğin niyet kapsamında değerlendirilebileceği görülmektedir. Bahsedilen konulara ilaveten bu geleneğin zorunlu olmadığı ve Protestan mezhebi tarafından uygulanmadığı eklenmelidir. Ancak Katolik ve Ortodoks mezhepleri tarafından uygulanan bu sözlü geleneğin bireyin ibadet öncesi Tanrı huzuruna çıkmaya ve ibadetini içtenlik içinde sürdürmesine vesile olduğu da açıktır.

1.4. NİYET – SONUÇ İLİŞKİSİ

İnsan; kendisine hedefler koyan, hedeflerine uygun tercihler yapan ve bu tercihler sonucu bazı eylemlerde bulunan akıllı bir varlıktır. İnsanı farklı kılan özelliklerden bir diğeri de yaptığı eylemlerin sorumluluğunu almasıdır. Başka bir deyişle, insanoğlunun eylemleri bilinçli bir akıl yürütme ve irade etme şeklinde gerçekleşmektedir. Eylemlerin sorumluluğunu almayı gerekli kılan durumun ilk adımını oluşturan etmen “irade hürriyeti” dir. Birey bilinçli tercihleri ile kendisine, yaratıcısına ve çevresindeki varlıklara karşı sorumlu olmakta ve bunun karşılığında hesap vereceği bilincini taşımaktadır. Kişiyi sorumluluk duygusunun yüklenmesi, kişinin hayatını akıl, irade ve birtakım değerler doğrultusunda yönetmeyi, çevresinde bulunan canlılara ve olaylara bu doğrultuda yön vermesini gerekli kılmaktadır. İlkeli yaşama gayreti kişiye, kendini bilme ve erdemli bir hayat sürme şuuruna ulaşma imkânı sağlamaktadır. Neticede niyetle beraber gelen sorumluluk duygusunun kişinin kendini geliştirmesini sağlaması bakımından hayatına olumlu yansıdığı ifade edilebilir.¹⁹³

İnsanoğlunun bilinçli olarak yaptığı tercihlerinden sorumlu olması durumu Kutsal Kitap’ın birçok bölümünde geçmektedir. Ancak ‘Günahkarların Niyeti’ başlığında

¹⁹³ Muhammed Muhdi Gündüz, "Niyet Kavramı ve Din Eğitim Açısından Anlam Katmanları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 2019, 323.

olduğu gibi bu konu içinde verilecek pasajlar arasında anlamsal kutuplaşmaların olduğu görülecektir. Yaşanan sorunun Kutsal Kitap'ı inceleme motivasyonu ile alakalı olduğunu iddia eden R.K. Bufford, bu süreçte iyi niyetli olmanın yetmeyeceği ve çözümün Kutsal Yazıları okumak kadar uygulamanın da gerekliliğiyle alakalı olduğu düşüncesindedir.¹⁹⁴

Kutsal Kitap incelendiğinde bazı pasajlarda insan sorumluluğunun esas alındığı, bazı pasajlarda göz ardı edildiği görülmektedir. Bireyin sorumluluğunun esas alındığı ilk pasaj II. Samuel Kitabının üçüncü bölümünde geçmektedir. Kral Samuel'in duasının anlatıldığı pasajda Kral'ın Tanrı'ya kendisine kötülük yapan insanlara kötülüklerinin karşılığını vermesini istediğinden bahsedilmektedir.¹⁹⁵ Konuyla alakalı başka bir ifadede her bireyin kendi yapacağı iş ve eylemlerden sorumlu tutulacağı söylenerek evladın yaptığı işin babasından, babanın yaptığı işin evladından sorulmayacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁶ İnsanın yaptığı iş ve eylemlerden sorumlu olması noktasında verilecek son cümle İbraniler kitabında yer almaktadır. Burada belirtilen cümlede Tanrı'nın görmediği hiçbir yaratık olmadığı ve yaratılan bu canlıların zamanı geldiğinde Tanrı huzurunda hesap vereceği izah edilmiştir.¹⁹⁷ İnsanların günah sorumluluğunun nesilden nesile aktarımı konusuna "Günahkarların Niyeti" başlığında yer verildiği için burada tekrar uzun uzadıya izahı yapılmayacaktır.¹⁹⁸ Ancak görülen odur ki Kutsal Kitap'ta iki farklı şekilde işlenen konu netliğe ihtiyacı duymaktadır.

1.4.1. Tanrı'nın Kutsaması ve Lanetlemesi

Dünya ve ahirette kurtuluşa ermek isteyen insanoğlu, tarih boyunca dinlerin kılavuzluğunda mutlu olmanın ve hidayete ermenin yollarını aramıştır. Yahudi ve Hristiyan dini geleneğinin temel esaslarından kabul edilen kurtuluş teolojisi, ilahi dinlerde ilk olarak Yahudilikte göze çarpmaktadır. Sözü edilen inanca göre, "Yahudi tanrısı kurtarıcı, tarihi de bir kurtuluş tarihidir."¹⁹⁹ Yahudilerin uzun yıllar boyunca yaşamış oldukları savaş, göç, kıtlık vs. gibi durumlar onlarda bir Mesih (Kurtarıcı) beklentisi oluşturmuştur. Mesih anlayışı; Tanrı adına krallığını hâkim kılmak için

¹⁹⁴ Rodger K. Bufford, *The Human Reflex: Behavioral Psychology in Biblical Perspective*, San Francisco 1981, 181.

¹⁹⁵ II.Samuel, 3:39.

¹⁹⁶ Hezekiel, 18:19-20.

¹⁹⁷ İbraniler, 4:13.

¹⁹⁸ Çıkış, 20:5, 34:7; Sayılar, 14:18, Tesniye, 5:9.

¹⁹⁹ Yusuf Akbaş, "Hidayete Ulaşmanın Önündeki Engeller", 15(3), 2020, s.292.

gönderilmiş ve gönderildiği halkla beraber dünyada adaleti egemen kılacak bir insanın beklentisini içeren düşünce yapısıdır. Hristiyanlık inancında da merkezi bir konuma sahip olan kurtuluş teolojisinin tarihi kökeninin Âdem ve Havva'nın işlediği günaha dayandığı bilinmektedir. Bahis konusu olan günah Âdem nezdinde bütün insanlığa mal edilmiş, dolayısıyla her doğan bebeğin günahkâr olarak dünyaya geldiği düşünülmüştür.²⁰⁰ Zikredilen durum nedeniyle nasıl ki bir insanın işlediği günah insanoğlunun tamamını günahkâr olmaya mahkûm etmişse, bütün insanlığın içinde bulunduğu mahkumiyetten kurtuluşun da yine bir insan aracılığıyla gerçekleşebileceğine inanılır. Ancak asli günahtan kurtuluş kişinin kendi eylemleri neticesinde gerçekleşmemektedir. Bahis konusu durum dolayısıyla hiçbir insan kendi çabası ile kurtuluşa eremediğinden Tanrı onlara kendi oğlunu göndererek O'nu kurban etmiş ve insanlığı bu günahın yükünden kurtarmıştır.²⁰¹ İlahi kaynaklı dinlerin sonuncusu olan İslamiyet'te de Mesih inanişına benzer bir inaniş bulunmaktadır. Bu inanişla alakalı bilgiye ilgili başlıkta yer verileceğinden burada değinilmeyecektir.

Tanrı'nın kutsaması ve lanetlemesi konusu Kutsal Metin'in birçok pasajda bahsedilmektedir. Yerine getirilmesi Tanrı tarafından çeşitli şartlara bağlanmış terimlerin bazen aynı bazen farklı bölümlerde yer aldığı görülmektedir. Ancak bap içeriklerine bakıldığında farklı anlamlar yüklendiği yani anlamsal farklılıkların olduğu görülmektedir.

Tanrı'nın kutsamasından ilk bahseden pasaj Yasanın Tekrarı'nda yer almaktadır. Yahudi halkına seslenilen bu ifade de Tanrı'nın ilkelerini yerine getirmeleri ve yasaklarından kaçınmaları halinde, Tanrı'nın onları kutsayacağı ve seveceğinden bahsedilmektedir.²⁰² Konuyla alakalı başka bir ifade de Tanrı'yı yürekten sevip buyruklarını yerine getirenlerin²⁰³ yoksul kalmayacağı²⁰⁴ ve Rab tarafından kutsanacağı belirtilmektedir.²⁰⁵ Mezmurlar kitabında yer alan başka bir cümle de ise Rabbin gözünün

²⁰⁰ Kemal Polat, "Hristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş", *Ekev Akademi Dergisi*, 10(27), 2006, 191; Nadide Şahin, "Hristiyanlıkta ve İslamda Kurtuluş Anlayışı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(29), 2018, 482.

²⁰¹ Günay Tümer, "Asli Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, III, 496-497; Yusuf Akbaş, "Hidayete Ulaşmanın Önündeki Engeller", 15(3), 2020, 284.

²⁰² Yasanın Tekrarı, 7:12-26.

²⁰³ Yasanın Tekrarı, 11:13-26.

²⁰⁴ Yasanın Tekrarı, 15:4-5.

²⁰⁵ Yasanın Tekrarı, 23:19; 28:2.

kendisinden korkanların ve sevgisine umut bağlayanların üzerinde olduğu²⁰⁶ ve herkesi davranışlarının sonucuna göre değerlendireceği hatırlatılmaktadır.²⁰⁷ Son paragrafta anlatılan hususlarda kutsamanın Tanrı'yı sevmeye, emir ve yasaklarına riayet etmeye bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Yeni Ahit'ten verilecek örnek cümlelerde ise insanın kişisel gayretinin her zaman bir anlamının olmadığını, kutsamanın Tanrı'nın tercihi ile gerçekleştiğini belirten durumlardan bahsedilmektedir.²⁰⁸ Markos İncili'nin onuncu bölümünde yer alan pasajda İsa ile Hristiyan bir adamın arasında geçen konuşmadan bahsedilmektedir. İsa ile konuşmak için gelen kişinin sonsuz yaşama kavuşmak için neler yapması gerektiğini sorduğu, İsa'nın bu soruya cevaben Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmesinin yeterli olduğu şeklinde yanıt verdiği görülür. Adam İsa'ya gençliğinden beri Tanrı'nın buyruklarını yerine getirdiği ve haramlardan kaçındığını ifade ettiğinde, İsa'nın adama hitaben bir eksiği olduğunu bu eksikliği ortadan kaldırmak için bütün malını satması ve dağıtması gerektiğini belirtmiştir. Duyduğu sözler neticesinde adamın yüzü asılmış, üzüntü ile bulunduğu yerden uzaklaşmıştır. İsa olaya tanıklık eden havarilerine yönelerek adamın zenginliği dolayısıyla Tanrı'nın egemenliğine girmesinin zor olduğunu ifade etmiştir. Verdiği cevaba şaşırان öğrencilerinin kafasındaki soruları silmek isteyen İsa kutsamaya nail olmanın kişisel çabadan geçtiği ancak Tanrı'nın bazen gayretsiz kişileri de kutsayabileceğini belirttiği görülmektedir.²⁰⁹

Kutsal Kitap'ta yer alan önemli konulardan biri de Tanrı'nın insanoğlunu lanetlemesi konusudur. Hakkında çok sayıda pasajın bulunduğu konu Eski ve Yeni Ahit'te sık sık tekrarlanmaktadır. Konu ile alakalı ilk pasaj Yasanın Tekrarı kitabında geçmektedir. Bahis konusu olan pasajda Tanrı'nın buyruklarına uymayan, emirlerini yerine getirmeyen kişilere verilecek cezalardan bahsedilmekte ve onların Tanrı'nın lanetine uğrayacakları belirtilmektedir.²¹⁰ Yeremya kitabının otuz ikinci bölümünde yer alan cümlede ise Peygamber Yeremya'nın halkının başına gelen felaketlerin Tanrı'nın verdiği mülkleri sahiplenip emirlerini yerine getirmemeleri sebebiyle gerçekleştiğine

²⁰⁶ Mezmurlar, 33:18.

²⁰⁷ Yeremya, 17:10

²⁰⁸ Matta, 12.36-37; Markos, 10:17-31.

²⁰⁹ Markos, 10:36-37.

²¹⁰ Yasanın Tekrarı, 28:15-68; Levililer, 26:14-46.

değiniştir.²¹¹ Konuyla alakalı verilecek son pasajda insanoğlunun konuşmasında bile israfa kaçmaması ve her boş konuşmanın hesabının sorulacağı hatırlatılmaktadır.²¹²

²¹¹ Yeremya, 32:23.

²¹² Matta, 12:36-37.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE NİYET

Niyet, Arapça “Neva” (نواة) kelimesinden türetilmiştir.²¹³ Sözlük anlamı itibariyle “bir şeyi yapmadan zihinde tasarlamak” anlamına gelen niyet kavramının İslam düşüncesi içerisinde azim, kasıt, temayül, plan, amaç,²¹⁴ yönelmek ve gaye gibi manalara geldiği görülmektedir.²¹⁵ Niyet kelimesi fihhi olarak kesinlik kazanmış fiilin uygulanmasına yönelmiş irade olarak belirtilmekte,²¹⁶ ibadet etmek isteyen insanın Allah’a yaklaşması olarak izah edilmektedir.²¹⁷

Niyet kelimesi ibadetlerin ön hazırlık bölümünün en mühim kısmını ve davranışların karar aşamasını oluşturduğu için hem davranış bilimcileri hem de din alimleri tarafından üzerinde düşünülmüş, çeşitli varsayımlarda bulunulmuş hayati bir konudur. Konu üzerine yapılan en önemli yorum Gazzali’ye aittir. Hüccetü’l İslam* olarak kabul edilen Gazali, niyet konusunu dünyevi ve uhrevi boyutlarıyla ele almış, amele yönlendiren niyetin motivasyon kaynağını sorgulamıştır. Dolayısıyla ecir kazanmak isteyen kişinin fiillerinin uhrevi odaklı olması gerektiği kanaatine varmıştır. Bahsi geçen konuya Kastalani’nin yorumu, amellerin kabulünün niyetin durumuna bağlı olduğu şeklinde olmuştur. Ayni’ye göre ise hüküm iki kısımdan oluşur. İlk kısmı dünya ile ilgili, ikinci kısmı ise ahiretle alakalıdır. Birinci hükmün temelini oluşturan sebepler niyetlerin temiz olması ve doğru kararlar vermek iken ikinci kısmın hükmü dinde itibar edilen rükün ve şartların oluşması durumudur. Niyet konusuna yapılacak son yorum Kirmani’ye aittir. Kirmani niyetin değerli kabul edilmesinin fiile bağlı olmadığı, bir davranış vücuda getirilmediği durumlarda bile niyetin varlığının değerli ve özel olduğu

²¹³ Muhammed Muhdi Gündüz, "Niyet Kavramı ve Din Eğitim Açısından Anlam Katmanları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 2019 s.305.

²¹⁴ Mahmut Gurbet, *Niyet Hadisi: Tahrir ve Tahlil*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006, 3 [Muhammed Mevlâna Ebû Sa’îd Hâdim, *Berika Tarikat-ı Muhammediyye Şerhi*, (Terc: Bedrettin Çetiner, Hasan Ege, Seyfettin Oğuz), Kahraman Yayınları, İstanbul 1990, 75.]

²¹⁵ Muhammed Muhdi Gündüz, "Niyet Kavramı ve Din Eğitim Açısından Anlam Katmanları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 2019, 301.

²¹⁶ Dönmez, “Niyet”, XXXIII, 169.

²¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2002, s.62.

*Hüccetül İslam: İslam dininin hak din olduğunun delili, İslâm’ın hak olduğunun ispatı; bütün güzellikler ve mükemmelliklerini İslam’dan alan bir kimse olarak, bu dinin doğruluğunun apaçık bir delili, bir hücceti, bir göstergesi olduğu anlamına gelmektedir. Gazali’ye verilmiş bir lakaptır. Kim tarafından verildiği belli değildir.

düşüncesinde olmuştur. Neticede kalbin fiili olarak kabul edilen niyetin kendi başına varlığı yeterince önemli ve elzem görülmüştür.²¹⁸

2.1. İÇERİĞİ BAKIMINDAN NİYET ÇEŞİTLERİ

İradi bir yönelim biçimi olarak kabul ettiğimiz niyetler, davranışlar ve davranışların niteliği üzerinde etkili olmaktadır. Konuya dini perspektiften bakıldığında insan davranışlarının oluşum sürecinde teşvik edici bazı kaynakların olduğu gözlenmektedir. Odağı Allah rızası olan fiiller iyi niyetle, olmayanlar kötü niyetle ilişkilendirilmekte; iyi niyete giden yolları tıkamak da kötü niyetli bir davranış olarak değerlendirilmektedir.²¹⁹ Ancak niteliğinin doğru anlaşılması açısından niyetlerin iyi, kötü, doğru, doğru olmayan, açık, kapalı, şehvani veya dünyevi olarak sınıflandırması gereklidir.

2.1.1. İyi Niyet – Kötü Niyet

Kant felsefesine göre ahlaki davranışların anlamlı hale getirilmesinin ön koşulu olarak Tanrı'nın varlığı ve ahirete olan inanç gösterilmektedir. Aksi halde bireyin iyi davranışlara olan eğilimi ve kötü davranışlardan uzak durma motivasyonu ortadan kaybolacaktır. İzahı yapılan bilgilerden hareketle iyi niyetin Tanrı ve ahiret inancını temellendirmesi durumunun numen alemine kadar uzanan ödev duygusundan ileri geldiği düşünülmektedir. Ahlak yasası ile iyi niyet yasasının aynı noktada buluştuğu düşüncesi, kişinin iyi niyete sahip olması halinde ödev bilincini kazanacağı kanaatindedir. Gazali, Kant'a paralel bir şekilde iyi niyetin kaynağının Tanrı'nın rızası olduğu fikrine sahiptir. Bütün veriler ışığında iyi niyetin hakikati tanımlayıp tanımlamaması hususunda; akıl ve iradeden yoksun iyi niyetin olmayacağı gibi iyi niyetten uzak akıl ve iradenin gerçeği ifadesinin mümkün olmadığı yönündedir. Ancak belirtmek gerekir ki insanlar için hakikate varan yol o kadar kompleks değildir. İnsanların pek çoğu, uygulamaya koyduğu fiil ve davranışların doğruluk değeri hakkında az veya çok fikir sahibidir. Bahsi geçen konuda önemli husus gerçeğin karartılması ya da kasıtlı bir şekilde kötülüğün işlenmesi durumudur ki sorumluluk da o nispetle vaki olmaktadır. İslamiyet dininde de belirtildiği

²¹⁸ Mahmut Gurbet, *Niyet Hadisi: Tahric ve Tahlil*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006, 63-76.

²¹⁹ İbrahim Çetintaş, "Niyet Kavramı Bağlamında Fiillerin Hakikat Değeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(32), 2014, 61-62.

üzere işlenen fiillerin unutmama veya hiç bilmeme halinde oluşacak sorumlulukla, bile isteye kasıtlı işlenmesi durumunda oluşacak sorumluluk kesinlikle aynı kabul edilemez.²²⁰ Niyetin sapması olarak kabul edilen bu durum Nisa suresinde ‘yalancı şahitlik’ başlığı altında değerlendirilmektedir. İlgili surenin yüz otuz beşinci ayeti kişinin annesi, babası ya da en yakınının aleyhine dahi olsa Allah adına şahitlik yaparken titiz olunması gerektiği ile alakalıdır.²²¹ Zikredilen âyetten hareketle kötü niyetle yapılan gerçeğin karartılması işlemi aynı zamanda adaletten sapmanın da bariz bir örneğidir.

Kur’an’ı Kerim’de insan tavır ve davranışlarına ilişkin çeşitli nasihatler verilmiş, kıssalardan hareketle yaşanmış örnek olaylardan bahsedilmiştir. Sözü edilen örneklerden yola çıkarak insan davranışlarını incelemenin ve davranışın nedenini kavramanın, niyeti ortaya koymak açısından mühim bir mesele olduğu söylenebilir.²²² Bu nasihatlerden ilki Bakara Suresinde yer almaktadır. İlgili âyette Kur’an’ın, arınmak isteyenler için bir yol gösterici olduğundan bahsedilmekte; namaz kılıp ahiret gününe inananların kurtuluşa ereceği hatırlatılmaktadır.²²³ Başka bir âyette bazı insanların Allah rızasını kazanmak için malını ve kendini dahi kaybetmeyi göze aldığı belirtilmektedir.²²⁴ Söz konusu ayetlerde görüldüğü üzere iyi niyetin kaynağının Allah rızası olduğu ve bu rızanın, kulun samimiyeti derecesinde kazanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

Hatırlanacağı üzere İslam’da niyetlerin zirvesi olarak gösterilen noktanın, kişinin Allah’ın rızasına en yakın an olduğu belirtilmişti. Dolayısıyla niyetin temelinin Allah rızası olduğu kabul edildiğinde, şeytanın kullar üzerinde yapacağı ilk hamlenin niyetlere zarar vermek diğer bir ifadeyle kalbi olumsuz yönde etkilemek olduğu görülmektedir. Kulun niyetlerinde farklılık gören şeytan ona musallat olarak onu devamlı olarak saptırmaya, doğru yoldan uzaklaştırmaya çabalayacaktır.²²⁵ Şeytanın manipülasyonu nedeniyle kalbin karartılması süreci insan davranışlarına kötü niyet olarak yansımaktadır. Buna verilecek ilk örnek Bakara Suresinde yer almaktadır. Surenin ilgili ayetlerinde münafıkların müminlerle karşılaştıkları vakitlerde iman ettikleri ifade ederken kendi

²²⁰ Çetintaş, "Niyet Kavramı Bağlamında Fiillerin Hakikat Değeri", 62-69.

²²¹ Nisa, 4:135.

²²² Seda Müjdecı, "Planlı Davranış Teorisi Bağlamında Kur'an'da Niyet", *Journal of Analytic Divinity*, 5(19), 2021, 97.

²²³ Bakara, 2:1-5.

²²⁴ Bakara, 2:207.

²²⁵ Emine Elif Çakmak İgalçı, "Amellerin Zahirî ve Batınî Yönlerini Etkileyen İki Kavram: Niyet ve İhlas", *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2020, 115-116.

şeytanları ile baş başa kaldıklarında ise iman etmedikleri ve sadece müminlerle alay ettikleri anlatılmaktadır.²²⁶ Verilen âyetten hareketle niyeti kötü olan kişilerin Allah'ın rızasını kazanma motivasyonundan uzak olduğu açıkça görülmektedir. Buna ilaveten münafıkların yalancı oldukları ve hidayet yerine delaleti tercih ettiklerinden bahsedilen ayetlerde kötü niyetin yeni kötülöklere gebe olduğu ve zamanla kalbi tamamen kararttığı manası çıkarılabilir. Niyetlerinde zaaf bulunan kişinin, kötölüğün mutlak hakimiyeti altına girdiğinin anlatıldığı başka bir âyette o kişinin Rab yerine kötölüğü Tanrı edindiğı belirtilmekte, Peygamber dahil onu yeryüzünde kimsenin kurtaramayacağı hatırlatılmaktadır.²²⁷ Konu hakkında başka bir surede iman edenlerin bedenlerini Allah yolunda kaybetmeyi göze aldıkları ancak kalplerinde hastalık bulunanların Allah yolunda cihat etmek istemeyerek canlarını kaybetmekten korktukları söz konusu edilmektedir.²²⁸ İfade edilen âyette kötü niyet ile kalpte bulunan hastalık ilişkilendirilerek kişiyi Allah'tan ve Allah'ın rızasından uzaklaştırdığı vurgulanmaktadır.

2.1.2. Doğru Niyet – Doğru Olmayan Niyet

İslam'da niyetlerin sonucunun iyi olması, amellerin salih ve davranışların rahmani olması gibi çeşitli özelliklere sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Doğru niyet olarak nitelendirilen bu durumun sadece dil ile ikrarla mümkün olmadığı, ameli süslemek için kalbi niyetin olması bilhassa elzem görülür. Riya ve iki yüzlölükten uzak sadece Allah rızası baz alınarak yerine getirilen amellerin Allah'ı hoşnut edeceği gibi kişinin de niyetlerinin doğru bir şekilde tezahür etmesine vesile olacağı ileri sürölmektedir.²²⁹ Bahsi geçen konu Şuara Suresinin yirmi altıncı âyetinde yer almaktadır. İlgili ayette faydayı bulanların Kalb-i Selim olarak Allah'a gelenler olduğu belirtilir.²³⁰ Lokman suresinin ilgili ayetinde iyi davranışlar içinde kendini bütünölle Allah'a verenlerin en sağlam kulpa yapıştığı belirtilmektedir.²³¹ İfade edilen âyetlerden hareket ederek doğru niyetli kulların içtenlik duygusu ile Allah'a yönelmesi ve teslim olması gerektiğı ifade edilmektedir.

²²⁶ Bakara, 2:14-19.

²²⁷ Furkan, 25:43.

²²⁸ Muhammed, 47:20.

²²⁹ Emine Elif Çakmak İgalçi, "Amellerin Zahiri ve Batını Yönlerini Etkileyen İki Kavram: Niyet ve İhlas", *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2020, 116.

²³⁰ Şuara, 26:89.

²³¹ Lokman, 31:22.

İslam dininin gayesi; kulun kalbini temiz, niyetini arı bir şekilde muhafaza etmektir. İnananların ahlakına odaklanan İslam dininde bireylerin iyi ve kötü davranışlarının sorumluluğunu alması dini bir vecibe olarak kabul edilmektedir.²³² Allah'ın rızasını esas almayarak bahis konusu vecibeleri yerine getirmeyen kimselerin niyetlerinin doğru olmadığı görülmektedir. Bunlardan ilki Muhammed suresinde geçmektedir. İlgili âyette kalplerinde hastalık olan kimselerin cihatla alakalı açık hükümler indirilmeye başlandığında ölüm baygınlığı geçirir gibi bakış attıkları ve durumdan rahatsız oldukları anlatılmaktadır.²³³ Başka bir âyette kalpleri hastalıklı olan kişilerin,²³⁴ Allah'ın öfkesine neden olan şeylerin ardından gittikleri ve onu razı edecek şeyleri uygulamamaları söz konusu edilmektedir.²³⁵ Allah bu kişileri uyararak arzularının esiri olmamalarını söylemiş,²³⁶ haddi aşmamalarını öğütlemiştir.²³⁷ Sözü edilen konu üzerine başka bir âyette doğru niyetli olmayan kimseler taşlarla mukayese edilmiş, içinde ırmakların aktığı taşlar delil gösterilerek sapkınların kalplerinin bu taşlardan daha katı olduğu beyan edilmiştir. Söz konusu âyetlerden yola çıkarak niyetleri doğru olmayan kimselerin Allah'ın rızasını önemsemeyen kişiler olduğu, Allah'ın gazabına neden olacak faaliyetlerden kaçınmadıkları böylece doğru insan olma motivasyonundan bir hayli uzaklaştıkları sonucuna ulaşılabilir.

2.1.3. Açık Niyet – Kapalı Niyet

Öğrenme yolculuğunun insanın doğum anı itibariyle başladığı ve ölüm anı itibariyle son bulduğu daha önce izah edilmişti. Birçok iletişim keşfinin de yapıldığı bu süreçte bireylerin niyetlerini farklı şekillerde ifade etme imkânı yakaladığı görülmektedir. Bu yöntemler bazen güzel bir iletişim kurulmasını sağlarken, bazen de içinden çıkılmaz iletişim kazalarına neden olmaktadır. Bahsi geçen konuda iletişimin seyrinin sorunsuz gerçekleşmesinin belli başlı birtakım kaideleri bulunmaktadır. Bunların ilki samimiyettir. Samimiyetin yakalanmasındaki en önemli husus yalan ve çıkardan uzak bir dil kullanmak, diğer bir husus ise niyetlerin açık ve sade bir şekilde ifade edilmesidir. Söz

²³² Talat Koçyiğit, "Hareketlerin Ölçüsü Niyetlerdir", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 10(106-107), 1971, 71.

²³³ Muhammed, 47:20.

²³⁴ Tevbe, 9:125.

²³⁵ Muhammed, 47:28-29.

²³⁶ Maide, 5:49.

²³⁷ Maide, 5:77.

konusu kaidelerin gerçekleştirilmesi insanlar arasında istenilen tarzda bir iletişim kurulmasının yanında güvenli bir bağ oluşumunu da destekleyecektir.

Konu ile alakalı en güzel örnek Kur'an'ı Kerim'de Hud Suresinde yer almaktadır.²³⁸ Allah'ın verdiği sınırların dışına çıkılmamasının istendiği âyette insanlara emir olduğu gibi dosdoğru olmaları ve yoldan sapmamaları tembih edilmiştir.

2.1.4. Şeytani Niyet

Şeytan kavramı Kur'an'ı Kerim'de ilk olarak Sâd Suresinde, Allah'ın meleklerden Hz. Âdem'e secde etmelerini istediği bölümde geçmektedir. İlgili âyetlerde melekler Hz. Âdem'e secde etmiş, İblis (Şeytan) ise bu emre karşı gelerek Âdem karşısında eğilmeyi reddetmiştir. Allah Şeytan'a bu emre karşı gelmesinin nedenini sorduğunda, Âdem'in çamurdan kendisinin ise ateşten yaratıldığını dolayısıyla zatının Âdem'den çok daha hayırlı olduğunu söylemiştir. Cümlelerin devamında Şeytan'ın kibri dolayısıyla verdiği bu tepkinin onu kafir yaptığı ifade edilmektedir. Cennetten kovularak cezalandırılan Şeytan, Allah'tan dirilme gününe kadar süre istemiş ve kullarını saptıracağını söylemiştir. Allah Şeytan'a istediği süreyi tanıyacağını ancak karşılığında cehennemi, o ve ona uyararak yoldan sapan kullarıyla dolduracağını söylemiştir.²³⁹ Âyetlerden hareket ederek Şeytan'ın ilk günahının kibir olduğu ve bu nedenle huzurdan kovulduğu, sözü edilen olay neticesinde kendisine biçilen zamanı insanları yolundan saptırmak için harcayacağı anlaşılmaktadır.

İnsan, Hıristiyanlık ve İslam'a göre günah işlemeye meyilli bir varlık olarak görülmektedir.²⁴⁰ Allah Kur'an'ı Kerim aracılığıyla insanoğlunu Şeytani kabul edilen eğilimler karşısında uyarmak maksadıyla çeşitli uyarı ve bilgilendirmelerde bulunmuştur. Söz konusu uyarıların ilki insanın, "Şeytan'ın adımlarını izlememeleri gerektiğidir."²⁴¹ Kur'an'ı Kerim'in dört yerinde tekrar edilen bu ikaz, Şeytan'ın insana adım adım yaklaştığı ve sürecin sonunda küçük günahlara alışmış olan insanın, büyük günahları

²³⁸ Hud, 11:112.

²³⁹ Sad, 38:71-85.

²⁴⁰ Kadir Albayrak, "Dinlerde Günah Kavramı ve Kurtuluş Yolları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 4(12), 2002, 92.

²⁴¹ Bakara, 2:168; 2:208; Nur, 24:21; Enam, 6:142.

işlemesinin daha kolay olmasına yöneliktir.²⁴² Kur'an'ı Kerim'de Rabb'ine karşı nankör²⁴³ ve asi²⁴⁴ olarak tarif edilen Şeytan'ın düşman olduğu söylenmiş;²⁴⁵ insanın Şeytan'a, onun isteklerini yaparak itaat (kulluk) etmemesi emredilmiştir.²⁴⁶ Zikredilen başka bir âyette Şeytan'ın insanı olmadık vesveselerle²⁴⁷ kuruntulara düşürdüğü²⁴⁸ ve hayasızlığı emrettiği belirtilmekte,²⁴⁹ insanın bu gibi durumlarda Allah'a sığınması istenmektedir.²⁵⁰ Âyetlerden anlaşılacağı üzere İslam dini yalnız günah öncesi değil günah sonrasındaki yaklaşımıyla da Hristiyanlıktan farklı bir tavır sergilemektedir. Hristiyanlıkta işlenen günahlar Tanrı ile insan arasına konan aracılar tarafından Tanrı'ya iletilmekte iken İslam'da ise insanın nasûh bir tövbe etmesi yeterli olmaktadır.

2.2. VARLIKLAR AÇISINDAN NİYET ÇEŞİTLERİ

Bir önceki başlıkta insanoğlunun niyetlerinin düşünceleri ölçüsünde değiştiği ve şekillendiği söz konusu edilmişti. Çalışmamızın bu bölümünde ise Kur'an-ı Kerim'de başta Allah olmak üzere varlıkların niyetleri irdelenmeye çalışılmıştır.

2.2.1. Tanrı'nın Niyeti

Doğu Hunları döneminden beri kullanıldığı bilinen Tengri kelimesi Türkler tarafından ilk olarak gökyüzünü, daha sonra tapınılan varlığı tanımlamak için kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lugâtî't Türk eserinden hareketle tengri kelimesinin 'Ulu Tanrı' manasına geldiği bilinmektedir. Türkler İslam dinine girdikleri tarih itibariyle tanrı kelimesini kullanmaya devam etmiş olsalar da sonra bu sözcüğün yerini Arapça kökenli bir kelime olan Allah kelimesinin aldığı görülecektir. Allah kavramı İslam öncesi dönemde Arapların dua ve şiirlerinde görüldüğü halde, alemi yaratan ve yöneten en ulu varlığın bütün isim ve sıfatlarını muhteva eden anlam zenginliğine kavuştuğu anın İslam dininin geldiği dönem itibariyle olduğu

²⁴² Muhammed Ersöz, "Şeytanın Adımlarını İzlemeyin! İfadesinin Amacı ve Yorumu Üzerine", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(1), 2017, 662.

²⁴³ İsra, 17:27.

²⁴⁴ Meryem, 19:44.

²⁴⁵ Yasin, 36:60; Zuhuruf, 43:62.

²⁴⁶ Yasin, 36:60.

²⁴⁷ Araf, 7:200.

²⁴⁸ Nisa, 4:120.

²⁴⁹ Bakara, 2:268.

²⁵⁰ Araf, 7:200.

görülmektedir.²⁵¹ Bununla beraber Allah kavramı üzerine çokça araştırmalar yapılmış çeşitli varsayımlarda bulunulmuştur. Konu hakkında İslam bilginleri, müsteşrikler ve Arap dili uzmanları tarafından ileri sürülmüş görüşlerin ilki kelimenin herhangi bir kökten türemeyip sözlük manası taşımadığı, bir mabudun gerçek adını oluşturduğu dolayısıyla bir anlamı varsa bile bundan dolayı o anlamını yitirdiği şeklindedir. İkinci görüşe göre ise Allah kelimesi Arapça kökenli bir kelime olan “İlah” kavramından türetilmiştir. “Tapınılan, yüceliğinin karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanılıp sığınılan”²⁵² manasında kullanılan ilah kavramı için bunun haricinde ileri sürülen otuza yakın görüş daha bulunduğu bilinmektedir.

İlahi kaynaklı dinlerin sonuncusu olan İslam dininde Tanrı Allah’tır. O’ndan başka ilah yoktur.²⁵³ Allah Rahman ve Rahim’dir.²⁵⁴ Her şeyin yaratıcısı olan Allah,²⁵⁵ güç ve kudret sahibidir.²⁵⁶ O yarattıklarına yeten ve yakın olanıdır.²⁵⁷ İyiliği, cömertliği sonsuz;²⁵⁸ rahmeti ve bağışlaması sınırsız²⁵⁹ olan Allah sevgi ve dostluğun kaynağıdır.²⁶⁰ Şanı yüce olan Rahman,²⁶¹ lutüf²⁶² ve hikmet sahibidir.²⁶³ Açık ve gizleneni bilen²⁶⁴ her şeyden haberdar olanıdır.²⁶⁵

Bütün kutsal kitaplarda yaratıcının ne olduğuna ilişkin tanımlar yapılmış çeşitli isimlendirmelerde bulunulmuştur. Fakat bu tanımlamalar kutsal kitapların gönderildiği çağdaki insan zihninin anlama kabiliyetine göre şekillenmiştir. Kur’an’ı Kerim’de de Yaratıcı Kur’an’ın nüzul ettiği bu yirmi üç yıllık süreçte farklı isim ve söylemlerde zatını tanıtmıştır.²⁶⁶ Bahsi geçen isim ve sıfatlar Allah’ın kendi zatına has ifadelerden oluşmuş, derin mana yüklü kelimelerden seçilmiştir. En güzel sıfatların sahibi olduğu ifade edilen

²⁵¹ Harun Güngör, “Tanrı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 570-571.

²⁵² Yusuf Şevki Yılmaz, “İlah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII, 64.

²⁵³ Al İmran, 3:18; Nahl, 16:51; Kasas, 28:70; İhlas, 112:1.

²⁵⁴ Bakara, 2:163.

²⁵⁵ Enam, 6:101; Araf, 7:11; İsra, 17:39; Enbiya, 21:30; Furkan, 25:2; Saffat, 37:96; Mülk, 67:13-14.

²⁵⁶ Enam, 6:18; Furkan, 25:54; Haşr, 59:6; 59:23; Kıyamet, 75:40.

²⁵⁷ Zümer, 39:36; Hud, 11:61; Hac, 22:78.

²⁵⁸ Nisa, 4:85; Hicr, 15:49; Enbiya, 21:112; Tur, 52:28; Alak, 96:3.

²⁵⁹ Tevbe, 9:27; Hicr, 15:49; İsra, 17:110; Rum, 30:54; Sad, 38:9.

²⁶⁰ Al İmran, 3:129; Araf, 7:155; Furkan, 25:31; Haşr, 59:23; Buruc, 85:14.

²⁶¹ Furkan, 25:10; Kasas, 28:68

²⁶² Bakara, 2:260; Hud, 11:107:108; Hadid, 57:21.

²⁶³ Yusuf, 12:100.

²⁶⁴ A’la, 87:6-7.

²⁶⁵ Nisa, 4:35; Neml, 27:87-88.

²⁶⁶ M. Kemal Atik, “Kur’an’a Göre Tanrı Tasavvuru”, *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, 7, 2006, 1.

Allah'ın²⁶⁷ Kur'an'ı Kerim'de başta Rahman,²⁶⁸ Rahim²⁶⁹ olmak üzere Rab,²⁷⁰ Vekil,²⁷¹ Melik,²⁷² Hâkim,²⁷³ Kadir,²⁷⁴ gibi yüzden fazla ilahi ismi bulunmaktadır.²⁷⁵

Tanrı'nın insanoğlu ile farklı şekillerde iletişim kurduğu bilinmektedir. Bu iletişim bazen doğa aracılığıyla bazen insanı muhatap alarak indirilen kutsal kitaplar aracılığıyla olmaktadır. Tanrı'nın insan ile kurduğu iletişimde gösterdiği özenin peygamberler aracılığıyla gönderilen dinin doğru anlaşılmasını ve uygulanmasını istemesinden kaynaklandığı görülmektedir. İslâm'da dini tanımanın, Rabb'i tanımaktan geçtiği bilindiği için Kur'an'ı Kerim'de bu konuya yapılan vurgu şaşırtıcı olmamaktadır.

Kur'an'ı Kerim'de Tanrı'nın niyetlerini ihtiva eden çok sayıda âyet bulunmaktadır. Sözü edilen ayetlerin ilki Nur suresinde geçmektedir. Yaratıcının kudretinin bir örnek ile açıklandığı âyette Allah'ın her canlıyı sudan yarattığı, yaratılmış bu kullardan kimisinin karnı üstünde, kimisinin iki, kimisinin dört ayağı üstünde yürüdüğünden bahsedilmiş, âyetin devamında Allah'ın kudretli olduğu ve dilediğini yaratabileceği belirtilmiştir.²⁷⁶ Konuyla alakalı başka bir âyette Allah'ın dilediğini doğru yola ilettiği ifade edilerek,²⁷⁷ dilediği şeyleri mutlaka yaptığı yinelenmiştir.²⁷⁸ Başka bir âyette Rabb'in lütfü²⁷⁹ ve rızkı dilediğine bahşettiği ifade edilmiştir.²⁸⁰ Kur'an ayetlerini yalanlayanların karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsiz kişilere benzetildiği ayette Allah'ın dilediği kimseyi şaşırtacağı kimisini de doğru yola ileteceği belirtilmektedir.²⁸¹

²⁶⁷ Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:11, Ankara 1995, 404.

²⁶⁸ Bakara, 2:163.

²⁶⁹ Bakara, 2:163.

²⁷⁰ Duhan, 44:8.

²⁷¹ Al İmran, 3:173.

²⁷² Haşr, 59:23.

²⁷³ Bakara, 2:220.

²⁷⁴ Bakara, 2:20; 2:106;

²⁷⁵ Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1995, XI, 404; Ali Akpınar, "Allah'ın Ahlakı ile Ahlaklanmak", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2001, 67-69.

²⁷⁶ Al İmran, 3:47; Nur, 24:45-46.

²⁷⁷ Bakara, 2:212-213; Yunus, 10:24.

²⁷⁸ Al İmran, 3:74; Buruc, 85:16.

²⁷⁹ Hadid, 57:29; Cua, 62:4.

²⁸⁰ Al İmran, 3:26-27; 3:37.

²⁸¹ Enam, 6:39.

2.2.2. Peygamberlerin Niyeti

Farsça kökenli bir kavram olan “peygamber” kelimesi sözlükte “haber getiren” anlamına gelmektedir. Arapça karşılığı “nebi” kavramı olan peygamber kelimesinin Türkçe karşılığı ise Yalvaç’tır.²⁸²

Nübüvvet kavramı “Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve ahiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevi”²⁸³ şeklinde tanımlanmaktadır. Nübüvvet makamını oluşturan birtakım unsurlar bulunmaktadır. Sözü edilen unsurların en önemlisi vahiydir. Vahyi kısaca “Allah’ın, elçi veya elçilerine göndermiş olduğu ilahi mesajlar” olarak tanımlayabiliriz.²⁸⁴ İslam teolojisinde peygamberleri sıradan insanlardan ayıran başka sıfatlar da bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla Fetanet, İsmet, Tebliğ, Emanet, Sıdk’tır.²⁸⁵ Fetanet, peygamberlerin akıllı ve zeki olmasını;²⁸⁶ İsmet, günaha uzak olmalarını;²⁸⁷ Tebliğ, Allah’tan aldıkları emir ve yasakları insanlara iletmelerini;²⁸⁸ Emanet, güvenilir olmalarını;²⁸⁹ Sıdk,²⁹⁰ doğru sözlü olmalarını ifade etmektedir.²⁹¹

İslam dini konu özelinde birkaç noktada Yahudilik ve Hristiyanlıktan ayrılmaktadır. İslâm’ın, Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi Allah’a oğul isnat etmemesi farklılıkların ilkinin oluşturmaktadır. İslam dinine göre bütün peygamberlerin hepsi bir beşer²⁹² ve kul olarak kabul edilmektedir. İkinci farklılık Yahudilik ve İslam dini arasında peygamber ve günah ilişkisi konusunda ortaya çıkmaktadır Yahudiliğe göre peygamberlerin günah işlemesi doğal ve normal karşılanırken²⁹³ İslam’a göre bütün

²⁸² Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, XXXIV, 257.

²⁸³ Hakan Olgun, “İslamiyet”, *Dünya Dinleri*, (Edt: Şinasi Gündüz), Milet Nihal Yayınları, İstanbul 2019, 172-173.

²⁸⁴ Olgun, “İslamiyet”, 172-173.

²⁸⁵ Abdurrahman Küçük, vd., *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, 4.Baskı, Ankara 2014, 507-509.

²⁸⁶ Taha, 20:25-29; 20:114; Enbiya, 21:74; Neml, 27:15.

²⁸⁷ Yusuf, 12:32.

²⁸⁸ Maide, 5:67; 5:92; 5:99; Al İmran, 3:20; 3:164; Maide, 5:92; 5:99; Araf, 7:62; 7:68; Rad, 13:40; İbrahim, 14:52; Nahl, 16:35; 16:82; Nur, 24:54; 24:64; 24:99; Şuara, 26:48; Ankebut, 29:18; Ahzab, 33:39; Yasin, 36:17; Ahkaf, 46:23; Tegabün, 64:12.

²⁸⁹ Al İmran, 3:161; Şuara, 26:107; 26:125; 26:143; 26:162; 26:178; 26:192; Araf, 7:98.

²⁹⁰ Nisa, 4:87; 4:122; Hakka, 69:44-47; Tarık, 86:13.

²⁹¹ Furat Akdemir, “Kur’an Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8:1, 2018, 57-66.

²⁹² İbrahim, 14:10; İsra, 17:94; Kehf, 18:110; Şuara, 26:154; 26:186; Yasin, 36:15; Fussilet, 41:6; Kamer, 54:24; Tegabün, 64:6.

²⁹³ Eldar Hasanov, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, 681.

peygamberler bir beşer ve kuldur. Bu durum İslam dininde, gönderilmiş peygamberleri nefisleri olmayan, zerre kadar da olsa hiç günaha bulaşmayan insanlar yapmamakta; aksine nefis sahibi olmakla birlikte onların günaha ve günah işlemeye karşı mesafeli olduklarını göstermektedir.²⁹⁴

Bazı hadis ve rivayetlerden hareketle yaklaşık 124.000 peygamber gönderildiği bir görüş olarak ortaya konulsa da Kur'an'ı Kerim'de geçen toplam peygamber sayısı yirmi beşdir. Bunlar sırasıyla, Âdem, İdris, Nuh, Hud, Salih, Lut, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf, Şuayb, Musa, Harun, Davud, Süleyman, Eyyüb, İlyas, Yunus, Elyasa, Zülkifl, Zekeriyya, Yahya, İsa, Muhammed'dir. Zikredilen peygamberlerden ilki insanoğlunun atası olan Hz. Âdem, sonuncusu ise Hz. Muhammed'dir.²⁹⁵

Konumuz çerçevesinde peygamber niyetlerine bakıldığında Kur'an'ı Kerim'de bu hususa direkt değinilmediği ancak dolaylı bazı ifadeler yoluyla peygamber niyetlerine ilişkin birtakım imalarda bulunulduğu söylenebilir. İlgili âyetlerin ilki Ahzab Suresinde yer almaktadır. Bahsi geçen âyette peygamberlerin müjde verici ve bir uyarıcı olduğu zikredilmektedir.²⁹⁶ Konuyla ilgili başka bir âyette Hz. Muhammed'e seslenilerek af yolunu tutması ve cahillerden yüz çevirmesi istenmiştir.²⁹⁷ Verilen âyetlerden hareketle peygamberlerin görevlerinin Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ etmek olduğu bunu yaparken niyetlerini affedici olma ve cahillerden uzak durma yönünde oluşturmalarının istendiği anlaşılmaktadır. Konuyla alakalı başka bir âyette peygamberlerin görevlerinin sadece tebliğ yapmak olduğu vurgulanarak gerçeği görmeyen insanların iman etmek için zorlanmamaları gerektiği bildirilmektedir.²⁹⁸ Buna ilaveten peygamberlerin de karşılarındaki din aleyhtarlarının dinine uymaması emredilmektedir.²⁹⁹ Son iki âyetten anlaşılacağı üzere peygamberlerin görevlerinin sadece uyarmak olduğu yinelenmekte ve zorlayıcı bir tutum sergileyen niyette olmamaları istenmektedir.

²⁹⁴ Yusuf, 12:32.

²⁹⁵ Ahzab, 33:40.

²⁹⁶ Ahzab, 33: 45-46.

²⁹⁷ Araf, 7:199.

²⁹⁸ Yunus, 10:43.

²⁹⁹ Kafirun, 109:4.

2.2.3. İmanlıların Niyeti

Arapça bir kelime olan iman sözlükte, “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak”³⁰⁰ manalarına gelmektedir. Psikolojik açıdan şüpheyile dolu inançların, yerini güven duygusuna bırakması olarak görülen iman kavramı;³⁰¹ şer’i anlamda “muhibir-i mahsus olan Peygamberin verdiği haberleri ızan ile kabul ve tasdik etmek”³⁰² olarak ifade edilmekte ve bu inanca sahip olan kişiler ise “mümin” olarak tarif edilmektedir.³⁰³

İslam teolojisine göre Yaratıcı, mümin kişinin özelliklerini anlatmakla yetinmemiş, bunun için müstakıl iki sure indirmiştir.³⁰⁴ Bu surelerden biri olan Müminun suresinde, inanan insanların üstün niteliklerinin yanında, bireyin anne karnındaki oluşum süreci ve Hz. Nuh, Hz. Musa, Hz. Harun peygamberlerin kıssalarına da yer verilmiştir. Zikredilen sure çerçevesinde mümin kişinin özellikleri Murat Özokudan’a göre şöyle ifade edilebilir. Bunlar;

1. *Müminler, kurtuluşa ereceklerdir.*
2. *Müminler, namazlarını huşu içinde kılarlar.*
3. *Müminler, namazlarını muhafaza ederler.*
4. *Müminler, boş söz ve uğraşılardan kaçınırlar.*
5. *Müminler, zekâtlarını yerine getirirler.*
6. *Müminler, namusunu korur.*
7. *Müminler, emanete ihanet etmezler ve verilmiş sözleri yerlerine getirirler.*
8. *Müminler, hayırda yarışırlar.*³⁰⁵

Mümin kavramı Kur’an’ı Kerim’de yalnızca Mümin ve Müminûn surelerinde değil başka âyet ve surelerde de yer almaktadır. Genel anlamda Allah’a samimiyet ile bağlı olmayı ifade eden mümin kavramının³⁰⁶ geçtiği âyetlerin ilki, Tevbe suresindedir. Mümin kadın ve erkeklerin işledikleri amellerle birbirlerine rehberlik ettiklerinin belirtildiği

³⁰⁰ Sinanoğlu, “İman”, XX, 212.

³⁰¹ Hasan Kayıklık, “Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1:14, 2005, 155.

³⁰² Ahmed Davudoğlu, “İman Bir Bütündür”, *Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi*, 2, İstanbul 1964, 1.

³⁰³ Sinanoğlu, “İman”, XX, 212.

³⁰⁴ Müminun Suresi; Mümin Suresi.

³⁰⁵ Müminun, 23:1-10, 57-61; ayrıca bkz. Murat Özokudan, “Mü’mi’nûn Suresi Bağlamında İdeal Mümin Özellikleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(28), Ekim 2018, 417-426.

³⁰⁶ Tefik Yücedoğlu, “Kur’an’da İman Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4.

âyette,³⁰⁷ mümin kişilerin iyiliği emredip kötülükten sakındıracağı ifade edilmekte,³⁰⁸ Allah anıldığı zaman yüreklerinin ürperdiğine değinilmektedir.³⁰⁹ Konuya ilişkin verilecek son âyet ise Hûcurat Suresinde yer almaktadır. Müminlerin sadık kimseler olduğunun anlatıldığı âyette, aynı zamanda onların Allah yolunda canları ve mallarıyla cihat eden kimseler olduğu da vurgulanmaktadır.³¹⁰ Verilen cümlelere ek olarak adaletli olmak, hırsızlık yapmamak, yalan söylememek, emanete ihanet etmemek gibi ahlaki ilkelerin mevcudiyeti de imanlı kişiyi tanımlayan diğer özelliklerdir.³¹¹

Müminlerin niyetlerine verilecek ilk örnek Bakara suresinde yer almaktadır. Herkesin yöneldiği bir kıblesinin olduğundan bahsedilen âyette inanan insanlara hayırlı işlerde yarışmaları söylenmiş, en sonunda bir araya getirilecekleri vaat edilmiştir.³¹² Konuyla alakalı başka bir âyette Hz. İbrahim'e en yakın kimselerin ona uyan ve iman edenler olacağı belirtilmiş,³¹³ Kur'an'ın inananlar için hidayet verici bir rehber olduğu eklenmiştir. Bu hususta verilecek son âyette müminlerin yalnızca Allah'a uyması³¹⁴ ve tevekkül etmesi istenerek³¹⁵ kafirlere uyanların hüsrana uğrayacağı hatırlatılmıştır.³¹⁶ Bahis konusu olan âyetlerden hareketle müminlerinin yöneliminin niyetleri doğrultusunda olacağı belirtilmektedir. Buna ilaveten peygamberlere en yakın kimselerin onlara uyan ve onların yolundan gidenler olduğu ve Kur'an'ın bu kişiler için rehber olduğu görülmektedir.

³⁰⁷ Tevbe, 9:71.

³⁰⁸ Tevbe, 9:71; 9:112.

³⁰⁹ Enfal, 8:2.

³¹⁰ Hucurat, 49:15.

³¹¹ Vecihi Sönmez, "İman İslam İlişkisi ve İdeal Mümin", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 2008.

³¹² Bakara, 2:148.

³¹³ Al-i İmran, 3:68.

³¹⁴ En'am, 6:106.

³¹⁵ Al-i İmran, 3:122; 3:160; Maide, 5:23 Enfal, 8:2.

³¹⁶ Al-İmran, 3:149.

2.2.4. Günahkârların Niyeti

Farsça kökenli bir kelime olan günah kavramı³¹⁷ “suç” manasına gelmektedir.³¹⁸ Günah kelimesi Kur’an’ı Kerim’de “Cünah”,³¹⁹ kelimesi ile ifade edilmektedir.³²⁰ İlahi emirleri ihlal eden kimseler günahkâr olarak tarif edilirler.³²¹

Bütün ilahi dinlerde günah ve günahkâr kavramı var olsa da detaya inildiğinde birtakım farklılıklar olduğu görülecektir. Sözü edilen farklılıkların ilki, Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın cennetten çıkarılmalarına sebep olan günaha bakıştır. Bahis konusu olan günah; Yahudilikte nesli etkisi altına alarak günah işlemeye meyilli hale getiren kötü bir örnek olarak kabul edilmiştir. Hristiyanlık teolojisine göre ise Âdem’in işlediği günah dolayısıyla bütün insanlığın etkilendiği olay, İsa’nın kendisini feda etmesiyle kapanmamış, her doğan bebeğin taşıdığı bir leke olarak dünyaya gelmiştir.³²² İslam, Hz. Adem’in işlediği günahı ilk günah olarak kabul etse de³²³ insanın doğası gereği günaha meyilli olduğu ve günahın sorumluluğunun kişinin bizzat kendisini bağladığı zikredilmektedir.³²⁴ İkinci farklılık işlenen günahların affıyla alakalıdır. İslam, Hristiyanlıkta olduğu gibi günah işleyen bireyi lanetlememiş,³²⁵ kişi nefesine uyararak günah kapısından girse de aynı kapıdan yalnız nasuh bir tövbe ile çıkabilmiştir.³²⁶

Fıtratı gereği kötülüğe meyilli olduğu ileri sürülen insanoğlunu günah işlemeye sevk eden birtakım nedenler bulunmaktadır. Söz konusu nedenleri Mehmet Soysaldı, insanın nefsi dolayısıyla günaha meyiletmesine sebep olan dahili nedenler, ölümsüzlük isteği, ahiretin varlığını düşünmeme ve şeytanın varlığının sebep olduğu harici nedenler olarak sınıflandırmaktadır. Adı geçen nedenlerin tasnifi Soysaldı’ya göre şu şekildedir:

I. İnsanı günaha sevk eden nedenler

³¹⁷ Mehmet Soysaldı, “İslam’da Günah Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2001, 145.

³¹⁸ Harman, “Günah”, XVI, 278.

³¹⁹ Bakara, 2:158; 2:198; 2:229; Nisa, 4:23-24; 4:101-102.

³²⁰ İsmail Karagöz, “İnsanın İşlemesine Sebep olan Karakteri”, *Diyanet İlmî Dergisi*, 31(2), 1995, 45.

³²¹ Vecihi Sönmez, “İslam İnancında Günah Kavramı”, *Journal of Islamic Research*, 28(1), 2007, 42.

³²² Ferruh Kahraman, “Günah, Günah Çeşitleri ve Kişiyi Günah İşlemeye Sevk Eden Faktörler”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 8, 2007, 140.

³²³ Sadık Kılıç, “İslam’da Asli Günah Kavramı Var mıdır?”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 1986, 518.

³²⁴ Kahraman, “Günah, Günah Çeşitleri ve Kişiyi Günah İşlemeye Sevk Eden Faktörler”, 140.

³²⁵ Ziya Kazıcı, “İslam Günah ve Tövbe”, *İslam Medeniyeti Dergisi*, 3(33), 1973, s. 10.

³²⁶ Nur, 24:31; Zümer, 39:90.

A. *Dahili nedenler;*

a. *Nefs*³²⁷

B. *Harici nedenler;*

a. *Dünya Hayatı*³²⁸

b. *Şeytanın Mevcudiyeti*³²⁹

İslam'da günahlar insanı Allah'ın rahmetinden uzaklaştıran birer amel olarak kabul edilmişlerdir. Sözü edilen ameller ilk kez icra edildiğinde kalpte ufak lekeler bıraktığı, tövbe edilmeyerek günahı ısrar edilmesi durumunda bu lekelerin çoğalarak mümin bir kulun kalbinin tamamen kararmasına neden olduğu kabul edilmektedir.³³⁰ Soysaldı'nın yaptığı sınıflandırmaya göre İslam teolojisinde günahlar, günahların niteliğine ve hakkı çiğnemenin kişinin muhatabına göre olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır.³³¹ Bu sınıflandırma genel olarak Kur'an ve Hadisler üzerine yapılan araştırmalar neticesinde oluşturulduğu bilinse de tamamıyla değişmez bir listeyi tarif etmediği kabul görmektedir. Soysaldı'nın sınıflandırması şu şekildedir:

A. *Niteliğine Göre Günahlar*

a. *Büyük (Kebair) Günahlar*

I. *Allah'a ortak koşmak*³³²

II. *Haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymak*³³³

III. *Faiz yemek*³³⁴

IV. *Bir şeyden habersiz masum, inanmış kadınlara zina suçu atmak*³³⁵

V. *Yetim malı yemek*³³⁶

VI. *Savaş günü geri dönüp kaçmak*

b. *Küçük (Sağire) Günahlar*

³²⁷ Kaf, 50:16; Necm, 53:23; Naziat, 79:40; Haşr, 59:9.

³²⁸ Bakara, 2:95-96.

³²⁹ Mehmet Soysaldı, "İslam'da Günah Kavramı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2001, 150-151.

³³⁰ Muhammet Yılmaz, "Kur'an'da Büyük Günah Kavramı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 2011, 259.

³³¹ Mehmet Soysaldı, "İslam'da Günah Kavramı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2001, 147-150.

³³² Lokman, 31:13.

³³³ Furkan, 25:68.

³³⁴ Nisa, 4:161.

³³⁵ Necm, 53:32.

³³⁶ Nisa, 4:2.

*I. Günahta ısrar etmek*³³⁷

B. Muhatabına Göre Günahlar

a. Allah'a karşı işlenmiş günahlar

*I. Allah'a ortak koşmak*³³⁸

b. İnsanlara karşı işlenmiş günahlar

*I. Kul hakkı yemek*³³⁹

c. Kişinin kendisine karşı işlemiş olduğu günahlar

*I. Nefse zulmetmek*³⁴⁰

Kur'an'da günahkarların niyetlerine de yer verilmektedir. İsrâ suresinde geçen âyette hidayete yönelenin de sapanın da bunu kendi nefsi için yapacağını³⁴¹ ve kimsenin başkasının günahını yüklenmeyeceği dolayısıyla günahkârların günahlarının sorumluluğunu alması gerektiği ima edilmiştir.³⁴² Adı geçen âyette müminlere seslenilerek kendilerine verilen irade doğrultusunda tercihlerini doğru yönde gerçekleştirmeleri söylenmiş bu tercihler istikametinde yaptıkları işin sorumluluğunun kendilerine ait olduğu hatırlatılmıştır.

2.2.5. Kâfirlerin Niyeti

Küfür, lügatte “örtmek, gizlemek, nankörlük etmek”³⁴³ gibi manalara gelmektedir. Terim anlamı itibariyle peygamberin Allah adına beyan ettiği emir ve yasakları kabul ve tasdik etmemek olarak bilinmektedir. Küfür eden kişiyi tarif etmek için kullanılan kafir kelimesi Farsça da gebr (ateşe tapan) ve Türkçe de yer alan “gavur” ifadesi ile aynı manayı ihtiva etmektedir.³⁴⁴

³³⁷ Araf, 7:166; Vakıf, 56:46.

³³⁸ Lokman, 31:13.

³³⁹ Duha, 93:9.

³⁴⁰ Yunus, 10:44; Nahl, 16:33; Kehf, 18:49.

³⁴¹ İsrâ, 17:15.

³⁴² İsrâ, 17:15; Zümer, 39:7.

³⁴³ Sinanoğlu, “Küfür”, XXVI, 533.

³⁴⁴ Sinanoğlu, “Küfür”, XXVI, 533.

Kur'an'da kafir kavramı, Allah'a³⁴⁵ ve ahiret gününe inanmayan kişiler³⁴⁶ için kullanılmaktadır. Buna ilaveten kibir,³⁴⁷ yalancılık³⁴⁸ ve iftiracılık³⁴⁹ da kafirleri niteleyen diğer özellikler arasında sayılabilir. Kur'an'da kafirlerin niyetlerini içeren birkaç âyet bulunmaktadır. Söz konusu ayetlerin ilki Tevbe suresinde yer almaktadır. Kafirlerin niyetinin Allah'ın nurunu söndürmeye çalışmak olduğunun belirtildiği âyette³⁵⁰ onlar bundan hoşlanmasa da Allah'ın nurunu tamamlamaktan vazgeçmeyeceği belirtilmektedir. Konuyla alakalı vereceğimiz son âyette kafirlerin iman edenleri kendi yollarına döndürmeye uğraştıkları ve bu uğurda onların günahlarını da yükleneceklerini ifade ettikleri beyan edilmektedir³⁵¹ Verilen âyetin devamında kafirlerin niyetlerinin bu yönde olmadığı izah edilerek yalancı olduklarına vurgu yapılmaktadır.

2.2.6. Şeytanın Niyeti

Şeytan kelimesi lügatte “uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek”³⁵² gibi manalara gelmektedir. Dil bilimcilere göre “şer ve kötülükte emsalsiz”³⁵³ olarak ifade edilen şeytan, Kur'an'da “insanda kuşku ve tereddüt uyandıran, yoldan çıkarıp ayak kaydırmaya çalışan, sürekli kötülüğü teşvik eden kurnaz, hileli bir kişiliği”³⁵⁴ sembolize eden varlık olarak görülmektedir.

Şeytan, Yahudilikte güçlerini kaybetmiş bir melek, Hristiyanlıkta iyi ve kötü arasındaki kozmik düşman, İlahi dinlerin sonuncusu olan İslam'da ise insanın rakibi ve düşmanı olarak addedilmektedir.³⁵⁵ Kur'an'da Hazûl,³⁵⁶ Garûr,³⁵⁷ Mârid,³⁵⁸ Cibt,³⁵⁹

³⁴⁵ Kafirun, 109:5.

³⁴⁶ Tevbe, 9:45.

³⁴⁷ Sad, 38:74.

³⁴⁸ Ankebut, 29:12.

³⁴⁹ İsra, 17:47.

³⁵⁰ Tevbe, 9:32.

³⁵¹ Ankebut, 29:12.

³⁵² İlyas Çelebi, “Şeytan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, s. 99.

³⁵³ Ali Arslan Aydın, “Görülme Yaratıklardan Cin ve Şeytan”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Cilt:7, s. 191.

³⁵⁴ Temel Yeşilyurt, “Kur'an'da Cin, Melek, Şeytan” *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 2018, 16.

³⁵⁵ Bakara, 2:36; 2:168; 2:208; Araf, 7:22; 7:24; Taha, 20:123; Fatır, 35:6; Zuhuruf, 43:62.

³⁵⁶ Furkan, 25:29.

³⁵⁷ Lokman, 31:33.

³⁵⁸ Saffat, 37:7.

³⁵⁹ Nisa 4:51.

Merîd,³⁶⁰ Sâgîr,³⁶¹ Adüvv,³⁶² Kefûr,³⁶³ Mekzûf,³⁶⁴ Mudill,³⁶⁵ Mez'ûm,³⁶⁶ Medhûr,³⁶⁷ Mel'ûn,³⁶⁸ Racîm,³⁶⁹ Vesvâs³⁷⁰ ve Hannâs³⁷¹ gibi farklı isim ve sıfatlarla toplam seksen sekiz yerde anılmış olan şeytan,³⁷² bahsi geçen sıfatlar dolayısıyla kötülüğün temsilcisi olarak zikredilmiştir.³⁷³

Şeytanın niyetleri Kur'an'da birçok âyette geçmektedir. Bahis konusu ifadelerin ilki Bakara Suresinde yer almaktadır. Şeytanın insanları fakirlikle korkutarak yersiz kuruntulara sevk ettiğinden bahsedilen âyette Allah'ın merhametli olduğu söylenerek hatasından dönen kulların bağışlanacağı beyan edilmektedir.³⁷⁴ Konunun geçtiği başka bir cümle de şeytanın apaçık bir düşman olduğu,³⁷⁵ kötü amelleri çekici gösterdiği³⁷⁶ ve insanlara vesvese verdiğinden bahsedilmiş,³⁷⁷ onun adımlarına uyan insanların³⁷⁸ ateş halkından olacağı belirtilmiştir.³⁷⁹

2.3. KUR'AN'I KERİM'DE NİYETİN ÇEŞİTLİ ALANLARLA İLİŞKİSİ

Kur'an'da Niyet kavramının her yönüyle doğru bir şekilde anlaşılması ve izahatının yapılabilmesi onun kendine yakın alanlarla ilişkisinin incelenmesini mecburi kılmaktadır. Bu bağlamda aşağıda niyetin “bilgi”, “irade”, “ihlas” ve “ibadet” olgularıyla ilişkisi üzerinde durulmuştur.

³⁶⁰ Nisa, 4:117.

³⁶¹ Araf, 7:13.

³⁶² Araf, 7:22.

³⁶³ İsrâ, 17:27.

³⁶⁴ Saffet, 37:8.

³⁶⁵ Kasas, 28:15.

³⁶⁶ Araf, 7:18.

³⁶⁷ Araf, 7:18.

³⁶⁸ Hicr, 15:35.

³⁶⁹ Nahl, 16: 98.

³⁷⁰ Nas, 114:4.

³⁷¹ Nas, 114:4.

³⁷² İlyas Çelebi, “Şeytan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 99.

³⁷³ Nurettin Şentürk, “Hadislere Göre Şeytan”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 2015, 144.

³⁷⁴ Bakara, 2:268.

³⁷⁵ Yasin, 36:60; Zuhuf, 43:62.

³⁷⁶ En'am, 6:43; Enfal, 8:48; Nahl, 16:63.

³⁷⁷ Nas, 114:6.

³⁷⁸ Bakara, 2:168; 2:208; Nur, 24:21; Enam, 6:142.

³⁷⁹ Fatır, 35:6.

2.3.1. Niyet – Bilgi İlişkisi

Bilgi en genel haliyle “bilen (özne) ile bilinen (nesne) arasındaki ilişki yahut bilme eyleminin belli bir ifade şekline bürünmüş sonucu” olarak tanımlanmaktadır. Netice itibariyle “bilinmiş” şey olarak zikredilen bilgi kavramı İslam terminolojisinde el-ilm ve el-ma’rife terimleriyle tarif edilir.³⁸⁰

Niyetleri ve altında yatan hakikatleri anlamanın en temel yolu sırasıyla ilim, irade ve amelleri kavramaktan geçmektedir. Sözü edilen süreçte amellerin ilme tabi olduğu, kişinin niyet etmesi ve bu niyetleri fiiliyata dökebilmesinin çeşitli kaidelerinin bulunduğu bilinmektedir. Kişinin bir ameli işlemesi; konu hakkında bilgi sahibi olması, niyet edilen fiili irade etmesi ve son olarak bunu gerçekleştirecek güce haiz olmasını gerekli kılmaktadır.³⁸¹

İster hedef ister tasarı aşamasında olsun niyetleri gerçekleştirmenin ön koşulu olarak görülen bilgi, bireyi bilinçli kılar. Kişinin bilinçli olması neyi, nasıl ve ne zaman yapacağı hakkında fikir sahibi olmasını sağlamakta, niyetin en önemli işlevi olan farkındalığı oluşturmaktadır. Buna ilaveten şahsın bilgi birikimini artırmasının bilinç seviyesini dolayısıyla farkındalığı artırdığı anlaşılr. Kişinin bilgi alışverişinden kazandığı farkındalık ve dahi birçok meziyetle çeşitli eylemlerde bulunması, amellerinin sorumluluğunu üstlenmesini gerekli kılmaktadır.³⁸² Bahis konusu nedenlerden anlaşılacağı üzere; üzerinde düşünülmemiş, içtenlikten uzak ve sorumlulukla desteklenmemiş niyetlerin içi boş ifadelerden pek farkı olmadığı görülmektedir.³⁸³

İslam Medeniyetini ilim medeniyeti haline getiren başat faktörün Kur’an’ın bilgiye verdiği ehemmiyetten kaynaklandığı zikredilir. Söz konusu durumu İslam’ın ilk muhatabı olan Arap halkının İslam’dan önceki ve İslam’dan sonraki sosyolojik yapısına bakarak da anlamak mümkün görünmektedir. Arap halkının İslam’dan önceki vaziyetleri “Cahiliye Devri” olarak adlandırıldığında, İslam’dan sonraki dönemin “Asr-ı Saadet” olarak

³⁸⁰ Necip Taylan, “Bilgi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992, VI, 157.

³⁸¹ Emine Elif Çakmak İgalçi, "Amellerin Zahiri ve Batını Yönlerini Etkileyen İki Kavram: Niyet ve İhlas", *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2020, 116.

³⁸² Muhammed Muhdi Gündüz, "Niyet Kavramı ve Din Eğitim Açısından Anlam Katmanları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 2019, 312-320.

³⁸³ Nuri Tuğlu, "Niyet Amel ilişkisi Bağlamında 'Ameller Niyetlere göredir' Hadisi Üzerine Bir Yorum denemesi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 2012, 11-12.

tanımlanması medeniyetlerin inşasında bilginin ne kadar önemli olduğunu kanıtlar vaziyettedir.³⁸⁴

Kur'an'ı Kerim'de bilgi, bilge ve bilmek kelimeleri birçok âyette zikredilmektedir. Konuyla alakalı birçok ayette, müminlerin namazlarını dosdoğru kıldıklarından, zekâtlarını verdiklerinden³⁸⁵ ve ahirete de kesin bir bilgi ile iman ettiklerinden bahsedilmektedir.³⁸⁶ Allah'ın ayetlerine inanmayan kimselerin kesin bilgiye dayanmaksızın³⁸⁷ heva ve hevesleri doğrultusunda yaşayan,³⁸⁸ zan ve tahminle yalan söyleyen insanlar oldukları belirtilmektedir.³⁸⁹ Buna ilaveten Allah'ın bilgisi olmaksızın hiçbir olayın vuku bulmayacağı,³⁹⁰ ezeli bilgisiyle görünen görünmeyen³⁹¹ her şeyi kuşattığı beyan edilerek³⁹² gaybın³⁹³ ve kıyamet saatinin bilgisinin tek sahibi olduğu izah edilmektedir.³⁹⁴ Kur'an'ı Kerim'de yer alan başka bir âyette kesin bilgi ile inanacaklar için ayetler olduğu hatırlatılmış,³⁹⁵ ve hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeyin ardına düşmemeleri emredilmiştir.³⁹⁶ Başka bir âyette bütün canlıların olduğu gibi insanların da rengarenk olduğu belirtilmiş, yalnız alim kulların Rahman'dan hakkıyla korkacakları bildirilmiştir.³⁹⁷ Bilgi ile ilgili verilecek son âyette dünya hayatının oyun ve eğlenceden ibaret olduğu belirtilmiş,³⁹⁸ Allah'a karşı yalan ve iftiralarda bulunan zalimler topluluğunun hidayete erdirilemeyeceği beyan edilmiştir.³⁹⁹

Kur'an'ı Kerim'de bilginin niyetle olan alakasından bahseden âyetler incelendiğinde ilk olarak Bakara Suresinde yer alan bir âyette dikkati celp etmektedir. Bilginlere hitaben gönderilen âyette kendilerinden önceki kullara inen kitabı (Tevrat) okudukları ve bilgi edindikleri halde neden insanlara iyiliği emredip kendilerini

³⁸⁴ Mehmet Aydın, "İslam'a Göre İlim", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 2.

³⁸⁵ Neml, 27:3; Lokman, 31:4.

³⁸⁶ Hac, 22:71; Şuara, 26:24; Neml, 27:3; Lokman, 31:4; Secde, 32:24; Casiye, 45:20.

³⁸⁷ Enam, 6:100; Nur, 24:15; Rum, 33:29; 33:60; Tur, 52:36.

³⁸⁸ Rum, 33:29.

³⁸⁹ Zuhuruf, 43:20; Casiye, 45:24;

³⁹⁰ Fatır, 35:11.

³⁹¹ Maide, 5:109.

³⁹² Taha, 20:110.

³⁹³ Tevbe, 9:78.

³⁹⁴ Lokman, 31:34; Ahzab, 33:63.

³⁹⁵ Zariyat, 51:20.

³⁹⁶ İsra, 17:36.

³⁹⁷ Fatır, 34:28.

³⁹⁸ Ankebut, 29:64.

³⁹⁹ Enam, 6:144.

unuttukları sorulmuş, akıllarını kullanmaları istenmiştir.⁴⁰⁰ Âyetten hareket ederek bilginin bireyin niyet ve davranışlarını olumlu yönde etkilemesi gerektiği manası çıkarılabilir. Aynı manaya yorulacak başka bir âyette edilerek kendisine verilen bilgi doğrultusunda davranması önerilmiştir.⁴⁰¹

2.3.2. Niyet – İrade ilişkisi

İrade kelimesi sözlükte “istemek, dilemek” manasına gelmektedir. Terim anlamı itibariyle “nefsin, yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi ve ona yönelmesi” veya “canlıyı, kendisinden değişik mahiyetteki fiillerin doğmasını sağlayacak bir duruma getiren nitelik” olarak tarif edilir.⁴⁰² “Talep etme” anlamı da verilen irade,⁴⁰³ bireyi yönlendiren tercihlerdir. Söz konusu fiiller iradeye bağlı olması hasebiyle gerçekleşme imkânı bulurlar. İrade sadece psikolojik meleke olmayıp bünyesinde şuurlu bir seçme kudretini de ihtiva etmektedir. Bahis konusu kudret dolayısıyla kişi, davranışlarının sorumluluğunu bilmekte ve ona göre seçim yapabilmektedir.⁴⁰⁴

Uhrevi ya da dünyevi bütün iş, eylem ve davranış irade sonucu oluşur. İrade olmadan bir iş meydana gelmediği gibi davranışların nihai sonucu da vücut bulmayacaktır. Dolayısıyla kulun düşüncelerini fiillere dönüştürmeden önce irade etmesi gerekmektedir. Niyet kelimesi İslam düşüncesinde, birbirleri yerine kullanılabilen müşterek kelimelerden olan azim, kasıt ve irade kelimeleriyle doğrudan ilişkili kabul edilmektedir. “Ancak niyet şimdiki eylem ile bağlantılı olan iradeye ilişkin iken; azim gelecekle bağlantılı olan eylemlerle ilgilidir. Eylemde bulunmadan önceki özelliklerine göre irade; azim, kasıt ve niyet olarak yeniden adlandırılır.”⁴⁰⁵

Tespitimize göre Kur'an'da niyetlerin irade ile alakası hususunda iki ayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki Mâide Suresi 5:15-16'da yer almaktadır. İlgili âyette kitap

⁴⁰⁰ Bakara, 2:44.

⁴⁰¹ Bakara, 2:145-146.

⁴⁰² Mustafa Çağrı, Hayati Hökelekli, “İrade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII, 384.

⁴⁰³ Salih Öğretici, “İrade Kavramı Üzerine Semantik Bir Tahlil”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013 2(17), 61.

⁴⁰⁴ Mustafa Çağrı, Hayati Hökelekli, “İrade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII, 384.

⁴⁰⁵ Muhammed Muhdi Gündüz, “Niyet Kavramı ve Din Eğitim Açısından Anlam Katmanları”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 2019, 307.

ehli kimselere kitapla alakalı bazı bilgileri gizledikleri belirtilmiş, gönderilen elçi ile bu bilgilerin tekrar beyan edildiği belirtilmiş, Allah rızasını arayanların ve O'na uyanların bununla kurtuluşa erecekleri ifade edilmiştir. Beyan edilen âyette iradenin önemine vurgu yapılmış, doğru yolu tercih edenlerin aydınlığa çıkarılacağı ima edilmiştir. Konuyla alakalı son âyette Allah'a teslimiyet gösterenlerin ve yoldan sapanların olduğu ancak teslimiyet gösterenlerin doğru yolu arayan kimseler olduğu bildirilmiştir.⁴⁰⁶ Âyetten hareket edilerek fiillerin insanların seçimlerine bağlı olduğu ve bu seçimlerini doğruluktan yana kullananların Allah'a teslim olmuş salih kimseler olduğu sonucuna ulaşılabilir.

2.3.3. Niyet – İhlas İlişkisi

İhlas kelimesi sözlükte “bir şeyi, içine karışmış ve değerini düşürmüş olan başka şeylerden temizleyip arındırmak, saflaştırmak” manasına gelmektedir.⁴⁰⁷ Terim anlamı itibariyle “ibadet ve iyilikleri riyadan ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah için yapmak” şeklinde tarif edilir. İslami literatüre göre ihlas, şirk ve iki yüzlülükten uzak durmayı; kalbi, çıkar, kötü duygu ve gösteriş arzusundan temizlemeyi ve yalnızca Allah'ın rızasını istemeyi ifade etmektedir.⁴⁰⁸ İhlas mana itibariyle ibadetin özü, kulun Allah ile samimiyetinin nişanesi ve kalpteki niyetlerin dışa aksetmesi olarak görülmüştür.⁴⁰⁹

Genel olarak bir fiilin saf ve içten bir şekilde ifâ edilmesi olarak kabul edilen ihlas, hususi olarak, bütün fiil ve ibadetlerin yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmasına karşılık gelir.⁴¹⁰ Fiillerin icrasının, umurun kınaması, yermesi, övmesi ve beğenmesini düşünmeksizin gerçekleştirilmesi manasına gelmektedir.⁴¹¹ İnsanın fiil ve davranışlarının samimi bir şekilde vücut bulması söylendiği kadar kolay olmamakta; toplumdaki örf,

⁴⁰⁶ Cinn, 72:14.

⁴⁰⁷ Süleyman Ateş, “İhlas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXI, 535; Yunus Ekin, “İhlas Kavramının Semantik Analizi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 3(9), 147.

⁴⁰⁸ Süleyman Ateş, “İhlas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXI, 535.

⁴⁰⁹ Ahmet Özdemir, “Kur'an'da İhlas”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 2015, 154.

⁴¹⁰ Sümeyye Sevinç, İhlas Kavramının Tahlili, *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 2020, 60.

⁴¹¹ Emine Elif Çakmak İgalçi, "Amellerin Zahiri ve Batını Yönlerini Etkileyen İki Kavram: Niyet ve İhlas", *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2020, 117.

gelenek ve ananevi duyguların baskısına uğramaktadır.⁴¹² Dolayısıyla içten bir şekilde gönüllerde saklı olan niyetin aşıkâr edilmesi ihlaslı bir şekilde davranmanın zorluğunu göstermektedir.⁴¹³

İnsan ibadetini yaparken ihlaslı olursa yaptığı işle hem Allah'ı memnun edecek hem de yaptığı ibadetten huşu duyacaktır. Hz. Adem'den itibaren günümüze kadar geçen zamanda insanoğlu her zaman samimiyet testlerine tabii tutulmuştur. Bunun ilk örneği Habil-Kabil arasında gerçekleşmiştir. Habil söz konusu sınavda iyi niyet ve içtenliğiyle Allah'ın lütfuna mazhar olurken; Kabil, kötü niyet ve samimiyetsizliğinin kurbanı olmuştur.⁴¹⁴ Kur'an'da kulluğun özü olarak kabul edilen içtenlik ve samimiyete dair birçok ayet yer almaktadır. Bu ayetlerden ilki Nisa Suresinde geçmektedir. Nisa Suresinin 146. âyetinde tövbe edip, dinlerini Allah'a halis kılarak samimi bir şekilde yaşayanların gerçek müminler olduğu belirtilerek onlara büyük bir ecir verileceği ifade edilmiştir. Başka bir Âyette de dinin yalnız Allah'a halis kılınması söylenmiş,⁴¹⁵ namazı dosdoğru kılıp zekâtı verenlerin dini yalnız O'na halis kılan Hanifler olduğu zikredilmiştir.⁴¹⁶ Müminlerin özelliklerinin tarif edildiği başka bir âyette de onların, Allah'ın isminin anıldığı zaman yüreklerinin titrediği,⁴¹⁷ kendilerine verilen rızkı başkaları için harcadıkları⁴¹⁸ ve hayırda yarıştıkları ifade edilmektedir.⁴¹⁹ Samimiyetin önemine değinilen âyetlerde Kur'an'ın yalnız dini meselelere değil hayatın her alanına dokunduğu anlaşılmaktadır.⁴²⁰

Kur'an'da niyetin ihlasla alakasına değinen âyetlere bakıldığında ilk olarak Nâziât Suresi dikkati celp etmektedir. Bahsi geçen surenin ilgili âyetinde iman edenlerin, Rabb'inin makamından korkan ve nefsinin kötü arzulardan uzaklaştırmış kimselerin yegâne barınağının cennet olduğu bildirilmektedir.⁴²¹ Söz konusu ayetten hareketle

⁴¹² Seda Müjdecî, "Planlı Davranış Teorisi Bağlamında Kur'an'da Niyet", *Journal of Analytic Divinity*, 5(19), 2021, 105.

⁴¹³ Emine Elif Çakmak İgalçi, "Amellerin Zahiri ve Batını Yönlerini Etkileyen İki Kavram: Niyet ve İhlas", *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2020, 117.

⁴¹⁴ Ahmet Özdemir, "Kur'an'da ihlas", *Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 2015, 154-155.

⁴¹⁵ Zümer, 39:2, 39:11; 39:14; Mümin, 40:14; Lokman, 31:32.

⁴¹⁶ Beyyine, 98:5.

⁴¹⁷ Bakar, 2:45; Enfal, 8:2; Hac, 22:35; Müminun, 23:60-61.

⁴¹⁸ Hac, 22:35.

⁴¹⁹ Müminun, 23:60-61.

⁴²⁰ Ahmet Özdemir, "Kur'an'da ihlas", *Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 2015, 154-155.

⁴²¹ Naziât, 79:40-41.

ihlasın riyasızlığa indirgenmesinin yanlış olduğu, kalbin heva ve hevesten de arındırılması gerektiği söylenebilir. Başka bir ayette de inkarcılar tarafından Hz. Muhammed'e diğer peygamberler gibi neden mucize getirmedığının sebebi sorulduğunda onlara inanan bir kavme hidayet ve rehber olması için bir kitap gönderildiği ve kitaptaki açıklamaların kalp gözünü açtığı beyan edilmektedir.⁴²² Ayetten hareketle kalp gözü açılan kişinin doğruyu bulmasının daha kolay olduğu ve niyetlerinin de bu yönde şekilleneceği ima edilmektedir. Buna ilaveten Kitabı okuyanların tüylerinin ürperdiği, beden ve gönüllerinin Allah'a ısınıp yumuşadığı, bir hidayet rehberi olduğu, zikredilen diğer beyanatlardır.⁴²³ Konuyla alakalı verilecek diğer bazı âyetlerde ise ihlaslı kulların azap görmeyeceği,⁴²⁴ onların yerinin cennet olduğu ifade edilmektedir.⁴²⁵

2.3.4. Niyet – İbadet İlişkisi

Lügatte “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma” manalarına gelen ibadet, dini bir terim olarak “insanın Allah'a olan saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar” olarak tanımlanmaktadır.⁴²⁶ İslami literatüre göre ibadet genel ve özel olmak üzere iki farklı anlama sahiptir. Genel manada ibadet, “mükellefin Allah'a karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak O'nun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradi davranışları” ifade etmektedir. Özel manada ise “mükellefin yaratanına karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Resülü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleri” olarak ifade edilmektedir.⁴²⁷

Yerli kabile dinleri dahil bütün dini inanışlarda görülen ibadet,⁴²⁸ dini aktivitelerin merkezinde yer almaktadır.⁴²⁹ İbadet İslam dinine göre kişinin ruhen ve bedenen Rabbine yaklaşması olarak kabul edilmekte⁴³⁰ ve kulluğun amacı olarak bu maksada uygun

⁴²² Araf, 7:203-205.

⁴²³ Zümer, 39:29.

⁴²⁴ Saffat, 37:160.

⁴²⁵ Şura, 42:22.

⁴²⁶ Sinanoğlu, “İbadet”, 233.

⁴²⁷ Ferhat Koca, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, XIX, 240.

⁴²⁸ Abbas Hacıfendioğlu, “İbadet” *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 3(3), 1964, 79.

⁴²⁹ Michael Argyle, “İbadet ve Dua”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 2006, 335.

⁴³⁰ Hüseyin Certel, “Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi” *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 1999, 211.

davranışlar sergilenmesi beklenmektedir.⁴³¹ Kur'an'ın birçok yerinde imanla birlikte zikredilen amel,⁴³² insan için fitri bir ihtiyaçtır.⁴³³ En önemli amacı Allah ile samimi bir diyalog kurmak olan amellerin⁴³⁴ teoride kalmayarak pratiğe dökülmesi mühimdir.⁴³⁵

Başta namaz olmak üzere sırasıyla oruç, zekât ve hac İslam dininde yer alan en önemli ibadetleri oluşturmaktadır. Ancak namaz ve oruç ibadetlerinde niyet etme şartı aranırken abdest, ezan gibi diğer dini uygulamalarda niyet şart koşulmamıştır.⁴³⁶ Namaz, ergenlik çağına gelmiş her Müslümanın günde beş vakit yerine getirmesi gereken bir ibadettir. Günlük olarak eda edilen beş vakit namaza ek olarak, haftada bir defa kılınan Cuma namazı, yılda iki defa Bayram namazı ve belirli bir vakti olmayan Cenaze namazı ise eda edilmesi gereken diğer namazlar arasındadır. Müminin miracı olarak kabul edilen namaz, İslam dinine göre diğer ibadetlerden de izler taşımaktadır. İslam da uygulanması gereken ibadetlerden biri de oruçtur. Nefsi eğitime ve fakir insanların halini anlamaya yarayan oruç, yılın belli günlerinde yeme içme ve çeşitli bedensel arzulardan uzak durmayı gerekli kılmaktadır. Müslümanların uygulamasının istendiği diğer pratikler ise malın temizlenmesini sağlayan zekât ve sosyo-ekonomik olarak rahat hissedildiğinde yapılması istenen hac ibadetinden oluşmaktadır.⁴³⁷ Kur'an'da birçok âyette ibadete yer verilmiştir. Bahis konusu ifadelerin ilki Meryem Suresinde geçmektedir. Allah'a kulluk edilmesi istenen âyette doğru yolun bu olduğu belirtilmiştir.⁴³⁸ Kur'an'da yer alan başka bir âyette de iman edip salih amel işleyenlerin eksilmeyen devamlı bir ecirleri olacağı söylenerek⁴³⁹ altlarından ırmaklar akan cennetlere konacakları⁴⁴⁰ ve orada güven içinde cennet odalarında yaşayacakları belirtilmiştir.⁴⁴¹ Kör ile gören bir gözün karşılaştırıldığı âyette⁴⁴² amelleri iyi olanla kötü olanın bir tutulmayacağı ifade edilerek⁴⁴³ iyi amellerde

⁴³¹ Muhammed Muhdi Gündüz, "Niyet Kavramı ve Din Eğitim Açısından Anlam Katmanları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 2019, 319.

⁴³² Mahir İz, "İbadet", *Amel-i Salih Dergisi*, 5, 355.

⁴³³ Yusuf Çelik, "Kur'an'da İbadet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, Erzurum 2014, 217; Hüseyin Certel, "Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi" *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 1999, 210.

⁴³⁴ Hüseyin Certel, "Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi" *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 1999, 215.

⁴³⁵ Mehmet Katar, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1(1), Ankara 1998, 59.

⁴³⁶ Nuri Tuğlu, "Niyet Amel ilişkisi Bağlamında 'Ameller Niyetlere göredir' Hadisi Üzerine Bir Yorum denemesi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 2012, 17.

⁴³⁷ Abdurrahman Küçük, "Dinlerde İbadet ve Mabet", *Diyanet Dergisi*, 24(3), 1988, 37-44.

⁴³⁸ Meryem, 44:36.

⁴³⁹ Tin, 95:6.

⁴⁴⁰ Muhammed, 47:12.

⁴⁴¹ Sebe, 34:37.

⁴⁴² Mümin, 40:58.

⁴⁴³ Casiye, 45:21.

bulunanların cennet yurduna varis olacakları zikredilmiştir.⁴⁴⁴ Tağuta kulluk etmekten kaçınan müminleri⁴⁴⁵ alışveriş ve ticaret gibi işlerin Allah'ı anmaktan alıkoymayacağı söylenerek onların gözlerin ve gönüllerin allak bullak olacağı günden korktukları beyan edilmiştir.⁴⁴⁶ Kur'an'da zikredilen âyetlerden hareketle diğer fiil ve davranışlarda olduğu gibi ameli uygulamalarda da niyetlerin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak niyetlerin riyadan uzak ve samimi olması ise önemli bir diğer husustur.

2.4. NİYET – SONUÇ İLİŞKİSİ

İçerisinde bilgi, beceri, eylem ve sorumluluk gibi kavramları barındıran niyet; içtenlikten uzak, ezbere yapıldığında ve sorumlulukla desteklenmediği takdirde sözde niyet olmaktan öteye geçemez.⁴⁴⁷ Dolayısıyla kişinin, niyetlerini, edindiği bilgi ve becerileri dahilinde uygulaması ne kadar önemliyse, fiiliyata dökülen niyetlerinin sorumluluğunu alması da bir o kadar mühimdir. Bu durum Kur'an'da İsrâ Suresinin 36. âyetinde geçmektedir. Müminlere hitaben inen âyette, hakkında bilgi sahibi olunmayan şeyin ardına düşülmemesi zira gözün, kulağın ve gönlün bundan mesul tutulacağı ifade edilerek sorumluluğun önemine işaret edilmiştir. Buna ilaveten ilgili âyette yer alan gönül kelimesi “kalbi niyet” olarak dile getirilen niyetlerin sonuçlarını düşünmenin gerekliliğini ima etmektedir. Kur'an'da yer alan başka bir âyette ise zerre kadar hayır ve şer işleyen de bunun karşılığını göreceği zikredilmektedir.⁴⁴⁸ Âyette geçen karşılık kelimesinin, fiillerin neticelerinin sorumluluğunu almayı işaret ettiği düşünülebilir.

2.4.1. Allah'ın Hidayete Erdirmesi ve Dalalete Düşürmesi

Hidayet lügatte “doğru yol, kılavuzluk” anlamında kullanılmaktadır. “Amaca ulaştıracak yolu gösterme” ve “bu yol için kılavuzluk etme” manalarını da ihtiva eden “hidayet” kelimesi lafzen Kur'an'da direkt yer almamakla birlikte “hüdâ” kelimesi seksen beş yerde zikredilmektedir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁴ Zümer, 39:74.

⁴⁴⁵ Zümer, 39:17-18.

⁴⁴⁶ Nur, 24:37

⁴⁴⁷ Nuri Tuğlu, "Niyet Amel ilişkisi Bağlamında 'Ameller Niyetlere göredir' Hadisi Üzerine Bir Yorum denemesi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 2012, 11-12.

⁴⁴⁸ Zilzal, 99:7-8.

⁴⁴⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Hidayet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, XXII, 473.

Konumuz itibariyle diğer kavramımız olan “dalalet” kelimesi ise anlam itibariyle “kaybolmak, telef olmak, şaşırarak ve yanılmak” şeklinde tarif edilmektedir. “Maksada ulaştırıcı yolu bulamamak, istenen sonuca götürmeyen bir yola girmek” ve “istenen her türlü neticeye ulaştırıcı yoldan ayrılmak” manalarını da ihtiva eden dalalet kelimesi,⁴⁵⁰ Kur’an ve Sünnet’e göre “Yegâne hak din olan İslamiyet’ten sapmak, ondan mahrum kalmak” veya “helal kılınan sahayı aşarak haram kılınana tecavüz etmek” şeklinde izah edilmektedir.⁴⁵¹ Hidayet ve Reşat kelimelerinin manen zıddı olarak kabul edilen dalalet kavramı Kur’an’da birçok yerde tekrar edilmektedir.⁴⁵² İnsanı hidayete ulaşmasında veya dalaletle düşmesinde niyet ve iradelerinin yeri mühimdir. Dolayısıyla kişiyi hidayete ve dalaletle götüren gerekçeler de o derece önemlidir. Bulut’a göre kişiyi hidayete götüren sebepler şu şekildedir:

1. *İnsanın Niyeti ve Çabası*
2. *Peygamberlerin Hidayete Vesile Olması*
3. *İlahi Kitapların Hidayete Vesile Olması*

Kişiyi hidayete götüren nedenler olduğu gibi dalaletle götüren sebepler de bulunmaktadır. Bireyin yoldan sapmasına neden olan kriterleri, heveslere ve şeytana uyma başlığı altında değerlendirebiliriz.⁴⁵³ Hidayet ve dalalet kavramları Kur’an ışığında incelendiğinde konuyla alakalı doğrudan ya da dolaylı birçok âyetin yer aldığı görülmektedir. Bahis konusu ayetlerin ilki Teğabün Suresinde geçmektedir. Kim inanırsa ona hidayet verileceğinden bahsedilen ayette⁴⁵⁴ geçen hidayet ifadesinin “doğru yolda devamlılık” olarak algılanması akla yatkındır. Konuyla alakalı başka bir âyette iman ederek İslam’a girenlerin hidayeti bulacağı izah edilmektedir.⁴⁵⁵ Kur’an’da peygamberlerin hidayete erdirilmiş⁴⁵⁶ insanlara doğru yolu gösteren ve onların böylelikle hidayete ermesine vesile olan kişiler oldukları ifade edilmiştir.⁴⁵⁷ İnsanoğlunun dalaletten kurtularak hidayete erdirilmesine vesile olan diğer şey ise ilahi kaynaklı kitaplardır.

⁴⁵⁰ Ömer Faruk Harman, “Dalalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VIII, 427.

⁴⁵¹ Cihan Tunç, “Dalalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VIII, 428.

⁴⁵² Cihan Tunç, “İslam Dinine Göre Hidayet ve Dalalet”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1989, 6.

⁴⁵³ Mehmet Bulut, “Hidayet-Dalalet ve İnsan Sorumluluğu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 1995, 252-258.

⁴⁵⁴ Teğabün, 64:11.

⁴⁵⁵ Al İmran, 3:20.

⁴⁵⁶ Enam, 6:90.

⁴⁵⁷ Enbiya, 21:73; Şura, 42:52; Kasas, 28:56; Bakara, 2:272; Neml, 16:37.

Doğruluğunda şüphe olmadığı dile getirilen Kur'an, takva sahipleri için hidayet kendisi olarak tarif edilmekte⁴⁵⁸ ve onun, insanlığı en doğru yola ilettiği vurgulanmaktadır.⁴⁵⁹

İslam inancına göre Kur'an yalnızca insanoğlunun hidayetine kılavuzluk etmemekte aynı zamanda dalaletе düşmemesi için de bir rehber konumunda bulunmaktadır. Sözü edilen rehberlik, inanan müminlerin nasıl hidayet edileceğini izah ettiği gibi dalaletе düşmemesi için karşısına çıkacak tuzaklardan da korumak üzerine programlanmıştır. İnananları uyaran ilk âyet Sâd Suresi 26. âyette geçmektedir. Müminlere seslenilen âyette hevâ ve heveslerine uymamaları tembih edilmiş, bunun onları Allah yolundan alıkoyacağı izah edilmiştir. Bahsedilen konuyla alakalı başka bir âyette Allah'ın kimseye adaletsizlik yapmadığı, herkesin kazandığı kadar karşılık göreceği zikredilmiş, hevasını tanrı edinenlerin sapmış kimseler olduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁰ Kur'an'da kendisine apaçık deliller gönderildiği halde iman etmeyenlerin zalim kimseler oldukları söylenerek,⁴⁶¹ Allah'ın âyetlerini inkâr eden yalancılardan⁴⁶² ve zalimlerin hidayete erdirilmeyeceği belirtilmiştir.⁴⁶³

⁴⁵⁸ Bakara, 2:1-2.

⁴⁵⁹ İsra, 17:19; Bakara, 2:53.

⁴⁶⁰ Casiye, 45:22-23.

⁴⁶¹ Al İmran, 3:86.

⁴⁶² Zümer, 39:3.

⁴⁶³ Bakara, 2:258; Cuma, 62:5; Munafikun, 63:6.

SONUÇ

Niyet her ne kadar soyut bir kavram olarak kabul edilse de konusu insan olan her şeyin içinde yer alması ve davranışların kaynağını oluşturan bir unsur olması onu somut bir olgu yapmaktadır. Kabile mahiyetindeki gelişmemiş toplumlarda ilahi dinlere varıncaya kadar bütün din ve inanışlarda yer alan niyet, genel manada kalbî fiiller kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda niyetler, çeşitli düşünce ve varlık alanlarından etkilenerek o yönde bir eğilim göstermektedir. Kişinin sahip olduğu karakter, bulunduğu çevre, edindiği arkadaşlar ve müntesibi olduğu dini inanışlar ise eylemleri etkileyen diğer hususlar arasında kabul edilmektedir. Konuyla alakalı olarak Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'dan yaptığımız alıntılardan da anlaşılacağı üzere kişinin niyetlerinin başta bilgi, beceri ve düşünceleri çerçevesinde şekillendiği görülmekte daha sonra çevrenin de katkıda bulunduğu bu süreç olumlu duygular ağırlıktaysa iyi, doğru ve açık niyetlere; olumsuz duygu ve düşünceler ağırlıktaysa kötü ve doğru olmayan niyetlere dönüştüğü gözlenmektedir. Yeni Ahit'te bir metafor üzerinden anlatılan iyi niyetler, kişinin bedeninde taşıdığı ışığa benzetilerek kötü niyetli kimselerin ruhunun ve bedeninin karanlıkta kaldığı bildirilmiştir. Kur'an'da Kitab-ı Mukaddes'e paralel olarak ele alınan konu da iyi ve doğru niyetli olmayan kimselerin kalpleri taşlarla mukayese edilmiş ve sapkınların kalplerinin daha katı olduğu sonucu çıkarılmıştır.

Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da niyetlerin incelendiği bu çalışmada, bahsi geçen kutsal kitaplara sahip olan dinler özelinde niyet olgusuna ilişkin ifadelerin genel olarak niyet-ibadet ilişkisi üzerine yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. “Allah rızasını kazanma arzusuyla ve O'nun hükmüne tabi olmak üzere fiile yönelen irade” olarak da ifade edilen niyet, kişinin inançları doğrultusunda ibadet öncesi yaptığı hazırlıklardan biridir. Bu hazırlık Yahudilikte “kavana”, Hristiyanlıkta “istavroz çıkarma” olarak beyan edilirken ilahi dinlerin sonuncusu olan İslam'da ise “niyet” ifadesi ile karşılanmaktadır. Sözü edilen durum neticesinde ilahi kaynaklı bütün dinlerde niyetin, ibadet öncesi hazırlıkların vazgeçilmez bir unsuru olduğu anlaşılmaktadır.

Konumuz çerçevesinde varlıklar açısından çeşitlerine değinilen niyetlerden biri Şeytan'la ilgili olanıdır. Şeytan, Eski Ahit'te güçlerini kaybetmiş bir melek, Yeni Ahit'te iyi ve kötü arasındaki kozmik düşman, Kur'an'da ise insanın rakibi ve düşmanı olarak tasvir edilmektedir. İlahi kaynaklı dinler nazarında “kötülüğün temsilcisi” olarak

addedilen Şeytan'ın, görüş ve niyetleri konusunda bahsi geçen kutsal kitapların ortak bir paydada bulunduğu anlaşılmaktadır. Şeytan'ın kötü niyetinin altında yatan gerekçe Eski Ahit'e göre Tanrı'ya olan yakınlığın kaybedilmesi olarak görülürken, Kur'an'da Allah'a verdiği söz doğrultusunda insanları yollarından saptırma isteği ile alakalı olduğu düşünülmektedir.

İçerisinde bilgi, beceri, eylem ve sorumluluk gibi kavramları barındıran niyet, içtenlikten uzak, ezbere yapıldığında ve sorumlulukla desteklenmediği takdirde sözde niyet olmaktan öteye geçemeyebilmektedir. Dolayısıyla kişinin, niyetlerini, edindiği bilgi ve beceriler dahilinde uygulaması ne kadar önemliyse fiiliyata dökülen niyetlerin sorumluluğunu alması da o kadar önemlidir. Kitab-ı Mukaddes niyetlerin sorumluluklarını alma hususunda doğru niyetli davranan kişilerin Tanrı tarafından kutsanacağını belirtirken kötü niyetlerinde ısrar eden kişilerin ise lanetleneceğini ifade etmiştir. Konu Kur'an'ın yorumuna sunulduğunda Kitab-ı Mukaddes'le aynı minvalde Kur'an'ında iyi niyetli kişilerin hidayete erdirileceği, niyetleri kötü olanların ise dalalete düşürüleceği vurgusunda bulunduğu görülmektedir.

Niyetleri Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'a göre değerlendirdiğimiz çalışmada, niyetler hususunda görülen ilk farklılık Tanrının niyetleri konusundadır. Eski Ahit'te "ruhumuzun ruhu" olarak tarif edilen ve Yahudilerce inanılan Tanrı Yahve, Hristiyanlık ve İslam'da tarif edilen Tanrı'dan/Tanrılardan niyetleri yönüyle farklılık arz etmektedir. Başta antropomorfik özellikler gösteren Yahve, daha sonra Aşkın bir Tanrı olarak tasvir edilmeye çalışılsa da birtakım insani nitelikler sergilemeye devam etmiştir. İstekleri karşısında, inanan ve buyruklarına itaat eden kimselere Kutsal Toprakları vaat ederken inanmayanları yok edeceğini belirten Tanrı, insanlardan yalnız kendini sevmelerini ve kendine ibadet etmelerini istemiştir. Tanrı Yahve'nin dilek ve niyetleri bununla sınırlı kalmamış, bütün uluslar arasından seçerek anlaşma yaptığı belirtilen Yahudilerden anlaşmaya sadık kalmalarını istemiş, zira Yahudi dışında kadınlarla evlenmeleri halinde ırkın bozulacağını ifade etmiştir. Görüldüğü üzere Hristiyanlık ve İslam'da tarif edilen tanrı ve tanrılardan niyetleri yönüyle ayrılan Yahve, insanoğlunun tamamını kulları olarak gören Hristiyanlık ve İslam'ın Tanrılarının aksine, yeryüzünde yaşayan topluluklar arasından kendisine inanacak ve ibadet edecek bir ırk belirleyerek, özel ayrıcalık ve imtiyazlara sahip bu ırkın genlerinin bozulmasını engellemek niyetinde olmuştur.

Araştırma neticesinde ortaya çıkan ikinci farklılık ise peygamberlerin niyetleri hususundadır. Yahudiliğe göre kişisel bir çabayla elde edilemeyen peygamberlik, mucize ile ispat edilmesi gerekli bir kurum olarak görülürken, İslam'da Peygamber müjde veren ve uyarıcı kişi konumunda vasıflandırılmış ve mucize getirmesi mecburi görülmemiştir. Hristiyanlığa geldiğimizde Tanrı'nın oğlu olarak bilinen İsa Mesih'in aynı zamanda ete kemiğe bürünmüş vahiy olarak kabul edilmesinin peygamberlik kurumunun sistematize edilmemiş olmasıyla ilintili olduğu anlaşılmaktadır. Buna ilaveten Yeni Ahit'te zaman zaman peygamber vurgusu yapılan İsa Mesih'in yeryüzüne geliş amaç ve niyetinin, ilahi kaynaklı diğer dinlerin tarif ettiği peygamber algısından farklı olduğu düşünülebilir. Bu farklılığın temel sebebi olarak; Yahudilik ve İslam'da tanıtılan peygamberlerin niyetleri, yalnızca elçisi olduğu dini tanıtmak ve anlatmak iken Kitab-ı Mukaddes'te peygamber vurgusu yapılan İsa Mesih'in tüm insanlığın yüklendiği asli günahı temizlemek gibi bir misyona sahip olması şeklinde bir gerekçe ileri sürülebilir.

Sonuç olarak bu çalışma göstermektedir ki, niyet konusu ilahi kaynaklı dinler bağlamında hayati bir öneme sahiptir. Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'in niyetle alakalı ortaya koyduğu görüşler, insanların davranışlarını oluşturan fiillerde dinin önemini göstermekte ve insanlara iyi ve doğru niyetli olma hususunda kılavuzluk etmektedir. Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da bazen doğrudan bazen dolaylı anlatımların içerisinde yer alan niyetler, insanoğlunun davranışlarını ve ardında yatan nedenleri göstermektedir. Esasen Tanrı dışında hiçbir varlığın, niyetlerin ardında yatan gizemi çözmeye tamamen vakıf olamadığı bilinse de kalbî fiil olarak kabul edilen niyetler, her zaman çekiciliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki, (Ed.), *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- Ajzen, Icek, Attitudes, *Personalty And Behavior*, Ajzen Publishing, New York 2005.
- Akbaş, Yusuf, “Hidayete Ulaşmanın Önündeki Engeller”, *Araştırma Makalesi*, 15(3), 2020, 283-295.
- Akdemir, Furat, “Kur’an Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları” *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 2018, 50-84.
- Akpınar, Ali, “Allah’ın Ahlakı ile Ahlaklanmak”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2001, 60-80.
- Albayrak, Kadir, “Dinlerde Günah Kavramı ve Kurtuluş Yolları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 4(12), 2002, 87-107.
- Ambalu, Shulamit, vd. *The Religions Book*, (Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım), Alfa Yayınları, Hong Kong, 2014.
- Argyle, Michael, “İbadet ve Dua”, *Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 21(2), 2006, 317-338.
- Ateş, Süleyman, “İhlas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXI, 535-537.
- Atik, M.Kemal, “Kur’an’a göre Tasavvuru”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 2006, 1-27.
- Aydın, Ali Arslan, “Görülmeyen Yaratıklardan Cin ve Şeytan”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Cilt:7, 1986, 190-192.
- Aydın, Aylin, *İlahi Dinlerde Şeytan*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.
- Aydın, Mehmet, “İslam’a Göre İlim”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 1(18), 1986.
- Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Literatürk Yayınevi, Konya 2017.
- Bayraktar, Mehmet, *Bir Hristiyan Dogması Teslis*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2007.

- Besalel, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi I-III*, (1.Baskı), Gözlem ve Gazetecilik Basın Yayın A.Ş. İstanbul 2001.
- Blackwell, Basic, *Intention*, G.E.M. Anscome, U.K America, 2000.
- Bufford, Rodger K., *The Human Reflex: Behavioral Psychology in Biblical Perspective*, [*İnsan Refleksi: İncil Perspektifinde Davranış Psikolojisi*], San Francisco 1981.
- Certel, Hüseyin, “Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi” *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 1999, 149-156.
- Çağrı, Mustafa ve Hökelekli, Hayati, “İrade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII, 384-387.
- Çakmak İgalçi, Emine Elif, “Amellerin Zahirî ve Batınî Yönlerini Etkileyen İki Kavram: Niyet ve İhlâs”, *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2020, 114-122.
- Çelebi, İlyas, “Şeytan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 99-101.
- Çelik, Yusuf, “Kur’an’da İbadet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2014.
- Çetintaş, İbrahim, “Niyet Kavramı Bağlamında Fiillerin Hakikat Değeri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:32, 2014, 51-70.
- D’onofrio, B.M., Eaves, L., Murrelle, L., Heas, H.H, Spiko, B., “*Understanding Biological and Social Influences on Religious Affiliation, Attitudes, and Behaviors: A Behavior Genetic Perspective*”, *Journal of Personality*, 67(6), December 1999, 953-984.
- Davudoğlu, Ahmed, “İman Bir Bütündür”, *Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 1964.
- Dikme, Hüseyin ve Sucu, İpek, (2020). “İletişimde Dilin İşlevselliği”, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 13(72), 1155-1164.
- Doğan, Ayhan, *İletişime Giriş*, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum 2017.
- Doğan, Bilal, *Hristiyanlık’ta Asli Günah Doktrini*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bursa 2008.

- Dökmen, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “Niyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, XXXIII, 169-172.
- Düzgün, Şaban Ali, “Dinsel ve Mitolojik Yönleriyle Cin ve Şeytan Algımız”, *Kelam Araştırmaları*, 10(2), 2012, 11-30.
- Efe, Mehmet, “İlahi Dinlerde İbadet ve Namaz” *İslamic Üniversty of Europe Journal of Islamic Research*, 2(3), 2009, 17-26.
- Ekin, Yunus, “İhlas Kavramının Semantik Analizi”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 3(9), 145-160.
- Ekin, Yunus, “İhlas Kavramının Semantik Analizi”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 3(9), 2002, 147-160.
- Engin, A. O., Calapoğlu, M., Seven, M.A., Yörük, A.K., “Davranışlarımızın Genetik ve Çevresel Boyutları”, *Kafkas Üniversitesi Fen Bilgisi Dergisi*, 1(2), 2008 37-56.
- Erdim, Sinan, “Hadîs Musannefâtında Niyet-Amel İlişkisi”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, Sayı: 12, 2019, 223-262.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, “Hıristiyanlık”, (Ed.:Baki Adam), *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınlar, Ankara 2015.
- Ersöz, Muhammed, “Şeytanın adımlarını izlemeyin! İfadesinin amacı ve yorumu üzerine”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(1), 2017, 639-664.
- Ertan, Veli, “Sorumluluk Duygusu Ahlak Güzelliği ve Niyet”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 3(5), 1964, 148-149.
- Erten, Sinan, “Planlanmış Davranış Teorisi ile Uygulamalı Öğretim Metodu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 2002, 217-233.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, İstanbul 2002.
- Esen, Muammer, “Peygamberlik (Nübüvvet) ve Peygamberler” *Maturidi'nin Düşünce Dünyası*, Özyurt Matbaacılık, (Edt: Şaban Ali Düzgün), 1. Baskı, Ankara 2011.
- Eşmeli, İsmet, “Dinlerde Mabet-İbadet İlişkisi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 2019, 24-43.

- Fishbein, Martin, & Icek Ajzen, *Predicting and Changing Behavior The Reasoned Action Approach*, Psychology Press, New York 2011.
- Gallagher, Sarita and Hawthorne, Steven C., "Blessing as Transformation", *Faculty Publications- College of Christian Studies*, 2009, 34-41.
- Gölcük, Şerafettin, "İnanç Açısından Allah-İnsan İlişkisi", *Marife*, 7(2), 2007, 303-312.
- Gurbet, Mahmut, *Niyet Hadisi: Tahric ve Tahlil*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006.
- Güç, Ahmet, *Dinlerde Mabed ve İbadet*, 2. Baskı, İstanbul 2005.
- Gündüz, Muhammed Muhdi, "Niyet Kavramı ve Din Eğitimi Açısından Anlam Katmanları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 2019, 301-332.
- Gündüz, Şinasi, "Hristiyanlık", *Dünya Dinleri*, Milel Nihal Yayınları (Ed.: Şinasi Gündüz), İstanbul 2019.
- Gündüz, Şinasi, *Hristiyanlık*, İsam Yayınları, Ankara 2006.
- Güngör, Harun, "Tanrı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2010, XXXIX, 570-571.
- Güngör, Muhammed, "Yedi Ölümcül Günah", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 17(45), 2014, 36-59.
- Gürkan, Salime Leyla "Yahudi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2013, XLIII, 182-184.
- Gürkan, Salime Leyla "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2013, XLIII, 226-232.
- Gürkan, Salime Leyla, "İbraniler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2. Baskı, Ek:1, İstanbul 2016, 626-627.
- Gürkan, Salime Leyla, "Şeytan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 101-103.
- H. Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir*, (Çev.: Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara 2012.
- Hacıfendioğlu, Abbas, "İbadet" *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 3(3), 1964.

- Harman, Ömer Faruk, “Dalalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VIII, 427-428.
- Harman, Ömer Faruk, “Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, XVI, 278-282.
- Harman, Ömer Faruk, “İsrail”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2001, XXIII, 192-195.
- Harman, Ömer Faruk, “Yahudi ve Hristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamber Evlilikleri”, *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul, 39-58.
- Harman, Ömer Faruk, *Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Cilt: IX, İstanbul 1995, 126-161.
- Hasanov, Eldar, “Yahudilikte Peygamberlik ve peygamberler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(4), 2014, 676-695.
- Hick, John, “Yahudilik ve Hristiyanlıkta Tanrı Kavramı”, (Çev.: Dr. Aydın Topaloğlu), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 2005, 207-216.
- Işık, Harun, “Kit’ab-ı Mukaddes ve Kur’an-a göre Şeytan”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 2018, 35-74.
- İz Mahir, “İbadet”, *Amel-i Salih Dergisi*, 355-361.
- Kahraman, Alim, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, XXIV, 257-262.
- Kahraman, Ferruh, “İslam İnancında Günah, Günah Çeşitleri ve Kişiyi Günah İşlemeye Sevke Eden Faktörler”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 8, 2007, 138-168.
- Karadoğan Doruk, S. Ece, *İletişim Bilimi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını, İstanbul 2017.
- Karagöz, İsmail, “İnsanın Günah İşlemesine Sebep Olan Karakteri”, *Diyanet İlmi Dergisi*, 31(2), 1995, 45-59.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ.K., Gümüş, S., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (1-5), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

- Katar, Mehmet, “Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1998, 59-75.
- Kayıklık, Hasan, “Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(14), 2005, 133-155.
- Kazen, Thomas, *Emotions an Biblical Law*, Sheffield Phoenix Press, UK 2011.
- Kazen, Thomas, *Jesus and Purity Halakhah, Coniectanea Biblica*, Yeni Ahit Serisi, İndiana 2010.
- Kazıcı, Ziya, “İslam Günah ve Tevbe”, *İslam Medeniyeti Dergisi*, 3(33), 1973, 9-15.
- Kesler, M.Fatih, *Kur'an-ı Kerim 'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017.
- Kılıç, Sadık, “İslam'da Asli Günah Kavramı Var mıdır?”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 1986, 506-518.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Ahir Zaman İlmihali*, Otto Yayınları, Ankara, 2014.
- Koca, Ferhat, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, XIX, 240-247.
- Koçyiğit, Talat, “Hareketlerin Ölçüsü Niyetlerdir.”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 10(106-107), 1971, 70-75.
- Komisyon, *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019.
- Komisyon, *Kutsal Kitap*, Yeni Yaşam Yayınları, South Korea 2009.
- Kuşat, Ali, “İbadetlerde Niyetin Ahlaki Gelişim Düzeyi ile İlişkisi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 2012, 157-183.
- Küçük, Abdurrahman, “Dinlerde İbadet ve Mabet”, *Diyanet Dergisi*, 24(3), 1998, 25-54.
- Küçük, Abdurrahman, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, XIX, 235-240.
- Küçük, Abdurrahman, vd., *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, 4.Baskı, Ankara 2004.

- Linda Wasserman, Biblical Behavior Modification, Hersen, M., & Sledge, W. (Eds.), *Adlerian Psychotherapy*, (ss 301-307), Elsevier Science(USA), Copyright 2002, 301-307.
- Luehrmann, Sonja, "God Values Intentions", *Journal of Ethnographic Theory*, 7(1), 2017, 163-184.
- Mehmet Bulut, "Hidayet-Dalalet ve İnsan Sorumluluğu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 1995, 229-260.
- Meral, Y., "Yahudilik", Şinasi Gündüz (Ed.), *Dünya Dinleri*, (ss. 48-102), Milet Nihal Yayınları, İstanbul 2019.
- Müjdeci, Seda, "Planlı Davranış Teorisi Bağlamında Kur'an'da Niyet", *Journal of Analytic Divinity*, 5(1), 2021, 89-110.
- Okuyan, Mehmet, *Kısa Surelerin Tefsiri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Olgun, Hakan, "İslamiyet", *Dünya Dinleri*, Milet Nihal Yayınları, (Edt: Şinasi Gündüz), İstanbul 2019.
- Öğretici, Salih, "İrade Kavramı Üzerine Semantik Bir Tahlil", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, 2(17), 59-77.
- Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2002.
- Özdemir, Ahmet, "Kur'an'da İhlas", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 2015, 1-15.
- Özen, Âdem, *Yahudilikte İbadet*, Ay Işığı Kitapları, İstanbul 2001.
- Özen, Yener, "Değerler Felsefesi Açısından İrade ve Bileşenleri (Özgür Bir İrade Var mı?)", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 2013.
- Özokudan, Murat, "Mü'mi'nün Suresi Bağlamında İdeal Mümin Özellikleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(28), 2018, 415-428.
- Öztürk, Mustafa, "Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Habil-Kabil Kıssası" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 2004, 147.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.

- Pekalkan, Merve, *Kur'an ve Tevrat'ta Büyük Günahlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.
- Polat, Kemal, "Hristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş", *Ekev Akademi Dergisi*, 10(27), 2006, 183-202.
- Sağlam, Zeynep, *Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'a göre Habil ve Kabil Kıssası*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010
- Sevinç, Sümeyye, "İhlâs Kavramının Tahlili (Sözlük Bilim ve Kur'an Âyetleri Özelinde)", *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 2020, 49-67.
- Sinanoğlu, Mustafa, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, XIX, 233-235.
- Sinanoğlu, Mustafa, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, XIX, 233-235.
- Sinanoğlu, Mustafa, "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:26, Ankara, 2002, s.533.
- Soyal, Fikret, *İlk Dönem İslam Kelamcılarının Teslis Eleştirileri*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- Soysaldı, Mehmet, "İslam'da Günah Kavramı", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2001, 144-156.
- Sönmez, Vecihi, "İman İslam İlişkisi ve İdeal Mümin", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 2008.
- Şahin, Nadide, "Hristiyanlıkta ve İslamda Kurtuluş Anlayışı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(29), 2018.
- Şavlı, Medeni, *İslam İbadet Fıkhrında Niyet ve Hükümlere Etkisi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2019.
- Şentürk, Nurettin, "Hadislere göre Şeytan", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 2015, 139-165.
- Tarakçı, Muhammet ve Şengül, Fatma Seda "Yahudilikte Asli Günah Eleştirisi: Hasday Cresdas Örneği", *İslami İlimler Dergisi*, 11(2), 2016, 159-172.

- Topaloğlu, Bekir, “Allah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, II, 471-498.
- Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsnâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:11, Ankara 1995, 404-418.
- Tuğlu, Nuri, Niyet Amel İlişkisi Bağlamında “Ameller Niyetlere Göredir” Hadisi Üzerine Bir Yorum Denemesi, *Marife Yayınları*, Yaz 2012, 9-25.
- Tunç, Cihan, “Delalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:8, İstanbul 1993, 428-429.
- Tümer, Günay, “Asli Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1991, III, 496-497.
- Uluç, Tahir, “Tevhid-Teslis Polemiğinin İslam Felsefesindeki Yansıması: Yahya Bin ‘Adi ve Makale Fi’t Tevhid”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(9), 2006, 81-124.
- Uludağ, Süleyman, “Nefis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, XXXII, 526-529.
- Waardenburg, Jacques, “Teslis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2011, XL, 548-549.
- Wasserman, Linda, “*Adlerian Psychotherapy*”, Elsevier Science(USA), Copyright 2002.
- Wibowo, Buddi, “*Religiosity and Entrepreneurial Intention*”, *Ekonomi*, 16 (2), Oktober 2017.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Hidayet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, XXII, 473-477.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “İlah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2000, XXII, 64.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, XXXIV, 257-262.
- Yeşilyurt, Temel, “Kur’an’da Cin, Melek ve Şeytan”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 2018, 9-21.

Yıldız, İbrahim, “Kur’an’da Kardeş Şiddeti: Habil-Kabil ve Hz. Yusuf Kıssalarına Psikolojik Bir Bakış” *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(1), 2020, 73-95.

Yılmaz, Hatice, *Yahudilikte Günah Kavramı ve Büyük Günahlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bursa 2019.

Yılmaz, Muhammet, “Kur’an’da Büyük Günah Kavramı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 2011, 255-276.

Yılmaz, Nuh, “Tertullian’ın Vaftiz Anlayışı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(31), 2015, 121-140.

Yücedoğru, Tevfik, “Kur’an’da İman Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 21-33.

İNTERNET KAYNAKLARI

“Ateizm”, Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2021, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ateizm>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Zeynep MANİSALI
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Ömer Nasuhi Bilmen Ortaokulu
İletişim	
E-Posta Adresi	
Telefon	